

Lege interlingua e apprende su structura

per Harleigh Kyson Jr

Redigite pro Adobe Reader per Erik Enfors

Indice

	<u>Pagina</u>		<u>Pagina</u>
Indice	1	Cap. 10	57
Introduction	2	Notas sur el historia del	
Cap.1	4	seculo XX, parte 1	57
Verbos	4	Cap. 11	65
Cap.2	9	Historia p.2	65
Le sociologia	9	Guerra Mundial I	65,74
Graham Bell	9	Orthogr. collateral.	69
Pronomines	11	Cap. 12	74
Cap. 3	15	Historia p. 3	74
Le pluvio acide	15	Numeros	78
Articulos	17	Cap. 13	80
Adjectivos	17	Historia p. 4	80
Adverbios	18	Le organisation del pace	80
Substantivos	18	Pronunciation	84
Parolas lexic	18,24,29	Cap. 14	89
Parolas grammatic	18	Historia p. 5	89
Cap. 4	22	Inter le guerras	89
Le strato de ozono	22	Cap.15	96
Cap. 5	27	Historia p.6	96
Le pollution del mar	27	Status Unite	96
Cap. 6	32	Le fascismo	97
Le recyclamento	32	Cap. 16	101
Syntaxe	33,40,47,55,62	Historia p. 7	101
Cap.7	39	Fascismo in Italia	101
Le compostamento	39	Revolution sovietic	102
Cap. 8	46	Cap. 17	105
Le contamination del mar	46	Historia p. 8	105
Cap .9	51	Guerra Mundial II	105
Le energia atomic	51	Cap. 18	114
Attacco quasi mortal	52	Historia p. 9	114
		Post 1945	114

INTRODUCTION

Lege interlingua e apprende su structura ha le scopo de inseniar interlingua completamente in interlingua con un quantitate substantial de lecturas e de notas grammatic presentate in contextos semantic ric.

Si vos vole studiar iste presentation de interlingua intensivemente, vos pote imprimir cata section individualmente in un minimo de tempore. Vos anque pote imprimir omne illos immediatamente e combinar los in un libro de instruction integre. Si vos vole, vos anque pote photocopiar iste lecciones pro le uso de altere personas.

Interlingua es un lingua facile construite ex le elementos commun al latino, al principal linguas romanice, e al anglese.

Su grammatica es minimal e regular sin le complicationes de persona e numero in su verbos e de genero e numero in su adjectivos.

Ben que le substantivos de interlingua anque non exprime genero, illos ha formas plural secundo le patronos del principal linguas europeas.

Su vocabulario es un standardisation del elementos del greco e del latino que forma le vocabulario scientific cognoscite in Europa e in multe altere partes del mundo.

Interlingua es un lingua simple que multe personas potera aprender inductivamente secundo le methodo directe usate in iste curso. Ma si vos prefere, vos pote comenciar con un altere introduction a interlingua que forsan vos trovara plus accessibile. Il ha altere cursos de interlingua, e omne illos es digne de studiar.

Il ha un population grandissime trans le mundo qui cognosce le linguas fonte de interlingua, e un persona qui cognosce le linguas romanice, le latino, o le anglese pote aprender interlingua multo facilmente legente lo. *Lege interlingua e apprende su structura* es destinate a iste personas. Illo es un serie de capitulos dividite in duo partes. Cata capitulo ha un section de lectura sur diverse temas ex le scientia, le technologia, e le ecologia. Il ha anque un breve presentation del historia del seculo XX.

Post le sectiones de lectura il habera notas sur le structura de interlingua. Studiante attentemente iste duo sectiones, on potera aprender inductivamente le vocabulario e le grammatica de interlingua con un minimo de difficultate.

Un del maravillas del cerebro human es su talento pro recognoscer e manipular patronos secundo su capacitates inductive e analogic, e le philosophia pedagogic de iste curso es presentar interlingua e su

structura in un varietate de contextos semanticamente ric pro incoragiar le uso de iste processos analogic, que forma un parte primordial de nostre intelligentia human.

Si vos ha apprendite altere linguas, vos trovava que iste curso utilisara effectivemente lo que vos jam cognosce pro apprender interlingua plus rapidemente. E si interlingua es le prime lingua que vos studia, le uso de iste e altere cursos developpara facile- e fortemente vostre talentos linguistic, le quales facilitara vostre studios de altere linguas.

—Harleigh Kyson Jr.

Capitolo 1

NOTAS STRUCTURAL

Le Verbos de Interlingua

Le verbos de interlingua ha tres typos de radices. Un exemplo del primes es *parl-*. Duo exemplos del secunde es *traduc-* e *hab-*. (*hab-* es specialmente frequente proque iste verbo es un auxiliar que forma tempores perfecte). Un exemplo del tertie typo de radice es *aud-*.

Formas del infinitivo: Pro formar le infinitivo, on adde le suffixos –*ar*, –*er*, e –*ir*, respectivamente al tres typos de radices: *parlar*, *traducer/haber*, e *audir*.

Lege isto: Alberto sape *parlar* anglese e sape *traducer* lo al francese, ma ille es un pauco surde e non pote *audir* iste linguas multo ben.

Tempores Imperfecte del Verbos

Formas del tempore presente: Pro formar le tempore presente, on usa le forma del infinivo sin le –*r* final: *parla*, *traduce*, *audi*. Le forma *habe*, del verbo *haber*, es correcte, ma on usa iste verbo multo frequente, e generalmente on lo reduce a *ha*.

Lege isto: Johano parla iste parolas in anglese. Postea le computator los traduce al francese. E finalmente le subjectos de iste experimento audi iste parolas per un altoparlator controlate per le computator.

Formas del tempore passate: In interlingua, como in anglese, il ha solmente un tempore passate, que se forma addente –*va* al formas presente: *parlava*, *traduceva/habeva*, *audiva*.

Lege isto: Maria e Irma parlava iste parolas in anglese, e le computator los traduceva al italiano. Finalmente omne le studentes los audiva per un altoparlator controllate per le computator.

Formas del tempore futur: On forma le tempore futur addente –*a* al formas del infinitivo: *parlara*, *traducera/habera*, e *audira*.

Lege isto: Gustavo parlara iste gruppo de parolas in espaniol. Le computator los traducera al portugese e al italiano. Postea ille e su amicos los audira per un altoparlator parve que le computator controlara.

On pote exprimer le futuro usante le formas *va parlar*, *va trauducer*, e *va audir*.

Lege isto: Primo Sven va parlar iste parolas in svedese. Le computator va traducer los a germano, e postea le assistentes del laboratorio va audir lor formas parlate quando le programma del computator habera finite su processamento del parolas.

Formas del tempore conditional: On forma le tempore conditional addente *-ea* al forma del infinitivo: *parlarea*, *traducerea/haberea*, e *audirea*.

Lege isto: Si Alberto esseva un del voluntarios pro iste experimento, ille parlarea iste parolas in catalano. Tunc le computator los traducerea al francese, al espaniol, e al portugese. Finalmente omnes poterea audir lor formas parlate per un altoparlator con un connexion al computator

Le tempores perfecte del verbos

Le tempores perfecte se produce con formas de *haber* e le participios passate del tres typos de verbos. On forma iste participios addente *-ate* al radices del prime typo de verbos e *-ite* al radices del secunde e tertie formas: *parlate*, *traducite/habite*, *audite*.

Ecce le formas del infinitivo perfecte de iste verbos: *haber parlate*, *haber traducite*, e *haber audite*.

Lege isto: Post haber parlate, traducite, e audite iste parolas ex le parlator del magnetophono, le studentes va scriber los omnes.

Ecce le formas del perfecto del presente: *ha parlate*, *ha traducite/habite*, e *ha audite*.

Lege isto: Ille ha parlate iste parolas in un microphono. Tunc le computator los ha traducite al japonese. Finalmente omne le studentes los ha audite per le altoparlatores del computator.

Ecce le formas del perfecto del passato: *haveva parlate*, *haveva traducite/habite*, e *haveva audite*.

Lege isto: Ante que le experimento finiva, omne le studentes haveva parlate iste parolas de maniera que le computator poteva processar los. Postea le computator los haveva traducite al linguas romanica. Finalmente omne le assistentes del laboratorio los haveva audite, ma ill esseva obvie que le systema non functionava multo ben.

Ecce le formas del perfecto del futuro: *habera parlate*, *habera traducite/audite* e *habera audite*.

Lege isto: Ante que nos continuara con le experimento, Alberto habera parlate iste parolas in anglese, le computator los habera traducite a omne le linguas includite in su programma, e al fin de

iste classe on habera audite le traductiones de omne iste linguas per le altoparlator del computator.

Ecce le formas del perfecto conditional: *haberea parlate, haberea traducite/habite, haberea audite*.

Lege isto: Secundo nostre plan anterior, Alberto haberea parlate iste parolas in anglese, le computator los haberea traducite a omne le linguas includite in su programma, e al fin de iste classe on haberea audite le traductiones de omne iste linguas per le altoparlator del computator.

Notas sur le Formas del Participios:

Nos jam ha vidite le participios passate usate in le diverse formas perfecte del verbos de interlingua. Il ha anque un participio presente que se forma addente *-ante, -ente, e -iente* al tres typos de radices verbal (*parlante, traducite/habente, e audiente*).

Qualque verbos cuje infinitivos ha le suffixo *-er* anque ha participios passate in *-iente*:

Caper ha le formas *capiante*, e simile verbos cuje ultime parte es *-ciper* ha iste forma pro le participio presente, pro exemple *incipiente*.

Facer ha le forma *faciente*, e simile verbos cuje ultime parte es *-ficer* ha le forma *-ficiente* (*deficiente, sufficiente*).

Verbos cuje ultime parte es *-ciper* ha le forma *-cipiente* (*incipiente, recipiente, decipiente*).

Verbos cuje ultime parte es *-spicer* ha le forma *-spiciente* (*inspiciente*).

Formas de nomines que fini in *-antia, -entia, e -ientia* se deriva del patrono de lor participios presente (*-ante, -ente, e -iente*).

* * *

Ecce alcun illustrationes de constructiones grammatic que anque pote exprimer se con participios:

(1) Le studentes audiva iste parolas per le altoparlator e trovava que illes poteva comprender los facilmente

>>> Audiente iste parolas per le altoparlator, le studentes trovava que illes poteva comprender los facilmente

>>> Le studentes, audiente iste parolas per le altoparlator, trovava que illes poteva comprender los facilmente.

(2) Le computator processava le proxime gruppo de parolas proque le studentes habeva comprendite le primo gruppo sin errores.

>>> Le studentes habente comprehendite le prime gruppo sin errores, le computator tunc processava le secunde gruppo.

(3) Le studentes comprendeva le prime gruppo de parolas processate per le computator e sperava le secunde gruppo.

>>> Comprendente le prime gruppo de parolas processate per le computator, le studentes sperava le secunde (gruppo).

>>> Le studentes (comprendente)/(habente comprehendite) le prime gruppo de parolas processate per le computator, sperava le secunde gruppo.

(4) Gustavo parlava iste gruppo de parolas al computator e sperava usque illo los processava

>>> Gustavo, (parlante)/(habente parlate) iste gruppo de parolas al computator, sperava usque illo los processava.

5) Post haber traducite iste gruppo de parolas al espaniol, le computator los emitteva in formas parlate trans su altoparlator.

>>> Habente traducite iste parolas al espaniol, le computator los emitteva in forma parlate trans su altoparlator.

(6) Post audir iste parolas per le altoparlator, le studentes trovava que illes non poteva comprender los.

>>> Habente audite iste parolas per le altoparlator, le studentes trovava que illes non poteva comprender los.

(7) Le studentes habeva parlate le prime gruppo de parolas, e le computator los processava e los pronunciava trans su altoparlator.

>>> Le studentes habente parlate le prime gruppo de parolas, le computator tunc los processava, pronunciante los trans su altoparlator.

>>> Le studentes habeva parlate le prime gruppo de parolas e le computator, processante los, anque los pronunciava simultaneemente trans su altoparlator.

Notas sur Qualque Verbos e le Relationes inter lor Formas Nominal e Adjectival:

Gode e Blair, in le paginas 3-64 de lor grammatica, exprime in anglese le structura de alcun typos de verbos de interlingua e lor relation a su formas nominal e adjectival. Que nos nunc explica le major parte de illos completamente in interlingua:

Victimas de accidentes automobilistic, si illes supervive, sovente va al hospital con vulneres. Le accidente les ha vulnerate. Si on vulnera un can o un catto, on inflige vulneres sur illo.

Un anello es un parve cosa circular que on porta in le digitos. Le planeta Saturno anque ha un systema de anellos. Si on annella alque, on applica un (systema de) anellos a illo.

Un garage es un structura que protege un automobile del elementos meteorologic. Si on mitte un automobile in un garage, on lo garagia.

Un persona folle o demente sovente debe reciper servicios medic de un psychiatro, forsan in un manicomio. Si un persona con un personalitate diabolic face que altere personas sia folle, ille o illa les folla. Un cosa o un idea folle es un follia.

Le suffixo *-ificar* generalmente significa facer alque. Si on petrifica alque, on lo da characteristas de un petra. Multe substantias deveni gases con le application de foco. Si on applica le foco a illos, on los gasifica.

Le grassia es un substantia oleose. Si on face alque oleose, on lo grassifica. (E, similemente, si on converte un solido a un gas, on lo gasifica.)

Quando le aqua cade a un temperatura de zero grados Celsius, illo

congela, deveniente glacie. Si on glacifica alque, on lo converte a glacie. Si on face que un persona o un animal deveni calma, on le/la/lo pone in un stato de pace. On anque pote dicer que on le/la/lo pacifica e que ille, illa, o illo es pacificate.

Le suffixo *-isar* indica le conversion de un persona o cosa a alque differente. Si on face que un substantia deveni pulvere, on lo pulverisa; e post iste pulverisation, iste substantia es pulverose. On anque pote dicer que un persona o un processo pulverisa iste substantia e que illo es pulverisate. Si on tracta le lacte con calor pro occider bacterios que pote causar maladies, on lo pasteurisa. (Le francese Pasteur inventava iste processo.) On applica le nomine *pasteurisation* a illo.

Si un europeo va al Statos Unite e finalmente deveni un americano, on pote dicer que ille se americanisa o deveni americanisate. Le processo de americanisar se es le *americanisation*. Si un persona reduce alque a su forma minime, on lo minimisa (o minimalisa), e iste cosa deveni minimisate (o minimalisate). Le processo de minimisar or minimalisar alque es le *minimisation* o le *minimalisation*.

Capitolo 2

LE SOCIOLOGIA

Le sociologia es le scientia que studia le societate human e le conducta social. A causa de lor interesse in le interaction social, le sociologos ha un tendentia de prestar attention a gruppos in vice de individuos.

Le sociologia es solmente un del scientias social—le gruppo de disciplinas academic que studia diverse aspectos de comportamento social inter le homines. Inter altere scientias social il ha le anthropologia, le psychologia, le economica, le scientia politic, e le historia.

Le sociologia como disciplina academic evolveva ex le tumulto social del Europa del seculos XVIII e XIX. Ma illo non emergeva como un disciplina academic formal usque le medie del seculo XIX, quando le francese Auguste Comte cuneava le parola *sociologia* pro describer le studio del societate. Altere sociologos influente del seculo XIX esseva Karl Marx, Herbert Spencer, Emile Durkheim, e Max Weber.

ALEXANDER GRAHAM BELL E LE TELEPHONO

“Que vos veni, senior Watson. Io vos necessita.”

Iste parolas non esseva multo inspirate; ma Alexander Graham Bell, qui habeva nascite in Scotia e viagate al Statos Unite al etate de circa 21 annos, faceva historia quando ille los diceva durante martio, 1876. Le idea de usar filis e electricitate pro transmitter sonos habeva stimulate le imagination de multe inventores ante que Bell diceva ille parolas historic.

Helmholtz, le scientifico german, un descendente de William Penn, un homine del religion quaker qui habeva fundate le stato american Pennsylvania, habeva experimentate con iste problemas in su laboratorio in Heidelberg, Germania. Ben que ille non faceva multe progresso con su experimentos e los abandonava pro dedicar se al optica, in su libro *Sensationes de tono*, ille discuteva possibile solutiones a iste problemas, e su ideas inspirava Bell.

Charles Wheatstone, qui habeva developpate un systema de telegrapho que habeva essite usate in Anglaterra ante le

universalisation del plus simple systema del americano Morse, habeva experimentate con un “lyra incantate”, un apparatus que ille habeva inventate pro transmitter sonos musical.

In le ultime parte del Seculo XIX le possibilitate de transmitter e le voce e le musica per electricitate pareva obvie a diverse inventores. Solmente alcun horas post que Bell habeva registrate su patente, Elisha Gray, un inventor statounitese, registrava su proprie patente pro un apparatus telephonic. Ma iste pauc horas de prioritare assecurava que Bell capturava le honor de haber resolvite le problema de transmitter le voce per medio del electricitate.

Bell esseva elevate in un ambiente ben fertile pro inspirar le invention del telephono. In Edinburg, Scotia, su patre habeva essayate inseniar le language parlate al surdos per demonstrar a illes le movimento del labios e le vibrationes del gorga, e Alexander le habeva adjuvate in su effortios. Ma, menaciate per le tuberculose, le juvene Alexander vadeva a Boston in le Statos Unite cercante un climate plus clemente.

In le Statos Unite Alexander continuava le investigationes de su patre. Ille developpava un instrumento mechanic que traciava le vibrationes acustic sur un pannello de vitro fumose. Ille anque aperiva un schola pro surdos. Duo ex su studentes esseva filios de patres ric, Thomas Sanders e Gradner Hubbard, qui se interessava personalmente in le ideas de Bell.

Inspirate per le ideas de Helmholtz, Bell developpava un forte interesse in usar le electricitate pro transmitter le language parlate, e tosto ille incontrava Thomas Watson, un juvene electricista, e le duo homines comenciava un collaboration fecunde. Illes experimentava con multe combinationes de filis e diaphragmas. Alcunes produceva sonos recognoscibile sin producer parolas parlate facilmente comprehensibile.

Ma le die de su vintessime none anniversario, Bell obteneva su patente, e Thomas Sanders e Gradner Hubbard dava le moneta necesse a Bell de maniera que ille poteva construer duo apparatus robuste pro un demonstration in le exposition del centenario del independencia del Statos Unite in Philadelphia in 1876.

In prime loco, nemo prestava attention a su invention. Ma un die dom Pedro de Alcantara, le imperator del Brasil, visitava le exposition e videva Bell. Ille memorava con multe placer un visita agradabile que ille habeva facite a su schola pro surdos in Boston e peteva que Bell le demonstrava su instrumento. “Sancte Deo”, diceva dom Pedro durante le demonstration, “illo parla!”. Su entusiasmo attraheva le attention de alteres, inter illes Lord Kelvin, le scientista eminente anglese, e multe personas curreva de un extremo al altere del grande sala pro parlar al telephono de Bell e ascoltar lor voces.

Desde ille momento, le telephono comenciava a extender su vaste rete de communicationes a omne partes del continente american e postea a omne partes del mundo. Le regina Alexandra, tunc le princessa de Galles, installava un telephono inter su camera de dormir e illo de su filios, e ben tosto omne Anglaterra deveniva interessate in le invention de Bell. Mesmo George Bernard Shaw, le dramaturgo irlandese, cercava subscriptores pro le telephono.

Post iste excitamento initial, on comenciava a developpar altere inventiones utile pro le constructiones de retes telephonic extensive. Le inventor Thomas Edison, pro exemplo, inventava un microphono de carbon que permitteva le transmission del sono a distantias plus grande.

Probabilmente le homine le plus importante in le developpamento de retes extensive de telephonos es Alfred Vail, qui standardisava le construction del infrastruttura pro le prime centrales telephonic.

Ma le construction de systemas a grande distantia debeva attender un contribution importantissime de Lee Deforest, qui inventava le prime valvas electronic que permitteva le amplification del son.

Gradualmente un serie de altere inventiones importante meliorava le efficiencia del retes national e international usque le invention del transistor, que faceva possibile le systema de interruptores electronic que nunc ha unificate le mundo in un rete de communicationes international que permette le transmission de omne formas de information audiovisual.

Quando Alexander Graham Bell moriva in 1922, omne le telephonos american e canadian (alcun 17.000.000) remaneva silente durante un minuto pro honorar le homine cuje invention inaugurava le epocha de transmission instantanee del parola parlate trans omne le mundo.

NOTAS STRUCTURAL

Le Pronomines Personal e le Demonstrativos

Le Pronomines Nominative del Singular:

Le prime persona del singular ha duo formas, *ego* (como in latino) e *io* (como in italiano). Il es possibile usar interlingua de un maniera latinesc o romanesc o de un maniera mixte. Ben que *ego* es correcte, le forma le plus frequente es *io*.

Le pronomine del secunde person del singular es *tu*, usate in latino e generalmente anque in le linguas romanic.

Le pronomines del tertie persona del singular: Il ha tres formas pro le tertie persona singular: *Ille* es masculin. *Illa* es feminin. E *illo* es neutre. Iste formas veni del latino classic.

Le Pronomines Nominative del Plural:

Le prime persona del plural es *nos*, le forma latin e recognoscibile in omne le linguas romanic.

Le secunde persona del plural es *vos.*, multo simile a *nos*.

Le pronomines del tertie persona plural adde *-s* al pronomines masculin, feminin, e neutre del tertie persona singular: *Ille* deveni *illes*, *illa illas*, e *illo illos*.

Pronomines Usate Post Prepositiones:

In le prime e secunde personas del singular on usa le formas *me* e *te* (*pro me, a te*).

In omne le altere personas e numeros on usa le formas nominative: *ante ille, post illa, per illo, inter nos, apud vos, con illes, al latere de illas, usque illos*.

Il es facile apprender le formas del pronomines personal usate post prepositiones si on studia iste dece propositiones:

(1) Io tenta impressionar te con ille. (2) Tu tenta impressionar le con illa. (3) Ille tenta impressionar la con illo. (4) Illa tenta impressionar lo (un animal intelligente, pro exemplo) con nos. (5) Illo tenta impressionar nos con vos. (7) Vos tenta impressionar les con illas. (8) Illes tenta impressionar las con illos. (9) Illas tenta impressionar los con me. (10) Illos tenta impressionar me con te. Vamos leger exemplos de iste pronomines in duo paragraphos:

Io va cantar iste hymno, e tu pote cantar lo con me, si tu vole. Io non crede que ille e illa pote cantar iste hymno proque illo es troppo difficile pro illes.

Nos va cantar iste hymno e vos pote cantar lo con nos, si vos vole. Nos non crede que le altere homines e feminas potera cantar lo con nos. Illes e illas non ha studiate bastante iste tipo de musica, e iste hymnos probabilemente es troppo difficile pro illes. Forsan con un altere mense de studio de iste hymnos, illos essera multo plus facile pro illes.

Le formas objective (accusative/dative) del pronomines personal:

Interlingua ha un serie de pronomines que indica le casos e accusative e dative.

Formas del pronomines singular: Le pronomine pro le prime persona singular es *me*, le secunde es *te*. Le formas objective de *ille*, *illa*, e *illo* es *le*, *la*, e *lo*, respectivamente.

Le prime e secunde personas del plural: iste formas es identic al formas nominative, *nos* e *vos*.

Le formas del tertie personal del plural es identic al formas del singular, ma on adde *s*:

Ille, illa, illo >>> le, la lo.
Illes, illas, illos >>> les, las,
los.

Ecce exemplos de iste pronomines in contextos que demonstra lor uso:

Io vide Maria, ma illa non me vide. Tu dice que tu pote audir Mario, ma io comprende que ille non te audi multo ben. Illa audi Carlos (illa le audi). Ille audi Maria (ille la audi). Illes audi iste hymno (illes lo audi).

Nos vide Roberto e Karen, ma illes non nos vide. Nos anque vide Helena e Roberta, ma illas non nos vide. Ille audi Roberto e Carlo, ma illes non le audi. Illes anque audi Renata e Marie, ma illas non les audi.

Roberto e Gustavo audi Alicia e Gertrude facilmente, ma illas non les audi multo ben. Maria e Alice vide Maurice e Sven facilmente, ma illes non las vide.

Charles e Alberto sape cantar iste hymnos. Illes sape cantar los. Alexandra e Rebecca sape canter iste hymnos. Illas sape cantar los.

Le Possessivos

Le possessivos de interlingua ha formas adjectival e pronominal. Le forma adjectival pro le prime persona del singular es *mi*, pro le secunde persona *tu*, e pro le tertie *su*.

Le formas plural es *nostre* pro le prime persona, *vostre* pro le secunde, e *lor* pro omne formas del tertie.

Omne le formas pronominal ha le termination –e: *mie*, *tue*, *sue*, *nostre*, *vostre*, *lore*. Iste pronomines anque pote esser pluralisate: *(le) mies*, *(le) tues*, *(le) sues*, *(le) nostres*, *(le) vostres*, *(le) lores*.

Le demonstrativos

Le adjectivos e pronomines demonstrative es *iste*, que indica proximitate, e *ille*, que indica distantia. In certe contextos on usa le possessivos in lor formas plural, indicate per –s (*istes*, *illes*).

Ecce alcun textos demonstrante le uso de omne iste formas:

Io ha un belle can. Iste can es mi can. Illo es mie/le mie. Io ha con me duo canes, le mie e le tue.

Io ha duo belle canes, Iste canes es mi canes. Illos es mies/le mies. Iste canes es mies/le mies, e illos es tues/le tues.

Tu ha un belle catto. Ille catto es tu catto. Illo es tue/le tue, non mie/le mie.

Tu ha un gruppo de belle cattos. Ille cattos es tu cattos. Illos es tues/le tues, non mies/le mies.

Ille ha un libro. Le libro es de ille. Le libro es su libro. Ille libro es sue/le sue.

Ille ha un can e duo cattsos. Ille animales es de ille. Ille animales es su animales. Ille animales es sues/le sues, non mies/le mies o tues/le tues.

Illa ha un canario jalne. Ille canario es de illa. Ille canario es su canario. Illo es sue/le sue. Ille canario es sue/le sue, non mie/le mie o tue/le tue.

Illa ha un canario e un catto. Ille animales es de illa. Ille animales es su animales. Illos es sues/le sues. Ille animales es sues/le sues, non mies/le mies o tues/le tues.

Nos ha un cavallo grande. Iste cavallo es de nos. Iste cavallo grande es nostre cavallo. Illo es nostre/le nostre. Ille cavallo es nostre/le nostre, non vostre/le vostre.

Nos ha un cavallo blanc e un altere brun. Iste cavallos es de nos. Iste cavallos es nostre cavallos. Illos es nostres/le nostres. Ille cavallos es nostres/le nostres; le vestres es in le campo.

Vos ha un vacca. Ille vacca es de vos. Ille vacca es vostre vaca. Ille vacca es vostre/le vostre. Ille vacca es vostre/le vostre, non le nostre, que es in le campo con le altere cavallos.

Vos ha un vacca e un tauro. Ille animales es de vos. Ille animales es vestres/le vestres, non le nostres, que es in le campo con le altere cavallos e vaccas.

Illes/illas ha un capra. Ille capra es de illes/illas. Ille capra es lor capra. Ille capra es lore/le lore, non nostre/le nostre o vostre/le vostre.

Illes/illas ha un capra e un ove. Ille animales es de illes/illas. Ille animales es lor animales. Ille animales es lores/le lores. Ille animales es lores/le lores, non nostres/le nostres o vestres/le vestres.

Iste animal es hic con me. Ille animal es ibi in le distantia. Il ha duo cavallos que es hic con me. Il ha duo vaccas que es ibi con te. Roberto vole vider iste cavallos e ille vaccas. Ille vole vider istos e illos.

Capitulo 3

LE PLUVIO ACIDE

Le pluvia es importantissime al systema ecologic de nostre planeta. Illo es le sol fonte de aqua desalinate pro le vita terrestre. Ma iste ressource indispensable al vita nunc deveni invenenate.

Il ha differente fontes de contamination atmospheric. Nostre fabricas libera residuos de combustion toxic al aer de nostre planeta.

Nostre agricultores applica a lor recoltas insecticidas vaporisate que a vices se transporta per le aer a grande distancias.

Le animales elevate in nostre fermas que nos provide alimentos anque produce excrementos e gases que contamina le aer. Nostre centrales thermic combure carbon, gas natural, e petroleo, cuje combustion sovente non es efficiente e libera al aer multe productos toxic.

Nostre automobiles, camiones, trainos, e autobuses—probabilmente nostre fonte le plus grande de contamination atmospheric—anque libera al aer residuos toxic producite per le combustion de hydrocarbonos.

Iste contaminantes, principalmente le oxidos de sulfure e de nitrogeno, es le fontes del pluvia acide.

Iste pluvia destructive anque pote producer se per processus natural. Vulcanos e plantas que se discompone anque produce dioxido de sulfure, que facilmente pote causar pluvias toxic.

Ante le Revolution Industrial multe gente se habeva plangite del fumo del focos que illes usava pro califacer se, cocer alimentos, o comburer arbores pro preparar nove terras agricole quando lor vetule terras habeva perditte lor fecunditate; e il es possibile que le pluvia acide habeva essite un problema ecologic ante le seculos XVIII, XIX e XX.

Ma le pollution atmospheric deveniva plus obvie in urbes industrialisate durante le seculo XIX. Inter le annos 1950 e 1980, le aciditate del pluvia que cadeva sur Europa multiplicava circa dece vices, e le problema de contamination pluvial ha devenite critic a nostre systemas ecologic.

Un del problemas le plus grande presentate per le pluvia acide es su mobilitate. Le centrales thermic del Statos Unite nunc contamina lacos canadian. Pluvia acide originate in Anglaterra nunc contamina Scotia e altere partes de Europa, specialmente Scandinavia.

Quando le pluvia acide cade o directemente in lacos o in montanias circumferente cuje rivieras flue a in iste lacos, illo occide lor plantas e pisces.

Per omne le mundo il ha lacos cuje vita ha essite damnificate per le pluvia acide o completamente exterminate. Milles de lacos de Scandinavia, pro exemplo, nunc es morte. Le aciditate de alcun del lacos de Svedia mesmo ha augmentate mesmo 1.000 vices.

Le pluvia acide anque pote damnificar nostre forestes, cuje arbores necessita un solo san pro nutrir lor arbores. Le arbores de multes de illos ha perditte lor foliage a causa del aciditate del solo. Alcunes ex illos nunc mori.

Arbores debilitate per aciditate perde lor resistentia al congelation o al siccitate. Illos anque es minus resistente a attaccos de viruses, fungos, e insectos que causa pestilentias extense.

Quando le pluvia acide cade in contacto con le exterior de nostre edificios, illo pote corroder e damnificar lor faciadadas e le statuos que circumfere alcunes de illos. Iste problemas nunc destrue multo de nostre patrimonio cultural mundial. Ecce alcun exemplos.

- In Athenas, le Parthenon e altere edificios del Grecia antique nunc discomponne.
- Le auro sur le cathedral de Cracovia in Polonia nunc corrode.
- Le Taj Mahal de India es menaciate per le fumo e le pluvia acide veniente de raffinarias de petroleo.
- In Roma, le citate ha debite recurrer a passos desperate pro proteger le statuo de Marco Aurelio, un obra de Michelangelo.

Il essera difficilissime reparar iste monumentos e restaurar los a lor condition original.

Gradualmente iste problema ha devenite bastante cognoscite, e multe nationes del mundo jam ha comenciate remediare los per medio de

- limitar le contamination de lor centrales thermic;
- diminuir gases del tubos de escape de lor automobiles. Multe pais nunc require in lor automobiles catalysatores que elimina 90% del oxidos de nitrogeno e altere contaminantes;
- restringer le uso de automobiles per medio de incoraggiar le uso de transporte public e de usar altere formas de transporte, como bicycletas;

- sparniar energia in apartamentos, casas, e fabricas e applicar a illos altere formas de energia proveniente del sol o del vento;
- aumentar le regulationes sur le production de contamination e establir medios pro exiger lor complimento.

NOTAS STRUCTURAL

Interlingua ha duo articulos: le articulo definite, *le*, e le articulo indefinite, *un*. Como interlingua non ha terminationes (suffixos, desinentias) que indica genero in su articulos, nomines, e adjectivos, su formas es invariabile. Le major parte del nomines de interlingua ha un termination (desinentia) pro le plural: *-s* (*libro/libros*) quando le ultime littera es un vocal e *-es* (*animal/animales*) quando illo es un consonante.

Exemplos: *le patre, un patre, le matre, un matre, le animal, un animal, le uxor, un uxor le uxores*

Le articulo *le*, combinate con le prepositiones *de* e *a*, produce le contractiones *del* e *al*.

Exemplos: *le patre, del patre, al patre; le patres, del patres, al patres; le matre, del matre, al matre; le matres, del matres, al matres*

Pro nomines como *roc*, o *albricoc* on conserva le pronunciation del *-c* final usante le orthographia *-ches*: *roc/roches, albricoc/albricoches*.

(Iste practica orthographic veni del italiano (*ca, che, chi, co cu*). Le formas equivalente in francese, espaniol e portugese es (*ca, que, qui, co cu*). Iste practica anque se usa in interlingua, pro exemplo in le parolas *que* e *qui*.)

Adjectivos generalmente ha le suffixo (desinentia) *-e*, ma il ha adjectivos que termina in *-l, -n, -r, -c, e -i*. Ecce alcun exemplos:

-l: amical, essential, international, regal, lingual, paternal, essential, equal, cruel, fidel, tal, hibernal, provincial

-n: bon, american, african, asian, indonesian, latin

-r: car, rar, par, major, melior, pejor, minor

-c grammatic, romantic, semantic, cyclic, technic, ric, romanic nostalgic, geographic, anatomic, chimic, basic, alcoholic, academic, biographic, reciproc, gigantesc, elephantesc

-i precari, financiari, binari, monetari, preparatori, ferroviari, legendari, extraordinari, fragmentari, legendari, vestimentari

Il ha un suffixo intensive adjectival, -issime: *fidelissime*, (*multo fidel*), *bonissime* (*multo bon*), *grandissime* (*multo grande*), *fortissime* (*multo forte*), *dulcissime* (*multo dulce*), e *altissime* (*multo alte*).

Si le adjectivo termina in -c, su forma orthographic es -chissime, secundo le practica orthographic italian, pro exemplo *ric/richissime*, *emphatic/emphaticissime*.

Multe adverbios ha le suffixo -mente: *facile/facilmente*, *precari/precariamente*, *optime/optimemente*, *enorme/enormemente*, *enerte/inertemente*, *mediocre/mediocremente*.

Adjectivos que termina in -c usa le forma -amente: *grammatic/grammaticamente*, *romantic/romanticamente*, *semantic/semanticamente*, *technic/technicamente*, *electronic/electronicamente*, *neurotic/neuroticamente*, *orthographic/orthographicamente*.

Nomines (substantivos) pote haber varie formas secundo patronos in le linguas latin e romanic (romance). Ecce alcunes ex illos:

Arbitrage, *atterage*, *maritage*, *massage*, *foliage*, *tonnage*

Tabula, *pagina*, *mandibula*, *maxilla*, *mascarada*, *colonnada*, *limonada*

Lavenderia, *libreria*, *argenteria*, *camaraderia*, *lacteria*, *raffineria*, *pirateria*, *coquetteria*

Missionario, *visionario*, *boticario*, *functionario*, *voluntario*, *vocabulario*, *commissario*, *anniversario*

Hispanismo, *communismo*, *regionalismo*, *internationalismo*, *Leninismo*, *Stalinismo* *americanismo*

Homine, *ligamine*

Libertate, *universitate*, *singularitate*, *numerositate*, *barbaritate*, *singularitate*, *regularitate*, *irregularitate*

Generation, *deletion*, *petition*, *numeration*, *amplification*, *americanisation*, *electrification*, *rectification*, *simplification*, *reglamentation*, *delectation*

Vision, *concision*, *revision*, *precision*, *imprecision*, *expansion*, *compression*

Parolas Lexic e Parolas Grammatic

Le nomines (o substantivos), le adjectivos/adverbios, e le verbos forma le plus importante parte de interlingua o ulle altere lingua simile. Quando on vole exprimer nove conceptos, on cunea nove nomines, adjectivos, adverbios, o verbos. Iste es le parolas lexic de linguas simile a interlingua.

Le parolas grammatic de un lingua—como prepositiones, pronomines, determinantes (como *le, un, iste, ille, mi, tu, su, nostre, vostre lor, in, a, de, infra, sur, e ante*)—es parolas que divide le language parlate o scribite in gruppos plus parve formante hierarchias syntactic de signification. Le conceptos semantic de iste hierarchias grammatic non es multo numerose per ulle lingua, e illos (e le vocabulario que los exprime) generalmente cambia multo lentemente in le historia de ulle lingua.

On pote dicer in interlingua, pro exemplo, alque como *Ille grode prutinos flucinava in lor blisumbio*. Ben que nos non cognosce le natura de prutinos, nos sape que illes/illas/illos es grode e que illes/illas/illos faceva alque o que alque occurreva in lor blisumbio, que possiblementemente significa un loco ubi on pote flucinar o un parte de un prutinio (illo) o forsan un parte del structura de illo.

Totevia, nos sape que *grode* es probabilemente un adjectivo, que *prutinos* es le plural de un nomine, e que *blisumbio* es un altere nomine, e que le signification de iste parolas in iste proposition es forsan simile a *Le belle feminas dansava in le jardin*.

Ecce lo que passa si nos tenta inventar nove parolas grammatic: Si on dice o scribe *ollu* in vice de *ille* e *pla* in vice de *in* e *bunse* in vice de *lor* (*olli belle feminas dansava pla bunse jardin*), nos sape que belle feminas dansava, ma nos non sape ubi es illas e le relation de lor dansa con le parola *jardin*. Sin cognoscer clarmente iste relationes syntactic, nos non pote interpretar iste proposition.

Le paginas 57-61 del prime grammatica de Gode e Blair discute le formation de diverse formas de parolas lexic usate in interlingua. Ben que illes presenta iste vocabulario con explicationes in anglese, il es possibile apprender le relationes e signification inter multes de illos facile—e completamente in interlingua. Nos va studiar alcun gruppos de illos in iste capitulo de *Lege interlingua e apprende su structura* e altere gruppos de illos in le proxime duo capitulos.

* * *

Notas sur le Structura del Vocabulario Lexic de Interlingua, Parte 1:

Le color del sanguine es rubie. Si on face rubie un cosa que esseva, que nos dice, blanc o verde, on lo rubifica.

Un persona qui ha multe moneta es un persona ric. Lo que le/la face ric es su ricchessas.

Un orange es un fructo citric. Un limon es un altere fructo citric, cuje color es jalne. Si on extrahe le suco de alcun oranges e adde aqua (carbonate) e sucro a illo, on face orangeade. Si on face le mesme cosa

a un gruppo de limones, on face limonada. Gode e Blair observa que si on face le mesme cosa a un gruppo de persicas, on face persicada.

Le pontes e aqueductos del Imperio Roman e multe de lor edificios habeva gruppos de columnas como un elemento structural de lor architectura. Un tal gruppo de columnas son columnadas. Un simile gruppo de fenestras (aperturas transparente formante parte del muro de un casa o de un edificio) es un fenestrata.

Le folios de un arbore es simile al capillos de un homine o de un femina. On dice que omne iste folios es le foliage del arbore.

Un homine qui nasceva in Africa o qui veni de ibi es un africano. Un femina qui nasceva ibi o qui veni de ibi es un africana. Il ha anque homines e feminas de Samoa que es samoanos o samoanas. E un homine qui es un adherente de islam, le religion establite per Mohammed, es un mohammedano. Un homine qui es un membro del religion christian fundate per John Wesley es un wesleyano. Si il habeva entes vivente intelligente sur le planeta Marte, illes esserea martianos. Si il habeva feminas martian, illas esserea martianas.

On sovente dice que un persona dominate per un ideal importante ha un mission special in le vita. Si ille es un homine, ille es un missionario. Si le missionario es un femina, illa esserea un missionaria. Un homine qui travalia in un ferrovia es un ferroviario. Il ha anque feminas qui travalia in ferrovias, e illas es ferroviarias.

Le termination –ario sovente significa un gruppo de cosas. Si illo es un gruppo de parolas o vocabulos, on dice que un tal collection es un vocabulario. Un collection de proverbios esserea un proverbario. Herbas es plantas verde. Illos es immaganisate in un herbario. Le trigo e le mais es duo typos de granos. On los immagazina in un granario. Si on ha pisces como mascotas, on los pone in un aquario. Si on habeva insectos como mascotas, on los ponerea in un insectario.

Si un poeta scribe mal poesias, on dice que ille es un poetastro. Un giudice qui vende su decisiones legal es corrupte, e on dicerea que ille es un judiciastro. Un patraastro non es necessariamente un mal patre. Ille solmente es le secunde marito de un femina e le patre del filios de illa e su prime marito. Ma il es possibile que un patraastro significa un patre mal.

Quando on mangia on usa cultellos, furchettas, e cocleares. Le suppa que on pote container in un coclear es un coclearata. Un calice es un tipo de tassa. Le liquido (vamos dicer vino in iste caso) que un calice pote container es un caliciata de vino.

On pote dicer que un duce es un rege minor. Un rege governa un regno e un duce, un ducato. Quando un monacho comencia su studios religiose, ille comencia su novitiato. Le situation de un capitano es un

paucō differente. Un capitāto es le officio de un capitāno. Un discipulato ha le mesme relation a un discipulo que un capitāto ha a un capitāno.

Le suffixo –eria indica le loco ubi on face alque, ubi on travalia, ubi on mantene alque, o ubi on vende alque. Un lacteria es le loco ubi on produce lacte de vaccas e lo pone in bottilias.

On pote musicar con un instrumento, o on pote usar un instrumento nonmusical como un utensile. Le loco ubi un artiano repara un instrumento es un instrumenteria.

Un drappo es un textile. On pote facer ex drappos un coperatura pro fenestras. Tal coperaturas es drapperias.

On pote chassar animales con un arco e un sagitta o flecha. Si un chassator usa iste methodo pro chassar animales, on dice que ille es un archero e que ille practica le archeria.

Capitulo 4

LE STRATA DE OZONO

Nostre sol non produce solmente luce e calor ma anque formas de radiation que es damnificante pro le vita de nostre planeta. Gratias al strato de ozono, multes ex iste radiationes non penetra nostre atmosphaera inferior.

Ma ora iste strato es in periculo. Elementos chimic procedente de nostre casas, fabricas, villages, e citates ora reduce le quantitate de ozono que insula le biosphaera de nostre planeta de iste radios periculose.

Nostre atmosphaera ha alcun 700 kilometros de profunditate. Ex su componentes, 75% es nitrogeno, e 23% es le oxygeno que nos necessita pro respirar. Le ozono, un isotopo de oxygeno, se crea quando le radiation ultraviolette del sol cade contra nostre atmosphaera. Illo forma un strato in le stratosphaera que absorbe multes ex le radios ultraviolette solar, le quales, ultra un certe puncto, pote producer effectos nocive in multe plantas e animals, includente nos.

Le interaction conjuncte inter le radios ultraviolette, le ozono, le oxygeno, e altere elementos chimic es multo complexe, ben que in conditiones normal iste interaction resta in un stato de equilibrio.

Ma ora le ozono es menaciate per substantias chimic que nos utiliza, principalmente le chlorofluorocarbonos (CFCs). Le CFCs se mantene active in le atmosphaera pro un periodo de plus que 100 annos, movente se lentamente e discomponente se a in altere gases que destrue le ozono del stratosphaera ante que processos regenerative pote reimplaciar lo. Il ha anque altere gases que contribue a iste processo de decomposition, ma lor influentia es multo minus importante que illo del CFCs.

Le CFCs veni de diverse fontes. Primo il ha le aerosoles que nos usa pro deodorantes, insecticidas, e liquido pro pictura. Le CFCs anque se usa pro fabricar alcun typos de spuma synthetic impleate como material de imballage. Le CFCs forma bullas in iste spuma e escappa al atmosphaera quando illos se combure. On anque usa CFCs in apparatus de refrigeration, specialmente illos usate in automobiles in climas calide.

Ma le gases que menacia le strato de ozono anque veni de altere fontes. Le fabricas que produce le aerosoles anque libera CFCs durante lor operationes de production.

Inter le elementos chimic que damnifica le strato de ozono es le tetrachlorido de carbono, que se usa pro fabricar CFCs e que anque se vende in alcun paisas como un agente solvente, ben que in multe altere paisas on prohibeva su uso proque il ha evidentia que illo causa le cancro del ficato.

Le halones, que se usa in varie extinciores de focus, e le trichloroethano, usate in liquidos corrector, anque contribue al destruction del ozono.

Le Cavo Antarctic

In Antarctica in certe partes del anno, le nivellos de ozono deveni tanto pauco dense que illos quasi disappare completamente. Iste area es tanto grande como le America del nord e tanto profunde, o alte, como le monte Everest.

Studios scientific ha demonstrate que le nivellos de ozono in le atmosphaera antarctic varia de anno in anno. Ma on anque ha observate que le cavo in le annos le plus recente se ha augmentate abnormalmente. On ha capturate specimenes del gases in iste cavo que contine abundante quantitates del gases que destrue le ozono e que es, al minus in grande parte, responsable pro le production de iste cavo.

Si le strata de ozono disappare, que pote occurer?

Le strato de ozono absorbe un grande quantitate del periculose radiation ultraviolette. Si un major quantitate de radiation passa trans iste strato, illo causara un incremento in le taxa de cancro del pelle e cataractas, un del causas le plus frequente del cecitate. Le augmento de iste radiation anque habera un influencia super tote le vita de nostre planeta, e il habera periculo pro nostre recoltas e altere plantas e pro nostre arbores. Isto significa que le base del rete de alimentation mundial essera menaciate. In le mar, si le plancton marine (formate per plantas e animales miscropic) disappare, le pisces le plus grande morira de fame, e le vita del mar se extinguera e con illo un fonte primordial de ressources de alimentation pro nostre population human.

Que pote nos facer pro evitar iste calamitate?

Il non es necesse riscar le destruction del strato de ozono. Il ha altere gases que on pote usar pro aerosoles e le spumas synthetic usate in materias insulante e simile materias pro imballage. Multe personas ora se demanda si iste spumas es necesse proque le major parte de illos es solmente decorative, e nos poterea eliminar iste application de illos e usar altere manieras de decoration.

In septembre, 1987, diverse pais signava un pacto nominate le *Protocolo de Montreal*. In illo iste nationes promitteva reducer per 50% le production de CFCs in un periodo de 10 annos.

Ma il ora ha devenite clar que le problema del debilitation del strato de ozono es multo plus grave que on habeva estimate. Pro assecurar le superviventia de iste strato, multe scientistas nos assecura que il essera necesse eliminar completamente le uso de CFCs. Le scientia anque ha discoperite altere agentes chimic que debilita le strata de ozono, e in le futuro il anque essera necesse eliminar los totes si nos vole evitar alcun cambios grandissime in le ecologia terrestre que occidera multe formas de vita super nostre planeta.

NOTAS STRUCTURAL

Notas super le Structura del Vocabulario Lexic de Interlingua, Parte 2:

On dice que un diabolo que sovente face cosas malissime practica le diaboleria. Un clown que sovente face cosas multo amusante practica le clowneria.

Si on vole rasar su barba, on va a un barbero, qui practica su arte in un barberia. Si on vole moneta pro comenciar un nove interpresa, on va a un banca e consulta con un banchero. Un persona cuje travalio es guidar un ambulancia es un ambulantiere.

Un persona qui vive in Geneva es un genevese. Un espaniol qui vive in Salamanca es un salamanchese. Le lingua de japon es le japonese. Le lingua de Portugal e del Brasil es le portugese. Le dialecto parlate per un statunitense qui naceva e qui ha vivite tote su vita in Brooklyn, New York, es le brooklynese.

Un tigre feminin es un tigressa. Un vulpe feminin es un vulpessa. Le marita de un conte es un contessa. Le marita de un mayor de un citate es un mayoressa. Le femina de un inca es un inchessa.

Un pino es un arbore ben cognoscite. Un gruppo de pinos se trova in un pineto. Un orangiero es un arbore que nos da oranges. Un gruppo de orangieros se trova in un orangiereto.

Un hominetto es un nomine parve. Un feminetta es un femina parve. On dice que le suffixo –ett(o/a) es un diminutivo. On pote usar un hacha pro abatter arboles. Le diminutivo de hacha es hachetta. Le diminutivo de pacco es pacchetto. Un boteca es un interpresa commercial bastante parve ubi on compra diverse cosas. Le diminutivo de boteca es botechetta. On dice que le marita de un homine es su uxor. Le diminutive de uxor es uxoretta. Un poeta pote esser un homine o un femina. Si ille es un homine parve, on dice que ille es un poetetto. Se le poeta parve es un femina, on dice que illa es un poetetta.

Le suffixo –ia pote indicar un pais, un provincia, o un region. Un arabe vive in Arabia, un tocharo in Tocharia. Le letones vive in Letonia. E si le presidente statunitense Woodrow Wilson haveva su proprie pais, on lo nominarea Wilsonia. Iste suffixo anque pote indicar un loco. Pro exemplo, un abbate es un dirigente religiose christian. Ille es le chef de un abbazia. Le suffixo –ia anque pote indicar un officio. Un capitano, pro exemplo, ha su capitania como officio.

Le geologia es le studio scientific del terra, le montanias, le formationes rocase, e altere cosas connexe. Un persona qui ha studiate le geologia profundemente es un geologo. Le radiotoxicologia es un

altere scientia que studia le substantias toxic radioactive. Le scientista que cognosce ben le radiotoxologia es un radiotoxologo.

Un idolatra es un persona qui adora idolos, o deos falses. Su practica religiose es le idolatria. Un heliotra es un persona qui adora le sol (helios es le forma grec de sol), e le nomine del religion del heliotras es le helioatria.

Le persona que face scarpas es un bottinero. Ille travalia in su bottineria.

Le electronica es le studio del electricitate usate in le radio, le television, o le informatica. Le electricitate es le movimento de electrones in un conductor electric.

Le systema semiotic le plus fundamental de un lingua es un collection de sonos significante que pote representar se con litteras. In systemas alphabetic ideal, como in le caso del finnese, cata un de iste sonos ha un sol littera. Le linguistas da le nomine phonema a iste unitates de sono linguistic. Le parte del linguistica que studia phonemas es le phonemica. Duo sonos que pote esser duo phonemas distincte de un lingua pote esser allophonos de un sol phonema in un altere. Le linguistas da le nomine phonetica al studio del allophonos que compone le systema phonemic de un lingua.

Un historico es un persona qui scribe historia. Le nomine de su disciplina es le historiographia. Un theorico es un persona qui compone theorias.

Le sucro es un condimento dulce. In su forma le plus raffinate illo ha le color blanc. On pone sucro in un sucriera. Le bira es un biberage que le germanos ama biber in octobre durante Oktoberfest. Un biriera contine bira. Le ris es un grano edibile (brun o blanc) que forma le parte le plus grande del dieta de personas qui vive in Asia. Le ris se cultiva in un terreno al qual on da le nomine risiera.

Un baca es un fructo parve e dulce que pote esser rubie negro o blau. Un fraga es un baca rubie. Generalmente on face vino de uvas, ma il es possibile facer lo de qualche bacas. Bacas cresce in un terreno al qual on da le nomine bachiera.

Le can es un animal ben familiar al humanitate. On sovente dice que le can es le melior amico del homine. On pote custodiar gruppos de canes in un canil. Un vacca es un animal que da lacte. Un vacca masculin es un tauro. Gruppos de tauros pote trovar se in un tauril.

On dice sovente que un philosophia o ideologia es un ismo, que es un suffixo familiar a totes. Il ha systemas ideologic como le marxismo, le comunismo, e le capitalismo. Despotismo significa le tipo de governmento imponite per un dictator o un despota.

Le plumbo es un metallo multo dense e pesante que como le mercurio pote esser venenose. Le plumbismo es le stato de intoxication per le plumbo. Troppo caffeina pote causar un stato multo agitate in gente susceptibile al caffeinismo.

Un theologo es un persona qui specula super le theologia. John Calvin esseva un theologo christian. On da a su systema theologic le nomine calvinismo.

Tito esseva un politico qui controlava Yugoslavia post declarar su independentia de Josef Stalin de Russia. On dava le nomine titoismo a su systema politic.

Helen- es un radice grec que significa grec. On pote usar le parola helenismo pro describer le cultura grec e tote su institutiones.

Un homine grandissime e altissime es un gigante. Le parola gigantismo refere al condition extraordinari de gigantes.

Le suffixo -ista indica un persona qui practica un arte o un scientia. Un scientista qui cognosce ben le biologia pote esser o un biologo o biologista. Le radiographia es un technologia medical que se usa pro photographiar le ossos del corpore human. Un tecnico qui usa apparatus pro facer iste tipo de photographias es un radiographo o radiographista.

Un tympano es un instrumento musical percussive que se usa pro musicar rhythmos. Un tympanista face sonar tympanos.

Un saxophono es un instrumento musical usate sovente in gruppos de jazz. Un persona qui sape sonar un saxophono es un saxophonista. Un adherente al calvinismo de John Calvin es un calvinista. Un admirator de Julio Cesare es un cesarista. Un persona qui collabora in alque es un collaborationista.

Le suffixo -ita pote indicar un habitante de un citate o un adherente de un philosophia politic. Un persona qui vive in Napoli in Italia es un neapolita. Un persona qui vive in Brooklyn, New York, es un brooklynite. Un persona qui vive in le stato american Wyoming es un Wyomingita. Un politico o un messia religiose con le nomine Jacobo haberea discipulos qui es jacobitas. Un persona qui ama le philosophia politic del presidente statounitese Harry S. Truman es un trumanita.

Capitulo 5

LE POLLUTION DEL MAR

Vidite del spatio, nostre planeta es blau e blanc a causa del mar e del nubes que lo coperi. Le mar coperi circa 78% del superficie del terra. Ben que nos da nomines differente al mar secundo le differente regiones del mundo, nostre planeta ha vermente un sol mar.

Durante milles de annos nos ha usate le mar pro piscar, pro transportar mercantias e personas, e anque como un deposito pro residuos de tote typos. In centurias passate, nostre mar poteva tolerar iste residuos sin multe injuria. Ma ora, con le incremento del population mundial, nos pone in le mar enorme e crescente quantitates de residuos e de altere substantias natural e fabricate, le quales menacia seriemente le capacitate del mar pro purificar se.

Pro le major parte de nos, tote iste effectos es invisibile. Generalmente nos non ha contacto directe con le petroleo, le plasticos, le elementos chemic, le insecticidas, e le residuos radioactive que pone in periculo le vita de nostre mar. Si nos tolera iste crescente uso nocive del mar, nos occidera le vita de nostre plus importante ressource natural; e si illo mori, finalmente nos morira con illo.

Le mar es un mundo plen de vita. Le plantas que compone le plancton marin depende del energia del sol cadite al superficie del mar. Infra su superficie vive animales como le pisces. Aves marin se immerge in le mar pro mangiar su pisces. In le partes plus profunde del mar, le supervientia es plus difficile, e le animales que vive in iste parte del mar ha debite adaptar se specialmente al exigentias de vita in un ambiente carente del lumine del sol.

Le mar anque es vital pro le vita super le terra. Illo contine plus que 90% del aqua de nostre planeta, le qual ha un influencia fortissime super le climate in tote regiones del mundo. Le formation de nubes es specialmente importante proque illos provide aqua dulce a tote formas de vita terrestre, que devenirea extincte rapidissimemente sin iste ressources vermente vital. Le mar anque regula le temperaturas global de nostre planeta con su currentes frigide e calide.

Plus que 50% del population mundial vivi presso o circa le litorales del mar. Cata anno le humanitate extrahe de illo enorme quantitates de sal e de petroleo e gas natural. Mesmo plus importante es le alimentos differente (de grande pisces a parve canceres) que le mar nos provide. Quasi 25% del proteinas consumite per le humanitate veni del mar.

Si nos usa le mar de un maniera rational, illo anque nos providera iste ressources primordial in le futuro. Ma nos debera

esser multo attente proque nostre population cresce continueamente, e con illo cresce nostre uso del ressources del mar. E si nos contamina le mar, nos ponera in periculo tote le species que vivi in illo, inveniante e destruyente nostre ressources alimentari.

Le contamination del mar veni de fontes diverse. Multe naves deposita lor residuos in le mar. Si illos naufraga, lor cargos anque pote inveniante le mar. Nostre fluvios porta al mar elementos chimic como insecticidas, fertilisantes, e agentes toxic de nostre fabricas e terras contaminate. Urbes al litore del mar anque deposita in illo residuos procedente de lor edificios, industrias, e centrales thermic. Il ha remedios contra iste contamination, ma generalmente on non los usa a causa de lor costos e incommoditate.

Le petroleo que nos descarga in le mar causa plagias nigre, que pote extender se trans grande areas costal. Iste petroleo inveniante le animales del mar e rende immune nostre plagias. Iste contamination es sovente visibile, e nos lo cognosce melior que altere formas de contamination del mar que es equalmente damnose. Lentemente diverse typos de bacterios discomponne multes ex iste fontes de contamination. Ma si nostre contamination del mar seque su currente taxas de crescimento, illo finalmente occidera anque iste bacterios.

On estima que sex milliones tonnas de plastico es abandonate al mar cata anno. Le principal difficultates con iste plasticos es que multes de illos non es biodegradabile. Iste plastico (in forma de retes de piscatores e parve pecias de diverse formas) es inglutite per animales marin, que tunc non pote nutrir se o cuje stomachos o intestinos deveni seriemente ferite, causante finalmente lor morte de un maniera multo dolorose.

Un grande quantitate de aquas residual es conducite al mar per cloacas. Lor aquas residual contine substantias biologic nocive, que porta al mar diverse typos de bacterios e virus pathogenic. Nostre cloacas anque porta al mar residuos chimic industrial multo inveniante. Il es possibile purificar industrialmente multo de iste effluvio, ma il es multo costose construir iste plantas purificante, e multe pais (specialmente pais del tertie mundo) non ha le ressources economic pro construir los.

Alcun processos industrial libera metallos toxic al mar directemente per cloacas o indirectemente trans le aer. Finalmente multes ex iste contaminantes cade al mar, addente significamente a su pollution general. Iste metallos pote causar nivellos alte de contamination periculose pro le animales terrestre que se nutri de animales marin proque iste venenos se accumula in lor cellulas. Iste contamination se concentra quando illo ascende trans le catena alimentari.

Le radioactivitate es un fonte periculosissime de pollution pro nostre mares. Post le Secunde Guerra Mundial usque le decada comenciante con 1970, provas de bombas nuclear conducite per diverse pais produceva grande quantitates de pulvere radioactive.

Grande quantitates de iste pulvere cadeva in le mar e super le terra principalmente per medio del pluvia. Mesmo ora multe particulos producite per iste provas se trova suspendite in nostre atmosphaera e se misce con le nubes del planeta, cadente finalmente como pluvio super le mar e nostre continentes.

Le centrales nuclear que usa aqua pro refrigerar lor reactores debe discargar al mar aqua radioactive, que anque causa contamination thermic. Ben que ora iste fonte de contamination se ha diminuite, inter 1967 e 1983 nos depositava 95.000 tonnas de iste contaminante exceptionalmente nocive. Con le tempore le radioactivitate de iste aqua atomic se reducera, ma le processo essera lente.

NOTAS STRUCTURAL

Notas super le Structura del Vocabulario Lexic de Interlingua, Parte 3:

Le suffixo *-itis* indica un maladia characterizate per inflammationes. Le appendice es un organo que sovente se inflamma al puncto de morbiditate. On nomina iste condition *appendicitis*. Le operation chirurgic que remove un appendice inflammate es un *appendectomy*. Le esophago es un tubo que va del bucca al stomacho. On da le nomine *esophagitis* al inflammation del esophago.

Le suffixo *-oide* indica un cosa que es simile a altere cosa. Le radice grec que significa homine es *anthrop-*. Un animal *anthropoide*, como un orangutan o un gorilla es un *simia anthropoide*. Le terra non es un sphaera perfecte. A causa de su rotation diurnal, le diametro del terra al equator es plus spisse que su diametro polar, e on dice que le terra es un *spherioide oblate*. On anque usa iste suffixo pro producer adjectivos. Un cosa characterizate per *nigritia* o que ha partes *nigre* significante es *nigroide*. Alque que ha un forma simile a un disco es *discoide*.

Le radice grec que indica insectos es *entom-*. *Entomologia* es le studio de insectos. Un scientista qui studia insectos es un *entomologo*. Un animal simile a un insecto es *insectoide*.

Le suffixo *-osis* indica un maladia o un condition morbide. Le radice grec que indica un nervo es *neuro-*, e un *neurosis* es un maladia del nervos. Le *tuberculosis* es le maladia del saccos del pulmones. Un maladia del halito es *halitosis*.

Le suffixo *-al* indica bastante frequentemente que un parola es un adjectivo. Si un cosa o un processo es un derivation directe del natura, on dice que illo es *natural*. Si alque es simile al inferno (dirigite per le diablo) on dice que illo es *infern*. Si un processo nunquam termina o si un cosa nunquam disappare, on dice que illo es alque *eternal*.

Le suffixo –an indica que alque es associate a un altere cosa. Pro exemplo, un nativo de Africa es african, e un nativo de Asia es asian. Un condition typic de citates or urbes es alque urban. Un studente de litteratura que specialmente admira le autor russe Tolstoi es tolstoian. A vices iste suffixo ha le forma –ian. Pro exemplo, on pote dicer que alque simile al philosophia linguistic de Ludwig Zamenhof, le autor de esperanto, ha characteristicas zamenhofian.

Le suffixo –ari indica un adjectivo que significa que un cosa pertine a altere cosa o consiste de illo. Pro exemplo, si nos ha solmente fragmentos de evidentia pro probar alque, nos dice que nostre evidentia es fragmentari. Un camisa o un pantalon es un vestimento. Un cosa vestimentari es alque que pertine a vestimentos.

Si un homine ha un barba, on dice que ille es barbate. Le planeta Saturno ha un systema multo elaborate de anellos, e on pote dicer que Saturno es anellate.

Le suffixo adjectival –esc indica que alque es simile a o ha characteristicas simile a un persona o un altere cosa. Pro exemplo, un gigante es gigantesc, e Jupiter, comparate al altere planetas del systema solar, es anque gigantesc. Alque que es simile a cosas arabe es arabesc. Un composition de piano que es simile al compositiones de Chopin es chopinesc.

Le suffixo –ic anque indica que alque pertine a un altere cosa, persona, o gruppo de personas. Le pais es scandinave es in le nord de Europa e es pais nordic. Un cubo es un figura geometric tridimensional. Due datos usate in jocos que ha punctos symbolizante le numeros 1–6 es parve cosas cubic. E alque que pertine al Bosporo es bosporic.

Le suffixo –ifere indica que alque produce un certe cosa. Un pino es un arbore cuje semines es assemblate in conos, e on dice que un pino es un arbore conifere. Alque que produce multe carbon es carbonifere. Alcun fungos es edibile, ma multes es venenose. Alque que produce fungos es fungifere.

Le suffixo –in anque indica que alque pertine a un altere cosa. Pro exemplo, le alcali es un substantia chimic. Un altere substantia caracterizate per un composition que ha multe alcali es alcalin.

Le suffixo –ista pote indicar un nomine que ha un nexu intime a un altere nomine. Pro exemplo, si un persona es un partisano del theoria de Charles Darwin super le evolution, on dice que ille o illa es un evolutionista. Un tal persona crede in le theoria evolutioniste del biologia. Un partisano de Karl Marx es un marxiste e crede in le theoria economic marxiste. Un persona qui governa un pais e qui vole imprimir multe moneta in forma de papiro es un inflationista. Su politica monetari es inflationiste.

Le suffixo –ose indica que un causa ha un quantitate bastante grande de un cosa o que illo es characterizate per alque differente. Un comediante es un specialista in jocos. Quando ille parla professionalmente, lo que ille dice es jocose. Un persona o un cosa que pertine a un religion es religiose. Alque que pertine a un foco grande (un incendio) es incendiose. Un philosophia politic radicalissime anque pote esser incendiose.

Le suffixo adjectival –otic indica que un persona o un cosa pertine a un altere persona o cosa o que ille/illa es un partisano de illo. On dice que un persona qui ama su patria es patriotic. Alque que pertine a un maladie del nervios, o un neurosis, es neurotic. Alque associate con un thrombosis es thrombotic. Un dictator tyrannic es despotic. On anque pote dicer que ille es un despota.

Capitulo 6

LE RECYCLAMENTO COMO MEDIO DE PROTECTION DE NOSTRE AMBIENTE

In nostre societates industrial on produce benes de consumo a un rythmo multo rapide, specialmente productos como bottilias, lattas, papiro, vestimentos, e articulos fabricate ex plasticos. Le gente anque compra nove automobiles, refrigeratores, ollas, patellas, e casseroles pro le cocina, abandonante lor articulos vetule. Iste objectos abandonate es multo valiose. On pote continuar le uso de multes ex illos e recycclar le materiales componente de alteres.

Le industria anque genera millones de tonnas de residuos cata anno, e multes ex illos es recyclabile. Ben que multe industrias jam recyccla un parte de lor residuos, on debe expande le scala de iste activitates. Le governamentos del mundo recognosce que le recyclamento es un forma rational de usar ressources que alteremente contaminarea nostre terrenos e oceanos. Multe pais ha inaugurate programmas de recyclamento a grande scala pro reducir le taxa de pollution local.

Recycclar non es un idea nove. In le natura, multe cosas se recyccla continuemente. Ante le Revolution Industrial, on faceva cosas de maniera que illos durarea multe tempore, e le gente los reparava e los reteneva in loco de abandonar los.

Ma nostre economia moderne exige que on compra continuemente pro inricchir nostre corporationes industrial, e le designo de nostre productos industrial non facilita lor reparo. On sovente cambia lor designos de maneras frivole, e nostre corporationes sovente usa programmas aggressive de publicitate pro manipular le publico a creder que lor productos vetere es sin valor e que lor noves incarna le ultimo in perfection utilitari e esthetic. Il ha un continue conflicto inter iste philosophia del production industrial e le injuria seriose que illo inflige a nostre ambiente.

Nonobstante, in alcun pais como le Statos Unite e in alcun urbes como London e Curitiba in le Brasil on ha initiate programmas de recyclamento obligatori pro garantir que on non pollue le ambiente con substantias que on pote recycclar.

Le materia prime de multe cosas que nos usa in nostre casas o nostre fermas (como plasticos, nylon, e alcun fertilizantes) es le hydrocarbonos del petroleo o del gas natural, que non es ressources renovabile. Nos ha solmente un quantitate limitate de illos in nostre terra, e finalmente nos los exhaurira.

Le production del papiro recycclate exige solmente 50% del energia que esserea necesse pro le production de papiro facite ex pasta de ligno. Le production de papiro recycclate anque reduce le

contamination del aqua per 35% e illo del aer per quasi 75%. Iste reduction es importante proque le fabrication de papiro libera grande quantitates de dioxido de carbonio al atmosphaera.

Cata anno augmenta le quantitate de residuos domestic, specialmente in le paisas developpate. Circa 80% de nostre residuos domestic pote esser, in theoria, recyclate. Ma con le contamination de iste residuos solmente 60% ex illos es bastante munde pro le recyclamento. Si nos recyclava, nos poterea reducer circa 50% del quantitate de residuos que nos produce. Ma lo que nos pote reciclar depende del systemas de collection disponibile a nos, e in multe locos il non ha le infrastruttura pro facilitar serie programmas de recyclamento.

In alcun urbes de Espania, Britannia, le Statos Unite, Canada, e Germania il ha systemas de collection selective del residuos domestic. Le gente qui usa iste systema de collection debe separar lor residuos recyclabile in receptaculos differente. In altere locos le gente conserva lor productos recyclabile in lor casas e postea los porta a un centro de collection de residuos recyclabile e los pone in receptaculos grande pro articulos differente.

Post colliger iste articulos recyclabile, on los classifica, munda, e transporta a plantas de tractamento. Le vitro on separa in articulos verde, marron, e transparente. Tunc on los funde. Le lattas de aluminio on preme e applatta.

On reduce a pasta articulos de papiro pro fabricar nove productos de papiro o carton. Le papiro del plus alte qualitate on pote usar como materia prime pro papiro o usate in le production de libros o pro altere usos exigente iste typo de papiro.

NOTAS STRUCTURAL

Commentarios super le componente syntactic del grammatica de interlingua

Parte 1

Introduction a qualche parolas utile pro describer le syntaxe de linguas como interlingua:

Como le componente morphologic del grammatica de interlingua (i.e., le numero de desinentias in su nomines, pronomines, verbos, e adjectives), es multo reducite, le parte de su grammatica que ha le principal onere de communication es su componente syntactic.

Pro exemplo, le declaration *Le historia europeae in le seculo XX presenta un stranie mixtura de progresso e barbaritate* ha duo partes principal, (1) *Le historia europeae in le seculo XX* e (2) *presenta un stranie mixtura de progresso e barbaritate*. Le prime parte anque ha duo partes principal: (1) *le historia europeae* e (2) *in le seculo XX*.

Le secunde parte anque ha duo partes principal, (1) *presenta* e (2) *un stranie mixtura de progresso e barbaritate*. Il es anque possible divider iste partes in componentes plus parve usque on arriva al ultime componentes, le parolas (o, plus exactemente, le parolas e lor componentes).

Comenciante con le publication del *Curso de linguistica general* de Ferdinand de Saussure in 1916, qualche linguistas ha date le nomine *syntagma* al structuras grammatic parve e grande que functiona como componentes in le architectura hierarchic del language.

Le syntaxe de interlingua es multo simile a illo de su linguas fonte moderne: le anglese, le francese, le italiano, e le espaniol/portugese. In iste presentation nos va examinar systematicamente le componentes syntactic que forsan es le plus utile e le plus frequente de interlingua, comenciante con le plus simple inter illos e progressante a structuras plus complicate.

A iste puncto nos va examinar le syntagma *Ille canta*. Generalmente on nomina un tal syntagma un *proposition*. Le proposition *Ille canta* consiste de duo syntagmas, un pronomine e un verbo que non ha *-r*, *-te*, o *-nte* como su ultime parte. Le proposition *Le homine canta* anque ha duo syntagmas. Le prime es un syntagma nominal, cuje parte central es un nomine, *homine*.

Al homine es anque un syntagma, cognoscite como un *syntagma prepositional*. Un altere syntagma importante es *quando le homine canta*, cognoscite como un syntagma propositional subordinate or, plus simplemente, un proposition subordinate.

Le proposition *Quando ille homine canta, io es multo felice* es anque un syntagma propositional cuje partes principal es un syntagma adverbial de tempore introduce per *Quando* e le proposition principal, *io es multo felice*.

Iste exemplos illustra como le syntaxe de interlingua construe propositiones grande con syntagmas minus grande cuje componentes es syntagmasmesmo minus grande, totes formante un structura architectural hierarchic.

Ben que hierarchias de syntagmas pote extender se infiniteamente in le construction de un proposition, ultra un certe puncto considerationes practic de communication limita lor complexitate; e si on vole comunicar clarmente, il es melior limitar se a hierarchias bastante simple.

SYNTAGMAS PROPOSITIONAL

(O PROPOSITIONES)

PRIME PARTE

Un proposition ha un syntagma nominal (generalmente un nomine o un pronomine) e un syntagma verbal que indica tempore

grammatic. Il ha differente typos de propositiones secundo lor functiones syntactic e semantic.

In un conversation o un dialogo, gruppos de participantes sovente usa questiones e responsas (*Ubi va Roberto? Al cinema*), que pote combinar se in propositiones, e in language scribe, le syntagma le plus frequente es le proposition (*Roberto va al cinema*). Sovente il es utile usar questiones e responsas bastante simple pro clarificar como lor syntagmas contribue al structura final de un proposition plus complicate.

Nos nunc va discuter le typos de propositiones le plus fundamental:

Propositiones que indica acciones:

Ecce le formas le plus frequente de iste propositiones:

Ille parti.

Johano consola Maria.

Propositiones que classifica:

Iste propositiones usa principalmente le verbo *esser* e un nomine o un adjectivo, ben que on pote usar altere verbos, como *devenir* e *sembler*, con functiones simile.

Sovente on pote identificar un nomine con le question “Que es illo?” Ecce alcun exemplos:

Que es illo? Un libro. >>> Illo es un libro.

Que es illo? Un computator. >>> Illo es un computator.

Que es illo? Un tabula. >>> Illo es un tabula.

Un adjectivo sovente es le responsa al question “Que typo de xxxxxxxx es illo?”

Que typo de libro es illo? Un bon libro. >>> Illo es un bon libro.

Que typo de libro es illo? Un libro grande. >>> Illo es un libro grande.

Que typo de libro es illo? Un libro utilissime. >>> Illo es un libro utilissime.

Ben que on usa *esser* le plus sovente pro indicar classificationes, a vices on pote usar un parve gruppo de altere verbos, como *devenir* e *remaner*:

Ille es le presidente. >>> Ille deveniva le presidente.

Illo es utilissime. >>> Illo deveniva utilissime.

Ille es le presidente. >>> Ille remane le presidente.

Illo es utilissime. >>> Illo remane utilissime.

Propositiones que indica acciones e que classifica:

Duo formas de propositiones minus frequente combina le action e le classification:

Illes le faceva lor presidente (*in altere parolas, illes faceva alque, e a causa de lo que illes faceva, ille deveniva lor presidente*).

Illes lo faceva interessante (*in altere parolas, illes faceva alque, e a causa de lo que illes faceva, un cosa esseva/deveniva interessante*).

Forsan le poter principal del language scribite es su capacitate de definir plus strictemente le contento semantic de un syntagma nominal o verbal per le addition de altere syntagmas. Ma in le conversation il ha altere factores importante que indica, pro exemplo, emotiones, que on pote exprimer con minus subtilitate in forma scribite. Il ha anque conversationes cuje scopos non es tanto communicar information como mantener relationes cordial.

(Hierarchias de classificationes que on pote formar con *esser* es simile a lo que le mathematicos studia in le theoria de gruppos quando illes classifica le relationes inter gruppos e subgruppos que forma parte de un “universo”. Le membros de tote culturas del mundo usa iste capacitate pro nominar e definir lo que illes trova utile e importante. On anque debe adder que tote culturas face iste classificationes secundo normas a vices multo differente. Isto indica que si Platon habeva potite studiar lo que le anthropologos nunc studia, forsan ille nunquam haberea developpate su theoria de formas.)

Le elaboration de syntagmas verbal con syntagmas adverbial.

Le plus simple maniera de elaborar un syntagma verbal es con un adverbio:

Ille parti nunc.

Como multe altere syntagmas, adverbios es associate con questiones que indica diverse relationes:

Quando parte ille? Nunc. >>> Ille parte nunc.

Ubi es ille? aqui. >>> Ille es aqui.

Como curre ille? Rapidemente. >>> Ille curre rapidamente.

Il es possibile comparar adverbios *pro inequalitate* . . .

Carlo curreva rapidamente.

Roberto curreva minus rapidamente.

Sven curreva plus rapidamente.

Alicia curreva minus rapidamente que Johano.

Helena curreva plus rapidamente que Roberto.

. . . *e pro equalitate*:

Gustavo curreva tan rapidamente como su amicos.

Ultra adverbios, il ha un altere syntagma adverbial importante que usa prepositiones. Vamos examinar ambes brevemente:

Adverbios:

Ubi va ille? Illac.

>>> Ille va illac.

Quando explicara ille iste problema? *Postea*.

>>> Ille explicara iste problema *postea*. *Postea* ille va explicar iste problema.

Syntagmas prepositional:

Quando explicara ille iste problema? *Post le conferentia* >>> Ille va explicar iste problema *post le conferentia*. *Post le conferentia* ille va explicar iste problema.

Ubi explicara ille iste problema? *In su bureau*.

>>> Ille va explicar iste problema *in su bureau*.

Quando e ubi explicara ille iste problema?

Post le conferentia *in su bureau*.

>>> Ille explicara iste problema *post le conferentia in su bureau*.

>>> *Post le conferentia* ille explicara iste problema *in su bureau*.

Il ha un tertie syntagma adverbial importante: Un proposition dependente adverbial que, como le syntagma prepositional, ha duo partes, un conjunction subordinante (*quando* in le proxime exemplo) e un proposition:

Quando explicara le professor iste problema? Nunc.

>>> *Nunc* le professor explicara iste problema.

>>> Le professor *nunc* explicara iste problema.

>>> Le professora explicara *nunc* iste problema.

>>> Le professor explicara iste problema *nunc*.

Quando explicara le professor iste problema? *Post le conferentia*.

>>> Le professor explicara iste problema *post le conferentia*.

>>> *Post le conferentia* le professor explicara iste problema.

Quando explicara le professor tote iste problemas fundamental? *Quando le conferentia habera publicate su discopertas in forma scribite super le Rete*.

>>> Le professor explicara tote iste problemas fundamental *quando le conferentia habera publicate su discopertas in forma scribite super le Rete*.

>>> *Quando le conferentia habera publicate su discopertas in forma scribite super le Rete*, le professor va explicar tote iste problemas fundamental.

Iste exemplos demonstra que on pote ganiar plus precision semantic con un syntagma prepositional que con un sol adverbio e que un proposition adverbial pote includer un quantitate de information mesmo plus grande que un adverbio o un syntagma prepositional.

Capitulo 7

LE COMPOSTAMENTO

Quasi 25% del residuos organic proveni del cocina e del jardin. Iste residuos, transformate a in composto (fertilizante organic refinate) es un importante fonte de nutrientes pro plantas. Tal residuos meliora le qualitates del solo, mantene su humiditate, e protege nostre plantas del congelation. Si vos ha un jardin o un parcella de terreno, forsan vos volera preparar vostre proprie pila de composto.

Le processo non es difficile. Le conversion de residuos organic a composto continua tote le anno, ma le bacterios que los discompone es plus active durante le menses plus calide. Le composto debe mantener se humide, e il es necesse mover lo occasionalmente con un pala pro oxygenar lo.

On anque debe coperir le pila pro mantener su calor. Le composto debe continer un mixtura de productos organic que ha un grande quantitate de nitrogeno e de carbono, e le pila debe esser ben oxygenate pro facilitar le travalio del bacterios que produce le composto in su forma final.

In alcun pais, como le Statos Unite e Germania, on anque usa quantitates ben selegite de stercore animal pro producer le composto, e illes nunc cerca methodos pro construir fabricas pro producer lo in grande quantitates. On anque poterea usar le gases proveniente de tal fabricas como combustibile in plantas electric.

Programmas pro fabricar composto in quantitates industrial poterea diminuir problemas causate per le uso del fertilizante chimic artificial que nunc contamina nostre fluvios e rivieras, fontes importante de aqua potabile.

NOTAS STRUCTURAL
Commentarios super le componente syntactic
del grammatica de interlingua

Parte 2

Le elaboration de syntagmas verbal con verbos auxiliar e verbos

modal:

On pote elaborar un syntagma verbal con le verbo *haber* e verbos con le terminationes *-ate* e *-ite*:

Ille parti.

Ille ha partite.

Ille partiva.

Ille habeva partite.

Ille partira.

Ille habera partite.

On pote associar iste typo de syntagmas con questiones que on pote contestar con *si* o *non* o expressiones como *possibilemente*:

Esque ille parti? Si.

>>> Si, ille parti.

Esque ille ha partite? Non.

>>> Non, ille non ha partite.

Esque ille habeva partite ***ante un mense***? Si.

>>> Si, ille habeva partite ***ante un mense***.

>>> Si, ***ante un mense*** ille habeva partite.

Esque ille habera partite ante que comenciara le proxime conferentia? ***Possibilemente***.

>>> ***Possibilemente*** ille habera partite ante que comenciara le proxime conferentia.

Verbos modal exprime conceptos como le obligation, le possibilitate, o le volition. Le plus frequentemente, illes applica iste conceptos al infinitivo que los seque. Le verbos modal le plus frequente es *deber*, *poter*, *saper*, e *voler*:

Ille parti.

Ille debe partir.

Ille pote partir.

Ille sape partir.

Ille vole partir.

Usque nunc nos ha explorate como syntagmas adverbial pote explicar plus precise propositiones con diverse formas de *partir*. Nos jam ha notate que *partir* es le typo de verbo que indica un action que non involve un altere cosa o persona. On dice sovente que tal propositiones es *intransitive*.

Nunc nos va explorar propositiones como *Johano consola Maria*. On dice sovente que iste typo de proposition es *transitive* proque le action del verbo de alcun maniera “i” (ex *ir*) o “va” (ex *vader*) de alcun forma del prime syntagma nominal al secunde. On anque pote associar propositiones transitive con iste question:

Que face Johano? Ille consola Maria.

Que face Roberto? Ille observa le turre.

On anque pote eluder le identitate del secunde syntagma nominal con *qui*, si es un persona, o *que*, si es un cosa:

Johano, qui consola ille? Maria. >>> Johano consola Maria.

Que observa Roberto? Le turre. >>> Roberto observa le turre.

Le syntagma nominal eludite per *qui/que* in iste caso pote nominar se de diverse maneras. In iste presentation nos va nominar lo un *complemento directe*.

Le parolas *Maria* e *Le turre* anque pote esser le subjecto de un proposition que se deriva de *Johano consola Maria* e *Roberto observa le turre*. On dice que iste propositiones es le forma *passive* de propositiones como *Johano consola Maria* e *Roberto observa le turre*, que on nomina le formas *active*. Ecce le formas active e passive de iste duo propositiones:

Johano consola Maria. >>> Maria es consolate per Johano.

Roberto observa le turre. >>> Le turre es observate per Roberto.

Cata uno de iste duo propositiones pote associar se con duo questiones:

Per qui es Maria consolate? Per Johano. >>> Maria es consolate per Johano.

Qui es consolate per Johano? Maria. >>> Maria es consolate per Johano.

Per qui es observate le turre? Per Roberto. >>> Le turre es observate per Roberto.

Que es observate per Roberto? Le turre. >>> Le turre es observate per Roberto.

Il anque ha propositiones transitive que ha duo nomines. In iste presentation nos va nominar le secunde nomine *le complimento indirecte*:

Johano da le libro a Maria.

Roberto compra un libro pro Alicia.

Generalmente le secunde complimento es un persona, ben que a vices illo anque pote esser un cosa, como in *Johano scribe iste programma pro un computator e non pro un persona*.

Le complemento directe de iste propositiones anque pote devenir le subjecto de un proposition passive.

Johano da le libro a Maria.

>>> Le libro es date a Maria per Johano.

>>> Le libro es date per Johano a Maria.

Roberto compra un libro pro Alicia.

>>> Un libro es comprate pro Alicia per Roberto.

>>> Un libro es comprate per Roberto pro Alicia.

Cata uno de iste duo propositiones pote associar se con tres questiones:

- Que es date a Maria per Johano? Un libro.

>>> Un libro es date a Maria per Johano.

>>> Un libro es date per Johano a Maria.

Per qui es date le libro a Maria? Per Johano.

>>> Un libro es date a Maria per Johano.

>>> Un libro es date per Johano a Maria.

A qui es date le libro per Johano? A Maria.

>>> Un libro es date a Maria per Johano.

>>> Un libro es date per Johano a Maria.

- Que es comprate per Roberto pro Alicia? Un libro.

>>> Un libro es comprate per Roberto pro Alicia.

>>> Un libro es comprate pro Alicia per Roberto.

Per qui es comprate un libro pro Alicia? Per Roberto.

>>> Un libro es comprate pro Alicia per Roberto.

>>> Un libro es comprate per Roberto pro Alicia.

Pro qui es comprate un libro per Roberto? Pro Alicia.

>>> Un libro es comprate pro Alicia per Roberto.

>>> Un libro es comprate per Roberto pro Alicia.

Le syntagmas verbal de iste propositiones pote esser modificate per syntagmas adverbial in forma de adverbios, syntagmas prepositional, e propositiones dependente:

Johano consola Maria *teneremente*. (adverbio)

Roberto observa le turre *attentamente*. (adverbio)

Roberto observa le turre attentamente *durante le prime horas del nocte*. (syntagma prepositional)

Roberto observa le turre attentamente durante le prime horas del nocte *quando il es clar*. (proposition subordinate introduce per *quando*)

In multe casos il es possibile eliminar le preposition, e le syntagma nominal mesme pote functionar como un syntagma adverbial:

Roberto observa le turre *durante* le prime horas del nocte quando il es clar.

>>> Roberto observa le turre le prime horas del nocte quando il es clar.

Le elaboration de propositiones que classifica:

Propositiones que classifica usa le plus frequentemente le verbo *esser*: *Illos es grande*. *Illes es professores*. On pote elaborar le syntagmas nominal e adjectival de iste propositiones. Nos comenciara con le syntagmas adjectival:

Primo, un adjectivo pote elaborar se con adverbios:

Illos es multo grande.

Illos es satis/bastante grande.

Illos es enormemente grande.

Un adjectivo anque pote elaborar se *con indicationes de inequalitate . . .*

Le planeta Saturno es grande.

Le planeta Jupiter es plus grande.

Le planeta Jupiter es le planeta le plus grande del systema solar.

Le terra es grande.

Le planeta Marte es minus grande.

Le planeta Marte es minus grande que le terra.

Le planeta Jupiter es plus grande que le terra.

Le terra es multo minus grande que Jupiter.

Le planeta Marte es assatis/bastante minus grande que le terra.

. . . e de equalitate:

Le planeta Venus es quasi tan grande como le terra.

Nos nunc va considerar le elaboration de nomines:

On pote elaborar un nomine con un adjectivo o un gruppo de adjectivos:

Un planeta *parve*

Un planeta *roccose*

Un planeta *parve e roccose*

>>> Mercurio es un planeta bastante *parve e roccose*.

On anque pote elaborar un nomine con un syntagma prepositional:

Un planeta *del systema solar*.

>>> Mercurio es un planeta parve e roccose *del systema solar*.

On anque pote elaborar un nomine con un proposition relative:

Saturno es un planeta multo grande e gaseose *que ha un serie de annellos e satellites*.

Comparison de propositiones relative con altere propositiones dependente:

Multe propositiones dependente consiste de un conjunction subordinante e un proposition que esserea independente sin le conjunction:

Mi matre habeva arrivate. >>> Quando mi matre habeva arrivate . .
.

Mi frate visitava mi soror. >>> Ante que mi frate visitava mi soror .
..

Le parola *que*, que sovente forma parte de un proposition relative, anque pote esser un conjunction subordinante:

que ille avion partiva le dominica passate

Sovente iste typo de syntagma nominal es le complemento directe de un verbo transitive.

Le agente de viages dice *que ille avion partiva le dominica passate*.

Iste typo de syntagma anque pote esser le subjecto de un proposition:

Que le avion partiva le dominica passate es ben possibile.

Ma sovente quando illo es le subjecto de un proposition iste typo de syntagma es introduce per un expression como *il es*, cuje *il* es un subjecto pronominal que anticipa le syntagma nominal introduce per *que*:

Il es ben possibile *que le avion partiva le dominica passate*.

Le syntagma prepositional relative, nonobstante, include in su interior un syntagma del proposition principal que illo elabora. Iste syntagma pote esser

- **Le subjecto del proposition principal:**

Marte es un planeta. *Marte* forma parte del systema solar.

>>> Marte es un planeta *que* forma parte del systema solar.

• **Le complemento directe del proposition principal:**

Marte es un planeta. NASA nunc explora *Marte*.

>>> Marte es un planeta *que* NASA nunc explora.

• **Le parte nominal de un syntagma prepositional:**

Marte es un planeta. *Circum Marte* NASA ha un proba que face un mappa de su superficie.

>>> Marte es un planeta *circum le qual* NASA ha un proba que face un mappa de su superficie.

• **Un syntagma possessive:**

Marte es un planeta. *Le satellites de Marte* es multo plus parve que nostre luna.

>>> Marte es un planeta *cuje satellites* es multo plus parve que nostre luna.

Appositivos:

Appositivos es syntagmas nominal derivate de propositiones relative cuje verbos es un forma de *esser* e cuje pronomines [*que, qui, le qual(es)*] es le subjecto del proposition. Illos se forma eliminante le subjecto e le forma de *esser* del syntagma relative. A causa de considerationes rhetoric, sovente il es preferibile usar un appositivo in vice del plen syntagma relative. Ecce alcun exemplos:

Ille esseva un chassator. Ille esseva un homine muscular. Ille portava un fusil grandissime.

>>> Ille esseva un chassator ~~*qui esseva*~~ un homine muscular qui portava un fusil grandissime.

>>> Ille esseva un chassator, un homine muscular qui portava un fusil grandissime.

Capitulo 8

LE CONTAMINATION DEL AER

Le atmosphaera del terra es un parte importantissime de nostre systema ecologic. Illo es un medio pro cambiar e equilibrar duo gases essential pro le vita terrestre. Le animales de nostre planeta converte le oxygeno al bioxido de carbon, e le plantas usa le bioxido de carbon pro producer oxygeno.

Nostre plantas e animales morirea sin un quantitate sufficiente de iste gases, e le intercambio de illos inter plantas e animales se ha mantenite in un stato de equilibrio que nunc es menaciate per pollution producite per certe activitates damnose del population mundial human, que se expande a un taxa alarmante.

Le incremento de certe gases e le diminution de alteres menacia le equilibrio ecologic de nostre atmosphaera. Alcun gases, como le monoxido de carbon, in concentrationes sufficiente, es un periculo pro le sanitate human. Altere gases es innocue per nostre population ma damnifica nostre ambiente.

Qualque fontes natural pote augmentar le contamination de nostre atmosphaera. Nostre vulcanos, pro exemplo, produce le bioxido de sulfure, un agente contaminante producite anque per nostre centrales thermic.

Ma le eruptiones volcanic non es frequente e occurre in regiones paucio numerose de nostre planeta. Nos ha centrales thermic pro generar electricitate in multe regiones de nostre continentes. E comparate a nostre vulcanos, illos emitte un periculose quantitate de iste gas, que se augmenta con le construction de nove centrales thermic pro servir le necessitates del population crescente mundial.

Le secunde causa del contamination atmospheric es le substantias create de un maniera artificial que se libera a in le aer. Iste particulos e gases pote esser multo damnificante proque le natura non ha medios pro eliminar los facilmente.

Nostre processos industrial combure multe hydrocarbones in le forma de petroleo o de carbon. Iste combustion libera al atmosphaera le bioxido de carbon. Iste gas es innocue pro nos e le altere animales del terra, ma in le atmosphaera illo retene le calor. Cata anno in tote le mundo on combure milles de milliones de tonnas de combustibiles fossile, e le bioxido de carbon liberate per iste combustion poterea causar un cambio climatic a scala mundial.

Quando on combure combustibiles fossile, on anque libera altere gases contaminante, como le bioxido de sulfure e le oxidos de nitrogeno. Le pluvia acide se forma ex iste gases, e plus que 35% de illos es productos del combustion de hydrocarbones.

Le fusion de metallos anque emitte metallos pesante. Iste processos industrial pote producer plumbo, cadmio, e nickel, tres metallos nocive

al sanitate human. Le plumbo damnifica le systema nerviose e causa deficientias psychic in nostre infantes. Nostre automobiles que combure gasolina con plumbo anque libera particulas de iste metal. Felicemente, multe pais ha eliminate le uso de iste forma de gasolina nocive.

Le Nebulo Toxic

Iste forma de contamination atmospheric se trova in multe urbes, de Bombay, India, usque Benxi, China, un urbe exceptionalmente contaminate que a vices non appare in le photographias de nostre satellites proque sovente illo es coperite per un spisse nube immunde.

Le nebula toxic se forma ex un mixtura de contaminantes como le oxido de nitrogeno e de sulfure, le monoxido de carbon, e altere gases liberate per fabricas urban, automobiles, e centrales thermic.

Alcunes ex iste gases pote producer irritation in le oculos, maladies pulmonar, e mesmo diverse typos de cancre. Iste gases anque pote combinar se pro producer nove formas periculose de contamination.

Il ha duo classes de nebula toxic: Le prime se produce per le combination de residuos domestic de estufas e furnos cuje fumo se combina con le contamination industrial. Le altere classe es le nebula toxic photochimic, producite principalmente per le gases liberate per nostre automobiles. Ventos atmospheric anque pote portar le nebula toxic urban a areas rural e sylvestre, damnificante recoltas, arbores, e animales domestic e feral.

NOTAS STRUCTURAL

Commentarios super le componente syntactic

del grammatica de interlingua

Parte 3

Un exploration con commentos explicatori de un proposition bastante elaborate de interlingua, comenciante con le syntagmas le plus simple:

In iste section nos va explorar como un serie de questiones pote elicitar tote le syntagmas de un proposition bastante elaborate e explicar lor relation con altere syntagmas. Ecce le proposition que nos va examinar:

Alcun historicos crede que le Revolution Industrial (que comenciava con le invention del machina de vapor, que James Watt inventava al fin del seculo XVIII e que on perfectionava durante le seculo XIX) esseva le evento le plus importante in le historia human—mesmo plus importante que le revolution agricole.

Le prime question identifica lo que nos va discuter:

Que va nos discuter? Un revolution.

>>> Nos va discuter un revolution.

Le proxime question identifica le revolution un pauco plus exactemente:

Que typo de revolution? Un revolution que esseva importante.

>>> Nos va discuter un revolution ~~que esseva~~ importante.

>>> Nos va discutir un revolution importante.

Iste question identifica le nomine del revolution:

Qual esseva le nomine de iste revolution? Le Revolution Industrial.

>>> Iste revolution esseva le Revolution Industrial.

Iste question stabli que le Revolution Industrial esseva un evento.

Esque le Revolution Industrial esseva un evento? Si, le Revolution Industrial esseva un evento.

>>> Le Revolution Industrial esseva un evento.

Iste question stabli que le Revolution Industrial esseva importante:

Esque le Revolution Industrial esseva importante? Si, le Revolution Industrial esseva importante.

>>> Le Revolution Industrial esseva importante.

>>> Le Revolution Industrial esseva un evento importante.

Iste question stabli le contexto del importantia del Revolution Industrial:

In que esseva importante le Revolution Industrial? In le *historia human*.

>>> Le Revolution Industrial esseva un evento importante in le historia human.

Iste question elicita le origine del Revolution Industrial:

Con que comenciava Le Revolution Industrial? Con un invention importante.

>>> Le Revolution Industrial comenciava con un invention. *Iste invention* esseva importante.

>>> Le Revolution Industrial comenciava con un invention ~~que esseva~~ importante.

>>> Le Revolution Industrial comenciava con un invention importante.

Iste question elicita le nomine del invention importante:

Con que/qual invention comenciava iste revolution? *Con le invention del machina del vapor*.

>>> Iste revolution comenciava *con le invention del machina de vapor*.

>>> Le Revolution Industrial comenciava *con le invention del machina de vapor.*

Iste question elicita le identification del inventor del machina de vapor:

Qui inventava le machina de vapor? James Watt.

>>> James Watt inventava le machina de vapor.

Iste question identifica quando James Watt inventava le machina de vapor:

Quando inventava James Watt le machina de vapor? *Al fin del seculo XVIII.*

>>> James Watt inventava le machina de vapor *al fin del seculo XVIII.*

Iste question identifica le periodo del evolution e perfection del machina de vapor:

Quando es que on perfectionava le machina de vapor? *Durante le seculo XIX.*

>>> On perfectionava le machina de vapor *durante le seculo XIX.*

Iste question stabli le origine temporal del Revolution Industrial e le agente que lo faceva comenciar:

Con que comenciava lel Revolution Industrial? Con le invention del machina de vapor, que James Watt inventava al fin del seculo XVIII e que on perfectionava durante le seculo XIX.

>>> Le Revolution Industrial comenciava con le invention del machina de vapor, que James Watt inventava al fin del seculo XVIII e que on perfectionava durante le seculo XIX.

Iste question identifica le origine temporal del Revolution Industrial:

Quando comenciava le Revolution Industrial? Con le invention del machina de vapor, que James Watt inventava al fin del seculo XVIII e que on perfectionava durante le seculo XIX.

>>> Le Revolution Industrial comenciava con le invention del machina de vapor, que James Watt inventava al fin del seculo XVIII e que on perfectionava durante le seculo XIX.

Iste question identifica le personas qui crede que le Revolution Industrial esseva plus importante que le Revolution Agricole:

Qui crede que iste revolution esseva plus importante que le Revolution Agricole? Alcun historicos.

>>> Alcun historicos crede que iste revolution esseva plus importante que le Revolution Agricole.

Iste question identifica le personas qui crede que le Revolution Industrial esseva le revolution le plus importante in le historia human:

Qui crede que iste revolution esseva le revolution le plus importante in le historia human? Alcun historicos.

>>> Alcun historicos crede que iste revolution esseva le evento le plus importante in le historia human.

Iste question identifica le personas qui crede que le Revolution Industrial esseva mesmo plus importante que le Revolution Agricole.

Qui crede que le Revolution Industrial esseva mesmo plus importante que le Revolution Agricole? Alcun historicos.

>>> Alcun historicos crede que iste revolution esseva le evento le plus importante in le historia human—mesmo plus importante que le revolution agricole.

Iste question explica lo que crede alcun historicos super le Revolution Industrial e indica quando illo comenciava.

Que crede alcun historicos super le Revolution Industrial, e quando comenciava illo?

>>> Alcun historicos crede que le Revolution Industrial (que comenciava con le invention del machina de vapor, que James Watt inventava al fin del seculo XVIII e que on perfectionava durante le seculo XIX) esseva le evento le plus importante in le historia human—mesmo plus importante que le revolution agricole.

Capitulo 9

LE ENERGIA ATOMIC E LE PERICULO DE MANEAR SU RESIDUOS RADIOACTIVE

Post le construction del prime bombas atomic, le Statos Unite contemplava le possibilitate de usar le calor del fission nuclear pro producer electricitate. On credeva que iste fonte de energia esserea mundissime e tan abundante e economic que il non esserea necesse metrar lo.

Post un periodo breve, on discoperiva que le residuos radioactive producite per le centrales atomic generante electricitate esseva mesmo plus periculose que qualque residuos chimic.

Le residuos de centrales nuclear se produce de diverse manieras. Quando le combustibile nuclear continite in virgas inserite in reactores arriva al fin de su vita utile, il ha un residuo de radioactivitate potentissime. Iste virgas exhaurite mesmo genera lor proprie calor, e on debe poner los in enorme depositos de aqua, ubi illos lentamente deveni minus calide.

Le aqua que los contine finalmente deveni radioactive. Ben que le nivello de radioactivitate de iste aqua es bastante reducite, illo pote esser periculose. On sovente lo descarga a in nostre oceanos, e il es difficile determinar su effectos final sur le ambiente marin.

Alcun paises considera iste virgas inutilizabile e los confina in depositos. Altere paises, inter illos Francia, los processa pro extraher e recyclar le combustibile residuos que illos contine.

Iste processo involve un banio de acido potente que los dissolve e permette que on recupera le residuos de uranio e plutonio utilizabile que illos contine. Postea on immagazina le acido e le residuos radioactive non recuperabile in cisternas special e finalmente los transforma a in blocos vitrificate.

Vitrificate o immagazinate in cisternas, iste residuos remane periculosemente radioactive durante milles de annos. Le forma habitual de disembarassar se de illos es interrarr los. Residuos de basse radioactivitate on incapsula in recipientes metallic e los mitte in fossatos de pauc profunditate. Cata pais usa locos differente pro iste fin, como, pro exemplo, abandonate minas de sal o ferro o confinamentos subterranee construite specialmente pro continer los.

On anque poterea interrarr los in fossas marin profunde. Iste methodo permetterea que con le tempore iste residuos radioactive arrivara al nucleo del terra como consequentia del movimientos del cortice terrestre. Ma iste residuos deberea remaner multe tempore in le

profunditates del mar e interim illos contaminarea le aqua que los circumfere.

Le methodo nunc preferite es le interramento subterraneae. Ma in caso de seismos sever, de erosion del solo, o del corrosion del receptaculos que los contene, il es ben possibile que il haberea fugas de iste substantias radioactive, con le possibilitate consequente de sever disastros al systemas ecologic que los circumfere.

ATTACCO QUASI MORTAL DE DUO URSOS

IN UN FORESTE CANADIAN

(Adaptate de un traduction de Ric Berger)

Publicate originalmente in *Curriero international*

(Edition incognoscite)

Le absolute silentio regnante in iste foreste me attristava profundemente, refrigerante mi corde. Io audiva ni le balamento del agnos, ni le canto del aves, ni ulle altere ruita de vita. Toto esseva tranquille e immobile, e le legier strato de nive sur le solo similava un immense sudario. Le jorno habeva devenite sempre plus obscur, ben que, secundo mi horologio de tasca, il era solmente quatro horas. Io cercava un loco in le celo con satis lumine pro indicar me le west. Le arbores que me circumfereva esseva tan dense que io non poteva vider ulle angulo del horizonte.

Io me tornava verso tote lateres ma non poteva determinar ubi io era e le direction del sol. Ma io credeva perciper un plus grande claritate verso un certe latere, e io me dirigeva resolutemente verso illo.

Post facer alcun passos, io credeva vider contra un arbore un persona vestite per un grossier stoffa in usage in Canada. Io critava verso ille con tote mi fortia pro indicar mi presentia a fin que mi approximation inexpectate non le causarea ulle timor. Al sono de mi voce, le individuo tornava su capite verso me. Il me pareva que ille portava un capello stranie, ma io continuava avantiar.

Bentosto io videva que io non esseva in le presentia de un persona ma de un urso, le qual, lassante se cader super su patas anterior, me examinava con attention, questionante, il me pareva, an io voleva facer un plus ample cognoscencia de illo.

Ma io stoppava. Nos restava la plure minutas inspectante nos le un le altere. Le urso pareva un bestia ben educate e se approximava a me como si illo voleva presentar me le pais. Io memorava que, secundo declarationes sovente audite, le ursos son completamente inoffensive si on los lassa tranquille, e io me dirigeva a dextere, volente dar al urso le impression que io non voleva molestar lo.

Io marchava alcun passos, ma le urso me sequeva. Illo era troppo distante pro un colpo de tiro. Ma io non voleva occider iste indigeno e

credeva que il esserea plus prudente fugir le plus rapidamente possibile. Ma le urso me sequeva, e io videva que illo poteva currer tan rapidamente como io.

Io era fortiate haltar un momento pro respirar, e le maledicte bestia me approachava tan rapidamente que io videva que io nunquam poterea ganiar le le premio del cursa, e io comprendeva que io deberea usar mi carabina. Ma io non habeva le tempore necesse pro cargar lo.

Le animal curreva plus rapidamente verso me, aperiente su ore e monstrante alcun dentes feroce. Le fatiga me debilitava, e io era quasi preparate pro lassar lo devorar me. In le ultime momento io levava mi oculos al celo, plen de disspero, e videva sur mi capite un branca que io poteva justo attinger.

Io passava mi carabina in su bandoliera e elevava me in le arbor per iste branca. Ma le bestia elevava su muso verso me, parente voler dicer me que illo me habeva captureate. Postea, erigente se sur su gambas posterior, illo extendeva su unguilas verso me e haberea potite capturar me si illo poteva saltar un pauco. Ma saltar ben non era inter su talentos, e io escappava iste vice. Io hastava ascender plus alto. Ma, guai, io percipева ben tosto que le urso scandeva tan ben como io.

Illo comenciava scander toto tranquillemente, credente, il me pareva, que illo habeva nulle ration pro hastar. Io audiva ex illo un parve grunnimento que sembrava dicer: “Ascende, si tu vole, ma isto servira a nihil!”

Io comenciava, in facto, timer seriosemente que io caderea in su patas. Il me pareva que io deberea saltar al solo e probabilemente romper mi capite. Ma io poteva glissar me sur un branca lateral usque le extremitate del arbor. Io cercava dunque a qual latere io poterea descender quando io videva un specie de cabana circa cento passos del arbore.

Io non poteva perder ulle tempore. Io descendeva de un branca o duo pro attinger un altere branca bastante longe pro permittar me glissar via. Le urso poneva un pata sur le mesme branca e aperiva su muso pro mostrar me le reception que illo preparava pro me. Ma gratias al flexibilitate de iste branca, io poteva arrivar dulcemente sur le solo. Presto que io era sur mi pedes, io curreva per tote mi fortias verso le cabana que a iste momento pareva troppo distante pro salvar me.

Un sentimento de curiositate que io non poteva dominar me faceva stoppar in medie via pro reguardar lo que le urso facerea. Illo emitteva un grunnimento de cholera que se repeteva per tote le echos del foreste, e io lo videva descender con le obvie intention de persequer me.

Le cabana non sembrava capace de proteger me multo tempore contra le effortios del urso, ma io poteva attinger lo ante le urso e curreva in illo, claudente le porta, componite de spisse plancas. Grosse corregias serviva como cardines, e un forate palisseta lignee reimplaciava le serratura. Ma io timeva que illo non esserea sufficiente e cercava un medio pro clauder lo plus solidemente. Le porta claudite,

io era in obscuritate complete. Il veniva del exterior un luce solmente per un parve apertura facite in le tecto probabilemente pro servir como camino. Pro me iste apertura era un nove periculo, nam forsan mi urso, fatigate de colpar le porta, imaginarea introducir se transverso le tecto.

Io audiva le urso grattar e spirar in le exterior. Illo recognosceva que le porta era le parte le plus debile del cabana e lo attaccava, grattante vigorosemente. Illo se levava sur su patas posterior e succuteva le plancas con fortia pro aperir se un passage. Io appoiava mi dorso contra le porta e plantava mi pedes contra le solo durante que io cargava mi carabina pro usar lo in le ultime momento.

Bentosto le urso cessava su effortios contra le porta e comenciava examinar le defensas de mi fortification. Illo succuteva cata pecia le un post le altere como un catto furente cerca un pedica in le qual un mus se haveva lassate captar. Illo sufflava, grattava, e grunniva de tempore a tempore, mostrante se impatiente de esser consignate tanto longe detra le porta.

Irritate del obstaculos, le urso, deveniente realmente furiose, rugiva tanto forte que le fragile edificio sembrava tremar. A mi grande terror un secunde rugimento respondeva a illo de un parve distantia. Mi urso rugiva de nove, e le secundo urso le dava un responsa plus terrificante. Le duo ursos continuava lor conversation circa un minuta. Postea, habente communicate sufficientemente pro formar un strategia commun, illos taceva.

Io audiva ben tosto que le duo ursos attaccava le cabana. Illos comenciava grunnir e rugir horribilmente. Lor menacias removeva quasi tote mi potentia pro resister. Io me considerava condemnate a esser devorate quando un ruito sic resonava alcun passos del cabana. Immediatemente post audir lo, io non era certe de lo que eveniva. Ma tosto io comprendeva que io haveva audite un detonation de carabina, e un insonor grunnimento multo differente del primes me diceva que un del bestias era vulnerate. Un secunde detonation me diceva que le secunde urso anque era attingite.

Tunc io audiva un ruito de marcha, postea un tiro de fusil e alcun parolas in un lingua que io non cognosceva. Io comprendeva nihil, ma il me sembrava que duo chassatores se gratulava pro attinger le duo ursos. Ben tosto on colpava mi porta per le ligno de un fusil. Io critava, indicante mi presentia. Le colpos cessava. Io aperiva le porta, e tres indigenas stava ante me, e le duo ursos jaceva morte.

NOTAS STRUCTURAL

Commentarios sur le componente syntactic del grammatica de interlingua

Parte 4

Aqui nos va presentar un altere proposition con multiple syntagmas identificate per questiones. Iste vice le propositiones que explica le scopo del questiones essera omittite:

De qui va nos parlar?

De Samuel F. B. Morse.

Qui esseva Samuel F. B. Morse?

Ille esseva un pictor american.

Que faceva Samuel F. B. Morse?

Ille construeva duo instrumentos.

>>> Samuel F. B. Morse, ~~qui~~-*esseva* un pictor american, construeva duo instrumentos.

>>> Samuel F. B. Morse, un pictor american, construeva duo instrumentos.

Que typo de instrumentos construeva ille?

Instrumentos *telegraphic*.

>>> Samuel F. B. Morse, un pictor american, construeva duo instrumentos *telegraphic*.

Que faceva iste instrumentos?

Iste instrumentos permitteva le transmission instante a grande distancias del language scribite.

>>> Samuel F. B. Morse, un pictor american, construeva duo instrumentos telegraphic. *Iste instrumentos* permitteva le transmission instante a grande distancias del language scribite.

>>> Samuel F. B. Morse, un pictor american, construeva duo instrumentos telegraphic *que* permitteva le transmission instante a grande distancias del language scribite.

Como representava iste instrumentos le language scribite?

Con un alphabeto de punctos e lineettas.

>>> Samuel F. B. Morse, un pictor american, construeva duo instrumentos telegraphic que permitteva le transmission instante

a grande distantias del language scribite *con un alphabeto de punctos e lineettas*.

Qui habeva inventate iste alphabeto de punctos e lineettas?

Samuel F. B. Morse mesme.

Samuel F. B. Morse mesme habeva inventate iste alphabeto de punctos e lineettas.

>>> Samuel F. B. Morse, un pictor american, construeva duo instrumentos telegraphic que permitteva le transmission instante a grande distantias del language scribite con un alphabeto de punctos e lineettas. *Ille mesme* habeva inventate iste alphabeto.

>>> Samuel F. B. Morse, un pictor american, construeva duo instrumentos telegraphic que permitteva le transmission instante a grande distantias del language scribite con un alphabeto de punctos e lineettas *que ille mesme* habeva inventate.

Quando habeva inventate Samuel F. B. Morse su instrumentos telegraphic e iste alphabeto?

Verso 1837.

>>> *Verso 1837*, Samuel F. B. Morse, un pictor american, construeva duo instrumentos telegraphic que permitteva le transmission instante a grande distantias del language scribite con un alphabeto de punctos e lineettas que ille mesme habeva inventate.

Capitulo 10

NOTAS SUR LE HISTORIA DEL SECULO XX

Parte 1

Influentias Importante del Seculo XX

Durante le ultime tertie del seculo XIX Europa explodeva con un forte developpamento economic a causa del Revolution Industrial, que continuava usque le prime annos del seculo XX. Iste progresso economic occurreva irregularmente con alternante periodos de acceleration e depression economic. Il es conveniente divider iste periodo in le prime e le secunde Revolutiones Industrial.

Le prime revolution industrial originava in Anglaterra in le seculo XVIII con le mechanisation del industria textile e le invention del machina a vapor, e postea iste revolution se extendeva al altere pais de Europa e de America, principalmente le Status Unite. Con le evolution de technicas de mechanisation, un crescente numero de productos antea facite per artisanos nunc se faceva a melior mercato per processos industrial, e le artisanos qui anteriormente los faceva se trovava sin empleo. Illes e le population rural tunc debeva laborar in fabricas industrial, que apparentemente offereva a illes un medio plus secur de ganiar se le vita.

Durante le secunde Revolution Industrial, iste tendentias augmentava. Altere industrias comenciava lor evolution, specialmente le industria chemic, developpate principalmente per Germania. Un altere factor importante esseva le developpamento de nove formas de energia.

Le uso del electricitate, que on poteva producer solmente per accumulatores electric in le prime parte del seculo XIX, se limitava al telegrapho. Ma con le invention del dynamo per Gramme in le ultime parte del seculo XIX, on poteva usar motores electric pro cata machina industrial, eliminante le necessitate de complicate e inefficiente systemas de transmission mechanic. Le progresso del industria chemic anque produceva meliorationes in le production del aciero e de altere alligatos metallic.

Le construction de ferrovias anque esseva un factor potentissime in le developpamento economic del secunde Revolution Industrial. In le ultime parte del seculo XIX, le principal pais europees habeva completate su rete ferroviari. Le construction de tunnels extendeva le rete ferroviari europees, unificante Francia, Switza, e Italia in un sol rete. Il anque habeva alcun projectos spectacularissime, como le completion in Russia del ferrovia transiberian, un linea de alcun 9.900 kilometros que attingeva Vladivostok in 1902.

Le application del machina de vapor e postea del motor Diesel al propulsion de naves accelerava le progresso del navigation

maritime, que deveniva plus secur con le invention del radiotelegraphia de Marconi. Durante iste periodo, 79% del tonnage de transporte correspondeva al commercio europeu e 12% al commercio american.

Le perfection de motores de >a explosion faceva practic le uso de automobiles como medio de transportation, e con illos veniva le expansion de un nove systema de autostratas, que faceva plus dense le rete de transportes in le pais industrialisate.

Le invention del telephono faceva plus facile le communication instante electric e rapidamente ampliava retes de communication commercial e facilitava le consolidation de interpresas commercial.

Le industria europeu trovava nove consumidores in territorios colonial annexate a Europa durante le ultime decennios del seculo XIX. Inter iste imperios colonial, le plus grande esseva le Imperio Britannic. A causa de omne iste activitates, le valor del commercio international se duplicava in le prime decennios del seculo XX.

Durante iste periodo, le pais europeu dominava le commercio international. Quando le Prime Guerra Mundial comenciava in 1914, 65% del valor total del exportationes mundial originava in pais europeu. Ma le commercio american expandeva de 12% del total mundial a 39%. Iste commercio comenciava con condimentos e altere productos del colonias europeu e de Europa mesme. Ma quando le seculo XX comenciava, le importation de minerales e altere materias prime deveniva plus importante.

Durante le prime periodo del Revolution Industrial, le pais europeu exportava principalmente articulos de consumption. Ma postea deveniva plus importante le exportation de machineria pro le construction de ferrovias e de fabricas in altere epais que se industrialisava.

Le Grande Potentias Economic

Anglaterra, que comenciava le prime Revolution Industrial, esseva le potentia le plus grande durante le Seculo XIX. Ma quando le seculo XX comenciava, le angleses habeva tres importante competidores: Germania, Francia, e le Statos Unite.

Le Guerra Civil american provocava in le Statos Unite grande progresso economic e industrial, le qual cresceva lentamente ma accelerava durante le ultime decennio del seculo XIX, continuante su curso de acceleration constantemente durante le seculo XX e formante le base del hegemonia mundial american que comenciava post le Secunde Guerra Mundial.

Anglaterra, Germania, e Francia esseva le pais le plus potente de Europa, e illos dominava le altere pais europeu cuje industria esseva ancora incipiente e cuje agricultura esseva povre o mal planificate.

Inter 1890 e 1913 le taxa annual de crescimento brute medie esseva 3,9 in le Statos Unite, 2,9 in Germania, 1,7 in Anglaterra, e 1,4 in Francia. Iste datos nos permette verificar, de un parte, le progresso spectacular american e, del altere parte, le crescente developpamento de Germania, que deveniva le plus grande inter le grande potentias industrial europeas, relegante Anglaterra al secunde position e Francia al tertie a causa de su bonissime productos textile e metallurgic (aciero e industria pesante e chimic). In despecto del hegemonia industrial german, London continuava su hegemonia economic a causa del prepotentia international del libra sterling.

Foras del area euroatlantic, solmente existeva un pais que se habeva industrialisate bastante pro poter competer con le potentias euroamerican Japon, que ante un medie seculo se liberava de su systema feudal e comenciava un aggressive programma de occidentalisation e industrialisation. Japon non habeva multe capital e ressources natural, ma su population esseva habil- e inteligentissime.

Le japoneses se industrialisava in le sectores de armas, transporte maritime, industria pesante, e tecnologia textile e architectural, imitante le modelos occidental de production. Le governmento central imponeva forte impostos a su sector rural e los investiva in su nove centros industrial, que rapidamente produceva resultados economic spectacular.

In 1894 Japon declarava un guerra contra China e lo vinceva. E Japon e Russia voleva occupar Manchuria. Pro resolver iste conflicto, Japon declarava le guerra contra Russia e lo vinceva in un battalio naval. Iste guerra reduceva le poter del czar russe e indirectemente facilitava le revolution bolshevic. E le paisas euroatlantic nunc comprendeva que illos habeva un nove competitor in le Oriente cuje potentia cresceva constantemente.

Prosperitate e Miseria Inter le Paisas Industrialisate

Le systema economic que accompagniava le Revolution Industrial, le capitalismo, continuava le concentration de ricchezza a in le manos del proprietarios del interpresas commercial e industrial. Iste tendentia cresceva gradualmente in le seculo XIX e accelerava durante le seculo XX.

Le proprietarios de iste interpresas voleva augmentar lor profitos al maximo possibile e pagava lor obreros solmente bastante pro mantener los vive in circumstantias miserabile. Lor circumstantias sovente non dava a illes accesso al medios de nutrition e hygiene le plus basic. Lor tornos diurnal de labor les debilitava physicamente usque le maladia. Illes non habeva ulle accesso al education. E si illes lo habeva, le demandas physic de lor horas de labor non les permitterea aplicar se a lor studios. Mesmo le feminas e le infantes del classes minus privilegiate debeva laborar usque le exhaustion physic pro mantener lor familias in iste circumstantias pessime.

A causa de iste problemas, le obreros del pais industrial essayava defender lor interesses establente organisationes syndical, que gradualmente se consolidava e organisava grande agitationes social desde 1905. Iste syndicatos non poteva establir se in le sectores economic ubi le conditiones de vita del obreros esseva le peyor, e illes debeva limitar lor acciones politic a sectores ubi le industrialisation esseva le plus concentrate. In Anglaterra e Germania iste syndicatos habeva alcun 4.000.000 obreros, un taxa multo superior a illo de Francia, ubi solmente alcun 1.000.000 poteva organisar se in syndicatos.

Le Developpamento del Socialismo

Con le syndicatos de obreros, le ideologias pro reorganisar le societate industrial cresceva. Le currente le plus importante del socialismo europe habeva su inspiration in le doctrina de Karl Marx, qui, conjunctemente con Engels, publicava in 1848 le *Manifesto communiste*, que exhortava al obreros de Europa assi: “Proletarios de omne le mundo une vos.” In su forma de democratia social, le marxismo deveniva bastante forte pro eliger un solide numero de representantes al parlamentos principal europe—20% in Germania, 25% in Norvega, 20% in Belgio, e 15% in Francia. In Anglaterra le partito laboriste obtineva in 1910 42% del votos popular.

In Russia le partito socialdemocrate, fundate in 1898, se divideva in sectores menchevic e bolchevic (1903). Le bolchevicos fomentava un rebellion in 1905, que conjunctemente con le guerra russojapones, debilitava le governmento czariste. In 1917 illes implantava in Russia le prime regime socialiste del mundo.

Le anarchismo, plus radicalmente, voleva eliminar omne organisationes authoritari, includente governmentos de ulle forma. Illes habeva su major influentia in Russia, Francia, Italia, e Espania. Le anarchistas fomentava alcun attaccos violente de transcendentia historic in le prime decennios del seculo XX.

Nationalismo e Imperialismo

Durante le ultime decennios del seculo XIX le grande potentias europe, impulsate per su developpamento economic, contendeva inter se pro ampliar su mercatos e procurar fontes secur de materiales prime. Fortificate per le ideologia nationaliste del pais europe, illos divideva inter se omne Africa, Asia, e Oceania.

Le division de Africa in colonias europe se faceva completamente sin prestar attention al interesses del population colonisate e sin considerar differentias ethnic, cultural, o historic. Multe vices le divisiones geographic del colonias europe produceva frontieras artificial marcate per parallelos e meridianos.

Le Conferentia de Berlin, que habeva un effecto historic primordial que fortificava le instabilitate ethnic e politic in le periodo de decolonisation post le Secunde Guerra Mundial, fixava tres regulas general pro le futur occupation african.

(1) Le possession de un zona costal dava derecho al occupation de su territorio interior.

(2) Le base pro le possession de un territorio esserea su occupation effective e non le derechos historic.

(3) Omne le pais haberea le derecho a navigar per le fluvios grande.

Ecce le division colonial inter le grande potentias ante le Prime Guerra Mundial:

Anglaterra, un pais con un extension de 245.000 kilometros quadrate, habeva in 1914 un imperio de 33.000.000 kilometros quadrate diffundite per le cinque continentes, o 126 vices plus grande que le Anglaterra metropolitan. Su principal area de expansion esseva Africa e le subcontinente hindustanic.

Francia dominava un imperio de alcun 10.000.000 kilometros quadrate, 20 vices plus grande que su territorio national, con 55.000.000 habitantes diffundite principalmente per Africa ma anque per Indochina e le insulas del Pacifico.

Germania, que habeva arrivate tardivamente a conquerir su colonias a causa del politica international europiste de su cancellero Bismark, interpredeva con Wilhelm II un "politica mundial". Quando comenciava le seculo XX, Germania habeva colonias in Africa, Asia, e Oceania con un territorio total de 2.000.000 kilometros quadrate e 8.000.000 habitantes.

Hollanda, post occupar le archipelago indonesian, extendeva su dominio a Sumatra e al Insulas Celebes e attingeva un imperio 60 vices plus grande que su territorio metropolitan.

Portugal manteneva su territorios african, Angola e Moçambique. Le ambitiones de Portugal esseva unificar ambe territorios, un al este e le altere al west, ma Anglaterra frustrava iste ambition.

Belgio non formava su imperio per iniciativa national ma como un interpresa de su rege, Leopoldo II, qui creava le "Stato Libere del Congo" independente de Belgio ma sub su dominio personal. Ben que le rege assecurava que su intentiones esseva humanitari e scientific, su exploitation de iste territorio immense de 2.500.000 kilometros quadrate esseva inhuman e diabolic. A causa de criticas international e domestic, ille transfereva iste territorio a su pais in 1908.

Espania possedeva un territorio extensissime ma anque habeva ambitiones colonial in le sud de Asia usque le frontieras de Afghanistan e Iran. Russia anque voleva le dominio de Mongolia, Manchuria, Korea, e China. Iste ambitiones confligeva con altere pais europees, que controlava su portos principal.

Russia possedeva un territorio extensissime ma anque habeva ambitiones colonial in le sud de Asia usque le frontieras de Afghanistan e Iran. Russia anque voleva le dominio de Mongolia, Manchuria, Corea, e China. Iste ambitiones confligeva con altere pais europees, que controlava su portos principal.

Japon, le sol nation oriental con ambitiones imperialiste, opponeva le avantiamento del russos in Manchuria e debilitava le governmento czariste post su guerra con Russia (1904-1905), que provideva un grande surprisa al governmentos europees. Post establir su dominio sur Corea e qualque insulas in le Pacific, le japoses satisfaveva lor ambitiones colonial usque le Secunde Guerra Mundial.

Le Statos Unite, que habeva conquerite omne su territorio in le continente nordamerican verso 1890, comenciava un politica de expansion e colonialismo militariste durante le administration de su presidente McKinley (1897-1901), invadente Cuba e provocante con Espania un guerra que le americanos ganiava facilmente.

A causa de iste guerra, le Statos Unite exercitava un specie de protectorato sur Cuba e annexava Puerto Rico e le Philippinas. Le governmento statounitese anque conquireva Guam, un parte de Samoa, e le insulas de Hawaii, que finalmente deveniva le cinquantesime stato american.

Pro construir le canal de Panama e controlar le territorio a su latere, le Statos Unite divideva Columbia in duo partes, creante artificialmente un nove stato, Panama, que se submitteva completamente al planes american pro controlar le nove canal inter le oceanos Atlantic e Pacific.

NOTAS STRUCTURAL

Commentarios sur le componente syntactic

del grammatica de interlingua

Parte 5

Syntagmas Propositional, Secunde Parte

Propositiones cuje verbo es *esser* pote producer syntagmas adjectival ex propositiones transitive. Ecce un exemplo que combina duo propositiones active, le secunde convertite a su forma passive:

Le Homine parcava su automobile. Roberta videva le homine.

>>> Le homine que Roberta videva parcava su automobile.

>>> Le homine ~~qui esseva~~ *vidite* per Roberto parcava su automobile.

>>> Le homine *vidite* per Roberto parcava su automobile.

On pote usar le participio presente de un maniera simile. Que nos examina un proposition alque complicate formate de tres propositiones plus simple:

Le traino curreva verso un ponte.

Un bomba habeva destruite le ponte. >>> Le ponte habeva essite destruite per un bomba.

Le traino accelerava rapidamente.

Que nos nunc examina como iste propositiones pote combinar se:

Le traino curreva verso un ponte que un bomba habeva destruite e accelerava rapidamente.

>>> Le traino curreva verso un ponte ~~que esseva~~ destruite per un bomba e accelerava rapidamente.

>>> Le traino curreva verso un ponte destruite per un bomba e accelerava rapidamente.

Nos anque pote cambiar iste proposition a *Le traino currente verso un ponte destruite per un bomba accelerava rapidamente*.

Normalmente iste proposition esserea derivate ex iste tres propositiones:

Le traino esseva currente.

Un bomba habeva destruite le ponte. >>> Le ponte habeva essite destruite per un bomba.

Le traino accelerava rapidamente.

Ma secundo le normas del grammatica de Gode e Blair, un proposition como *Le traino esseva currente* o *Le computator esseva functionante* non existe. On poterea interpretar iste proposition como un tempore progressive como le anglese *The computer was running*, le espaniol (*El ordenador*)/(*La computadora*) *estaba funcionando*, le portugese *O computador estava (funcionando)/(a funcionar)*, o le italiano *Il calculatore stava funzionando*.

Ma le grammatica de Gode e Blair habeva le scopo de includer solmente constructiones grammatic commun a omne le linguas fonte de interlingua, e le francese vermente non ha tempores progressive, ben que on pote dicer in francese *L'ordinateur était en train de fonctionner* si il es importante accentuar le aspecto progressive de iste action, ma quasi sempre on dice in francese *L'ordinateur fonctionnait*.

Rebus sic stantibus (omne considerationes essente assi), Gode e Blair non dava a interlingua tempores progressive. Forsan con le

evolution futur le uso de *Le traino esseva currente* devenira un construction plus active in interlingua, o forsan con le tempore nos usara expressiones como *Le ordinator/computator stava a functionar* o *Le ordinator/computator esseva in traino de functionar*.

(Como le linguistas academic io trova omne linguas e dialectos e omne phenomenos linguistic equalmente interessante, e io non vole dictar como altere personas debe usar interlingua, e io sempre essaya limitar me al recommendations de Gode e Blair e de Karel Wilgenhof in lor grammaticas de interlingua quando io lo scribe. Io anque face errors multo facilmente, e io sempre es felice quando altere personas los corrige quando illes adapta a lor proprie necessitates lo que io scribe. —H. Kyson Jr.)

Nos jam ha vidite como propositiones con *esser* pote esser le origine de diverse constructiones reducite (*Roberto vide le homine. Le homine es vetule.* >>> *Roberto vide le homine vetule, etc.*). Ma il es anque possibile includer un proposition cuje verbo es un forma de *esser* in propositiones complicate eliminante solmente le verbo. Io va illustrar iste processo de derivation con un proposition que io jam ha usate in iste presentation:

Ecce un exemplo:

Le exemplo combina duo propositiones active.

>>> Ecce un exemplo que combina duo propositiones active.

On convertiva le secunde a su forma passive.

>>> Le secunde ~~esseva~~ convertite a su forma passive.

>>> Ecce un exemplo que combina duo propositiones active, le secunde convertite a su forma passive.

Io va concluder con un altere exemplo:

Roberto debeva cercar in le Rete le information que ille necessitava.

Le libro de Roberto ~~habeva essite~~ completamente comburite in le incendio.

>>> Roberto, su libro completamente comburite in le incendio, debeva cercar in le Rete le information que ille necessitava.

Capitolo 11

NOTAS SUR LE HISTORIA DEL SECULO XX Parte 2

Le Causas del Prime Guerra Mundial

Le Guerra inter 1914 e 1918 esseva le prime conflicto militar que involveva quasi omne le potentias del mundo. Inter le causas de iste guerra on pote distinguer cinque focos de tension: (1) le rivalitate inter Germania e Francia; (2) tensiones in Marocco inter Germania e Francia, in le qual le angleses appoiava Francia; (3) un crisis in le Balcanes inter le imperios russe e austrohungare; (4) un cursa de armas inter le potentias europeas; (5) le unification de iste paisas in duo alliantias grande.

Il es difficile mantener que un o duo de iste conflictos provocava le guerra, ma illes conjunctemente creava un ambiente de tension fortissime que assecurava que ulle typo de scintilla poterea provocar un guerra immediatamente. Le fabricantes de armas de omne le potentias de Europa voleva vender lor productos lethal, e lor interesses economic anque esseva un forte factor que promoveva iste guerra.

Contraonite a iste tendentias verso le guerra, il habeva alcun complimentos international que, infelicemente, non esseva bastante forte pro prevenir le Prime Guerra Mundial.

Le convention de Geneva de 1906 esseva signate per 61 paisas que se declarava partisanos del pace. Durante le prime convention de Geneva (1864) on habeva assecurate al soldados ferite le auxilio del Cruce Rubie International, un organisation de character humanitari que le genevese Henri Dunant habeva fundate un anno antea e que habeva un rolo humanitari grande in le Prime Guerra Mundial.

In 1907 le convention del Haga assecurava le neutralitate del naves hospital e specificava le tractamento debite al prisioneros de guerra.

Le financiero svedese Alfred Nobel inricchite per le industria de explosivos, establiva le Premio del Pace (1900), e le americano Andrew Carnegie inaugurava le Foundation International del Pace.

Commentario: Nobel moriva 1896 sed le le testamento non esseva approbate ante que 1900. Le prime premio esseva distribuite 1901, a Henri Dunant (Cruce Rubie)

Rivalitate inter Germania e Francia

Post le guerra inter le germanos e le franceses de 1870, le germanos annexava le territorios de Alsacia e Lorena—un acto que provocava in le franceses un forte sentimento antigerman, e Francia sperava poter finalmente restaurar iste territorios a su proprie dominio. Le cancellero

german Bismark cognosceva iste intentiones e usava su immense habilitates diplomatic pro neutralisar e insular Francia.

Durante iste periodo, Anglaterra esseva preoccupate con mantener su grande imperio intercontinental—un circumstantia que permitteva que Bismarck installava su proprie imperator, Wilhelm I, in le throno de Germania. Postea, con Franz Joseph de Austria e Alexandro II de Russia, ille establiva le “Liga del Tres Imperatores”. Iste alliantia se debilitava in 1877, e Bismarck forgiava relationes plus forte con Austria, formante le Alliantia Triple, Postea Russia signava un nove tractato con Germania. Iste politica exterior habilissime insulava Francia del altere potentias Europee e assecurava que per le momento le franceses non poterea recuperar le territorios de Alsacia e Lorena.

Quando Wilhelm II deveniva le imperator del germanos, ille habeva su proprie—ambitiones politic (ma sin le cognoscimentos profunde de Bismarck sur le equilibrio de poter inter le potentias europees) e discargava Bismarck in 1890. Ille non renovava le tractato inter Germania e Russia, e Francia videva un nove opportunitate pro forgiar un alliantia con le czar. Francia e Britannia tunc signava un tractato que, con le alliantia anglo-rusa >russe de 1907, produceva le *Triple Entente* e le fin del insulation diplomatic de Francia que Bismarck habeva preparate con tante habilitate.

Le Expansion Colonial de Germania

Wilhelm II non habeva le prudentia de Bismark, qui cognosceva le periculos de un expansion de Germania ex su territorios europees, e cercava opportunitates pro satisfacer su ambitiones expansioniste. In le guerra inter Japon e China, ille appoiava Japon e postea poteva penetrar China con le japoses, provocante le irritation de Britannia. In 1902 ille addeva al irritation britannic contra germania con > (-) le construction de un ferrovia a Bagdad.

In 1904 Germania laborava pro debilitar le poter del franceses in le nord de Africa. Francia e Espania habeva dividite Marocco inter se, e Wilhelm II disembarcava in Tanger in 1905, declarante su appoio al sultan. Nonobstante, post le conferentia de Algeciras del anno sequente, su planes pro destabilisar le division de Marocco inter le franceses e le espanioles faceva fiasco.

Iste incidente non resolveva le rivalitate marrochin inter le franceses e le germanos. In 1911 emergeva grave discrepantias inter le companias german e francese que operava in Marocco. In le due pais le agitation nationaliste se resuscitava quando truppas militar espaniol invadeva Larache. Sub le pretexto de proteger le interesses de su subjectos in iste zona, Germania inviava le canoneras Panther e Agadir, e le franceses concludeva que probabilemente Germania iva construer ibi un base naval.

Anglaterra anque timeva le expansion militar de Germania in Africa, e le publico anglese monstrava un forte resentimento verso Germania.

Wilhelm II decideva recognoscer le soveranitate de Francia in le Marocco francese post le cession a Germania de certe territorios in Camerun. Iste transaction preservava le pace in iste parte de Africa sin eliminar le rivalitate german e anglo-francese, que sequeva su curso de crescimento.

Le Crise de Bosnia

Durante le conflicto inter le germanos e franceses in Marocco, duo forte imperios, Russia e Austrohungria, habente designos imperial in le Balcanes, creava un altere foco de tension. Le ambitiones de Russia esseva assecurar se accesso al Mar Nigre, e Austria decideva imponer su soveranitate sur le populos slavico del Balcanes.

Pro complir su ambitiones, Russia comenciava le construction de un ferrovia que unirea le Danubio con le mar Adriatic, e Austria comenciava le construction de un altere ferrovia a Salonica. Ambe pais habeva conflictos con le “juvene turcos”, qui habeva le ambition de modernisar lor pais.

Russia anque voleva unificar le diverse populos slave, un ambition que confligeva con le desiros de Austria de controlar le populationes slave in le Balcanes. Le responsa de Austria esseva le annexion de Bosnia e Herzegovina, provocante un forte reaction nationaliste, specialmente inter le serbios. Ma in despecto del appoio russe, le populos slave del Balcanes debeva acceptar le occupation de Austria a causa del fortia del Alliantia Triple, ma lor ambitiones nationaliste se radicalisava.

Le Guerra del Balcanes

Le Liga Balcanic, cuje membros esseva Serbia, Bulgaria, Montenegro e Grecia, confrontava e debilitava le imperio turc, causante un grande resentimento inter le turcos, qui habeva perdit Libya e Rhodos a Italia in 1912. Le Liga Balcanic tunc debeva confrontar Bulgaria, que planificava un invasion de Serbia con le adjuta de Russia. Bulgaria capitulava ante Serbia, e le tractato de Bucarest fixava le frontieras inter le duo nationes. Ma le crise balcanic causava un crescentia de tension inter le duo potentias europeas.

Le Pace Armate

Germania, Francia, e Russia inaugurava programmas pro augmentar e perfectionar le armamento de lor fortias militar respective, empleante un crescente numero de industrias cuje specialitate esseva le fabrication de material bellic, e augmentante lor budgets destinate al production militar.

Le germanos anque essayava meliorar lor potentia naval, que causava un grande preoccupation inter le angleses, qui usque tunc habeva un

indisputabile hegemonia maritime. In 1905 le ministro anglese de Marina, Fisher, habeva recommendate al rege anglese, Edward VII, le annihilation del flotta german. Ma le germanos intensificava lor effortios pro augmentar le numero de naves in lor flotta como consequentia de un accordo inter Britannia e Francia in 1912.

Le grande periculo de omne cursa de armamentos es que le potentia que possede le plus grande fortias militar vole usar los ante un possibile descendita a un position de inferioritate.

Sex Nationes, Duo Alliantias

Le ruptura del systema bismarckian dava a Italia nove opportunitates diplomatic, e le italianos se faceva parte del alliantia german e austrohungare, formante le Triple Alliantia in 1882. Intertanto le russos se univa al alliantia francobritannic, formante le Triple Entente. Ma in 1915 (?) Italia vacilava inter ambe alliantias e finalmente interveniva contra su previe alliatos.

Le Prime Guerra Mundial Comencia

Le tension provocante le guerra augmentava rapidissimemente e habeva su prime explosion in le Balcanes. Ecce le succession del prime eventos del guerra:

- (1) Le archiduce Franz Ferdinand de Austria esseva assassinate in Sarajevo per un bosnian (Bosnia tunc pertineva al Imperio Austrohungare). Austria accusava Serbia de complicitate indirecte in iste evento, transmittava un ultimatum durissime a Serbia, e declarava le guerra contra Serbia le 28 de julio de 1914.
- (2) Russia habeva annunciate que illo non permetterea un invasion de Serbia e decretava le mobilisation partial contra Austria le 29 de julio.
- (3) Germania declarava que illo non permetterea le continuation de iste action militar de Russia.
- (4) Russia tunc decretava le mobilisation general.
- (5) Germania peteva que Francia, un alliato de Russia, manteneva un position de neutralitate.
- (6) Francia non acceptava le proposition german e decretava le mobilisation general.
- (7) Le 1 de agosto Germania declarava le guerra contra Russia.
- (8) Le 2 de agosto Germania exigeva que Belgio permetteva que su fortias militar transversava su territorio pro invader Francia.
- (9) Le 3 de agosto Germania declarava le guerra contra Francia.
- (10) Anglaterra decideva comenciar su participation in le guerra a causa del violation del neutralitate de Belgio.

(11) Ben que Italia esseva un alliato de Germania e Austria, le italianos declarava lor neutralitate in le prime parte del guerra e postea appoiava le fortias de Francia, Anglaterra, e Russia.

Post declarar le guerra contra Francia, le germanos pensava invader le territorio francese, poniente in practica un vetule plan que le general von Schlieffen habeva elaborate in 1905 quando ille esseva le chef del Alte Stato Major Central de Germania.

Le Plan Schlieffen consisteva de invader Francia per Belgio, passante verso le west pro circumferer e assediare Paris.

Le franceses habeva lor Plan XVII, elaborate per le general Joffre in 1911, que consisteva de frustrar le invasion al norte de Luxemburgo. Illes establiva un potente linea defensive desde Belfort a Meziere, apud le territorios de Alsacia-Lorena, que illes sperava conquerir immediatamente. A causa de iste strategia, le franceses lassava un brecha de 200 kilometros—desde Meziere usque le mar, que le armea german poteva penetrar sin difficultate.

NOTAS STRUCTURAL

Le Orthographia Collateral de Interlingua

Inter omne le linguas fonte de interlingua que nunc se parla (anglese, francese, italiano, e espaniol/portugese) solmente le anglese e le francese preserva in lor orthographias moderne multes del characteristics del orthographia del latino. Pro exemplo, le parolas *philosophia* e *rhetorica* del latino e de interlingua es *philosophie* e *rhétorique* in francese e *philosophy* e *rhetoric* in anglese. In vice de *ph* e *rh*, le altere linguas usa *f* e *r*.

Il pare que Gode e Blair concludeva que on non pote ignorar le practicas orthographic del grande populationes qui parla e scribe le italiano, le espaniol, e le portugese. Dunque illes establiva in lor grammatica un orthographia collateral pro interlingua que reflecte le patronos orthographic de iste linguas. Ecce le regulas de iste orthographia alternative:

(1) Litteras duple que representa un sol consonante pote reducer se a un sol littera in parolas como *ecclesia*, *alliterar*, *adducer*, e *interrogar*, que deveni *eclesia*, *aliterar*, *aducer*, e *interogar*. A isto il ha un exception in parolas como *casa* (pronuntiate *caza* [káza] como in italiano e portugese) e *cassa*, (pronuntiate *casa* con un *s* sin vocalisation).

(2) Le vocal *y* deveni *i* in parolas como *tyranno* (*tirano*) e *rhythmo* (*ritmo*).

(3) Le diagrapho *ph* deveni *f*: Pro exemplo, *phonetic* e *emphatic*, cambia a *fonetic* e *emfatic*.

(4) Le diagrapho *ch*, quando illo representa *k* deveni *c* ante *a*, *o*, e *u* ma se retene ante *e* e *i* (*chi*, *che*, *ca*, *co cu*): *Christo* e *chloric* deveni *Cristo* e *cloric*, ma *chimeric* resta incambiate.

(5) Le digrapho *rh* deveni *r*: Pro exemplo, *rhetoric* se cambia a *retoric*.

(6) Le littera *g* e le sequentia *gi*, quando illo representa *zh* deveni *j*: *sagio* se cambia a *sajo*. E le suffixo *-age* deveni *aje*: *sage*, *corage*, e *garage* se cambia a *saje*, *coraje*, e *garaje*.

(7) Le suffixos *-isar* e *-isation* deveni *-izar* e *-ization*: *civilisar* e *civilisation* se cambia a *civilizar* e *civilization*.

(8a) Parolas que ha le terminationes *-me* e *-te* deveni *-m* e *-t*: *supreme*, *animate*, e *brevitate* se cambia a *suprem* e *animat*, *brevitat*.

(8b) Ma si le accentu tonic cade sur le antepenultime syllaba, illos resta sin cambios: *ultime*, *composite*.

(9) Parolas que ha le terminationes *-nne*, *-lle*, e *-rre* deveni *-n*, *-l*, e *-r*: Pro exemplo *perenne*, *belle*, e *bizarre* deveni *peren*, *bel*, e *bizar*.

In le paginas 112-114 de *Interlingua, a Grammar of the International Language*, Hugh E. Blair presentava in iste orthographia collateral un traduction de un articulo de L. Sprague de Camp publicate in *Astounding Science Fiction*, (julio, 1951, pp. 128 et seq.). Nos va presentar lo hic pro illes qui vole studiar le orthographia collateral plus intensivemente.

Nota ben iste formas que Blair usava in su traduction:

(1) In vice de usar *-ar*, *-er*, e *-ir* pro su infinitivos, ille generalmente prefere le formas del italiano e del latino classic: *-are*, *-ere*, e *-ire*.

(2) In vice de *haber*, ille usava *haver*, e non *haverere*.

(3) In vice de usar le suffixo *-ea* pro le tempore conditional, ille quasi sempre usava le parola *vel* e le infinitivo, pro exemplo (1) *iles non vel jamiais submiter* in vice de *iles non jamiais submiterea*, (2) *il vel manear un departamento de production* in vice de *il manear un departamento de production*, e (3) *sub tal conditiones le administrator no vel sapere lo que ocure* in vice de *sub tal conditiones le administrator non saperea lo que ocure*.

(4) Pro propositiones cuje subjectos es plural, ille usava le forma *son* in vice de *es* (ambe formas es correcte).

(5) In vice del parola *vices* ille usava *veces*.

(6) In vice del forma *ile (ille)*, ille usava *il*.

(7) Blair anque scribeva *io so inclinat a concurrere* in vice de *io es inclinat a concurrere*. Iste forma es multo simile al italiano *io sono*. Ultra iste traduction, io non ha vidite *so* in ulle altere grammatica o texto de interlingua (H. Kyson Jr.).

(8) In vice del forma *cognoscer* in le dictionario de Alexander Gode, Blair usava le forma *conocere*.

(9) In vice de usar le participios passate *decipite, vidite, e providite*, Blair usava le formas alternative *decepte, viste, e proviste*.

Le Administration de Recercas Scientific

Scientistas varia justo como nos alteros. Ha sapientes e fatuos, sobrios e dissipatos, solitarios e gregarios, corteses e inciviles, puritanos e licentiosos, industriosos e pigros, et cetera. Como genere iles exhibi certe tendentias. Per exemplo, iles son totos de alte intelligentia. Le scientista pote essere stupide re certe cosas, ma il debe haver le basic potentia mental que es requisite pro devenir scientista; il non pote essere moron in le stricte senso psicometric.

Essente plus inteligente que le homines medie, forsan le scientistas tende anque a essere plus judicose, ma isto non impedi algunos inter iles de cadere in difficultates amorse, de essere decepte per obvie mistificationes e fraudes, o de imbraciar doctrinas pseudoscientific.

Le psicologo Sheldon pensa que le scientistas tende verso su tipo ectomorfic in lor fisico e cerebrotonic in lor temperamento. De lo que io ha viste de scientistas io so inclinat a concurrere. Le ectomorfo es le homine magre, e le cerebrotonico es le individualista pensative, introvertite, nervose, quiet, e maestro de se mesme. Il ama laborar solo, prefere ideas a homines, e invetera ben, deveniente arugat e coriacee in vice de grasse de pancia e de gena.

De tote le homines, le scientistas son, in general, le individualistas le plus obstinat e refractori del mundo, comunmente inofensive ma capace de perseguere lor fines con le intensitat fanatic de un mania. Si non era assi, iles non vel jamais submitere se al longe e intense processo educational requisite a facer un scientista.

Ubi e como labora le scientistas? Un minoritat bastante parve—geologos, meteorologos, biologos, archeologos, et cetera—va via in

expeditiones inter le quales iles labora in lor officios o instrue in scolas e universitates. Le resto labora in laboratorios governamental o privat. Le privates son los de companias manufacturari, de universitates, e de altere institutiones como museos e centros medical, e de alcun individuos ben proviste.

Laboratorios son raramente tan net e lucente como ilos apare in le cinemas re scientistas nobile. In su vice ilos son incombrat de pecias de cablo electric, de tubaje e vitraje, de suportos, de lanches de mecanicos e vetule magazines tecnic, de cinerieras facte de parafernales scientific disjectat, et cetera.

In multe sortas de labor ha un rude corelation inter le general habitos de labor de un homine—netitat, agradabilitat, punctualitat, et cetera—e le merito de su labor. Ma al scientistas isto non se aplica. Alcun bonissime scientistas son personas disordinat qui seque nul horario regular e qui grunia a totes. Es necessari un bon administrator pro ben evaluar le merito del homines sub il e pro transvider tal cosas superficial como lor disnetitat de aparentia o lor caracter desagradabile.

Pois, como obtener un bon administrator? Question difficilissime! Si vostre scientista le plus competente es anque un bon administrator, vos es fortunat e non ha problema. Ma isto es infrequente, proque le qualitates que face le melior scientista son nulmente los del melior administrator.

Iste contradictiones e difficultates son minus evidente in laboratorios que face tests routinari de ingenieria. In tal organizationes un ingeniero manea un trupa de tecnicos sin grados in plus o minus le mesme maniera in que il vel manear un departamento de production.

Ma tan tosto que on admite alcun originalitat o pensamiento, on ha “recerca,” e quanto plus recerca on ha, quanto plus “pur” le scientia es, tanto plus grande son le difficultates administrative. Ilos anque augmenta con le grandor del organization, atingente un maximo in le laboratorios del governmento e in los del grande companias privat.

Alcun veces, como io ha dicte, un bon scientista es anque un bon administrator, e in tal casos non existe problema. Ma altere veces on ha de conoscere un schema special pro altiar tal o tal scientista (in paga e respectu) del rango subalterne al position superior que il merita sin actualmente ponere le in carga de un departamento. On le apela “consultante” o “ingeniero senior” o tal, e on le recompensa per dar le minus labor a papiro e plus libertate, in vice del reverso, le qual es le lot normal del executivo.

Ecce un exemplo del absurditates inherente in iste paradoxo: Durante le secunde Guerra Mundial haveva un fisico de fama mundial qui laborava al Projecto Manhattan a Los Alamos. Pro dar le un rango comensurat con su position in le campo scientific, le governmento del

Statos Unit haveva de emplear le a un de su ratas le plus alte, le qual significava que quando le carta del organization era planat iste homine era le tertio in comando a Los Alamos. Ordinariamente isto significava nulo; le primo e le secundo maneava toto e permetteva al tertio seder in su sede a cerebrar. Ma veniva le tempore quando le primo e le secundo era ambos via al mesme tempore, e nostre heroe se trovava director non solo in teoria ma in practica. Un mantenitor entrava pro vider le director e dava al fisico un longe reporto re alcun hasardo periculose de incendio que il haveva trovat, le qual debeva essere adjustat immediatmente. Quando le mantenitor haveva finit, le fisico le reguardava vago e diceva: "Ma isto non ha cosa a facere con fisica!" E allora il tornava in alto le oculos e se retirava de nove al Nirvana del plus alte fisica mathematic.

Le lot del administrator scientific es bastante exigente. Il ha de ir tan lontan como possibile in dar a su scientistas le optime conditiones de labor, ma il pote raramente ir bastante lontan pro lor gusto. Iles vole laboratorios stockat con equipamento ilimitat que iles pote simplemente prendere del stockario sin mesmo signar un recepta. Sub tal conditiones le administrator non vel sapere lo que ocure, e si le officio central veniva querere que faceva su genios pro justificar su expensa, il vel haver grande difficultat a replicar.

Al altere latere le administrator ha de guardar se contra le superorganization, un morbo que floresce in grande organizationes in general, e in departamentos governmental in particular. Ha personas qui ama cel parve cartas con su lineas e cassas como un porco ama le fango. Si on les da un mano libere iles va elaborar tante relationes interserat, tante lineas de autoritat, e tante committees; iles va ordinar tante meetings e consultationes e memoranda in octuplicato que le organization es paralisat per mer complexitat.

Le superorganization es specialmente perniciose pro scientistas, qui generalmente ama laborar solo e qui ha in un certe grado devenite scientistas a fin de potere facere lo.

Uno qui tenta manear homines o activitates pro alcun proposito debe expectar difficultates, ma isto non es un ration adequat pro abandonar un projecto meritorose. Pro succeder, un expedition o un laboratorio non debe essere un que non ha difficultates de personalitates o de administration ma un que atinge su objetivos in despecto de illos.

Capitulo 12

NOTAS SUR LE HISTORIA DEL SECULO XX Parte 3

Le Prime Operationes del Guerra

Le planes militar initial del franceses e del germanos faceva fracasso. Le general Moltke executava le plan Schlieffen le 4 de agosto de 1914, ma ille non habeva calculate que le belgos resisterea le incursiones german. Le angleses inviava a Belgio un fortia expeditionari a causa del violation del neutralitate de Belgio per le germanos. Durante iste parte del guerra il habeva 57 divisiones german contra 24 divisiones francese, 7 belge, e 5 anglese.

Ante le impossibilitate de executar lor plan initial de circumferer Paris, le germanos concentrava lor truppas al est de Paris. Le franceses tunc tentava penetrar in Alsacia-Lorena, supponente que le germanos deberea reinfotiar lor ala dextre, destinate a circumferer le capital francese. Ma illes discoperiva que le supponite debilitate german non existeva post lor tentativa de romper le fronte german in le battalia de Ardennes.

Le Battalia del Marne

Le germanos obligava le franceses e le angleses a retroceder in octo dies de marchas fortiate usque le fluvio Marne e ancora pensava que illes poterea circumferer Paris, ma le franceses reinfotiaiva lor ala sinistre e frustrava le effortios del germanos. Durante iste parte del guerra le germanos e le francobritannicos habeva fortias quasi equivalente (53 divisiones contra 57) e sperava confrontar le germanos definitivamente in le battalia del Marne.

Iste battalia comenciava le 5 de septembre de 1914. Il habeva un brecha de 40 kilometros inter le lineas german, ma le fortias francobritannic non poteva usar lo contra le germanos a causa del fatiga de lor soldados e le manco de munitiones, e le germanos establiva un nove linea apud le fluvio Aisne.

Le germanos debeva abandonar completamente le plan Schlieffen. Illes comprendeva que le fortias unificate del franceses e del angleses esseva troppo potente pro vencer Francia con un colpo decisive. Le truppas german tamen essayava romper le fronte anglofrancese in le prime battalia de Ypres del 12 de octobre al 11 de novembre, 1914, inter Arras e le costa. Iste battalia esseva multo sanguinari, e le germanos perdeva plus que 100.000 soldados sin complir lor objectivo.

Usque tunc le germanos sperava conducir un guerra fulmine, movente lor truppas rapidamente in territorios grande, ma illes e le anglofranceses debeva conducir lor actiones in trencheas, e durante

tres annos le linea del fronte non se moverea plus que 15 kilometros in despecto del destruction massive infligite per illes.

Le Offensiva Russe

In le fronte oriental, le russionos invadeva Prussia oriental e Galitzia, un region polonese dominate per Austria. De iste maniera illes contribuiva indirectemente al debilitation del fortias german in le Marne proque le germanos debeva mover quatro divisiones de Francia al fronte russe. Post le battalias de Tannenberg (26-30 agosto, 1914) e del lacos Masurios, le germanos expelleva le russionos del Prussia oriental.

In despecto de un perdita de homines grandissime, le russionos vinceva le austriacos in le battalias de Lemberg (agosto-septembre, 1914) e occupava le Galitzia oriental. Post iste debilitation del fortias austriac, le franceses poteva contender le germanos plus facilmente.

Le germanos timeva un Guerra de duo frontes, ma su planes pro evitar lo faceva un fiasco decisive. Un Guerra longe esseva inevitabile. Le soldatos german esseva habile e coragiose, ma le economia de Germania se debilitava a causa del necessitate de approvisionar le soldatos e suppler le necessitates del population civil. Le japoneses anque declarava le guerra contra Germania le 23 de agosto de 1914 e occupava le possessiones german in le oriente extreme e in le Pacifico. Turchia tamen se univa a Germania e bombardava le portos russe de Odessa e Sebastopol.

Le germanos tunc tentava facer un colpo decisive contra le russionos in maio, 1915, ma lor attacco durava usque septembre. Le austrogermanos perdeva un grande numero de soldatos. Lor effortios tamen obligava que le russionos retrocedeva, ma Austria e Germania tunc esseva troppo debile pro circumferer los. Le italianos intrava in le guerra appoiante le franceses, le angleses, e le russionos. Illes aperiva un nove fronte in Isonzo, obligante que Austria aperiva un altere fronte e reducente le pression del austriacos sur le russionos.

1916, le Anno de Longe Battalias Sanguinari Indecisive

Durante le tertie anno del Prime Guerra Mundial omne le fortias militar se trovava in un impasse sanguinari e paralytic. Omne paisas que participava in le guerra perdeva numeros enorme de soldatos in conditiones infernal, specialmente in le battalias de Verdun e del Somme.

In 1916 Francia e su alliatos consentiva actuar conjunctemente de un maniera organisate in duo frontes principal. Ma le germanos, con le proposito de liberar se del necessitate de luctar continuemente in le trenches, initiava un nove offensive contra Verdun le 21 de februario. Illes sapeva que Verdun occupava un position importante e esseva un loco de multe valor symbolic e dunque sperava que le franceses

mobilisarea omne su fortias pro defender lo e que ibi illes poterea dar un colpo definitive al armae francese.

Le franceses respondeva como le germanos sperava, ma, post quatro menses de combates exceptionalmente sanguinari, le germanos non compliva lor objectivo. Al fin del offensiva, le 12 de julio, Germania habeva sacrificate 240.000 homines e le franceses 275.000. Simultaneemente, in le fronte oriental, le russos practicamentemente disarticulava le armae austrohungare, capturante 200.000 prisioners, e le italianos poteva occupar Galitzia.

Le angleses conduceva un grande offensiva sur le fluvio Somme. In despecto del concentration de lor fortias, illes non poteva rumper le fronte e penetrava solmente alcun pauc kilometros. Iste battalio esseva mesmo plus sanguinari que illo de Verdun, que se prolongava a cinque menses de combatos sin treguas. Post lor effortios, le angleses perdeva 400.000 homines, le franceses 200.000, e le germanos 450.000.

Germania e Austria tamen conquireva Romania, debilitante fortemente le armae russe, que durante le prime annos del Guerra habeva sacrificate alcun 3.800.000 soldatos.

Le defaite final de Germania in 1918

In le primavera de 1918, le germanos interprendeve alcun offensivas con resultados positive, inter illos un secunde attacco sur le Marne. Ma in lor tertie attacco sur iste fronte Francia e su alliatos vinceva le armae de Ludendorff. Le maxime chef del franceses, le general Foch, comenciava un serie de attacos que gradualmente debilitava le armas>armeeas german.

Le 8 de agosto, con le adjuta de tanks, le alliatos del franceses rumpeva le fronte occidental e recuperava lo que le germanos habeva ganiate le primavera. Le germanos esseva troppo debile pro lutar multo effectivemente, e Francia e su alliatos, incoragiate per lor successos, aperiva un offensiva in omne le frontes.

In le oriente, le alliatos habeva successos simile. Illes penetrava le fronte de Bulgaria, que tunc solicitava un armisticio. Post rumper le fronte turc, le angleses conquireva Damasco in Syria. Le 27 de septembre, Ludendorff recomendava fortemente un armistitio, que le governmento german demandava un mense postea (le 26 de octobre) post capitular ante alcun demandas del presidente statounitese, Wilson.

Le 29 de octobre Karl I de Austria demandava un armistitio post le defaite de Vittorio Veneto a manos del italianos. Duo dies postea Turchia anque capitulava. E le 23 e le 28 de octobre le croatas e le checos, respectivemente, declarava lor independentia.

Le situation interne de Germania deveniva extrememente tense. Le populo german, que durante annos habeva sacrificate multissimo pro continuar un guerra inutile, se rebellava contra su governmento

aperte- e massivamente. Le fortias militar german se motinava in decembro, e Wihelm II debeva abandonar Germania e refugiar se in le Paisas Basse.

Le secretario de Stato Scheideman proclamava un nove republica german, e le 11 de novembre de 1918 Germania capitulava definitivemente, acceptante le durissime conditiones del alliatos. Le germanos voleva negociar un tractato de pace, ma le alliatos refusava e imponeva sur le germanos conditiones de pace severissime. In 1919 le economista anglese John Maynard Keynes precocemente admoneva que le dur conditiones de pace imponite per le alliatos perpetuarea le ruina del economia german, causante rebelliones inter le germanos, e presentarea un grande periculo de un altere periodo de destabilisation europeee periculose.

Le Consequentias del Guerra

Post le Prime Guerra Mundial le population del paisas que habeva participate in le guerra esseva extremamente demoralisate. Alcun 8.500.000 europeos habeva morite in le guerra, que habeva demonstrate le incompetencia del governamentos europeee pro mantener relationes stabile e rationabile inter se.

Le guerra anque provocava un serie crise economic in Europa proque le homines qui moriva in le guerra esseva juvene. In conditiones de pace, illes haberea essite inter le plus productive sectores del population. Francia habeva perditte 20% de su population active, Germania 15%, e Britannia e Italia 10%.

Ben que Germania habeva perditte homines e ressources material que in tempores pacific on haberea potite dedicar a production economic utile, le campos de guerra esseva foras de su territorio national. Illes qui habeva luctate contra Germania memorava isto e esseva etiam plus exigente in lor demandas de indemnisation. Ma mesmo pro le victores, le destruction material e human del guerra necessitava effortios continue e difficile pro evitar le chaos economic.

Post le ruina de Europa, le Statos Unite e le Union Sovietic emergeva como le polos politic e economic le plus importante del mundo. Japon anque emergeva como le potentia le plus importante de Asia.

In paisas neutral, como Espania, alcun personas se inricchiva enormemente satisfacite le enorme e crescente demandas economic pro alimentos e altere productos comercial inter le naciones belligerente del guerra. Ma le precios de iste productos, mesmo in Espania, cresceva a causa del demanda general enorme. E como le major parte del population espaniol non poteva comprar los, le guerra presentava le paradoxo de consequentias negative pro multe gente in Espania.

NOTAS STRUCTURAL

Le Numeros de Interlingua

Nos va comenciar con le numeros ordinal:

1me prime
 2de secunde
 3tie tertie
 4te quarte
 5te quinte
 6te sexte
 7me septime
 8ve octave
 9ne none
 10me decime
 11me dece/decimo-prime/undecime
 12de dece/decimo-secunde/duodecime
 13tie dece/decimo-tertie
 14te dece/decimo-quarte
 15te dece/decimo-quinte
 16te dece/decimo-sexe
 17me dece/decimo-septime
 18ve dece/decimo-octave
 19me dece/decimo-none
 20me vintesimo
 21me vintesimo-prime
 22de vintesimo-secunde
 30me trentesimo
 40me quarantesimo
 50me cinquantesimo
 60me sexantesimo
 70me septantesimo
 80me octantesimo
 90me novantesimo
 100me centesimo

Accentuation: decime, decimo-, septime, -esime

Ecce le formas del numeros cardinal:

1 un
 2 duo
 3 tres
 4 quatro
 5 cinque
 6 sex
 7 septe
 8 octo

9 novem
 10 (dece al prime potentia) Dece
 11 dece-un o undece
 12 dece-duo o duodece
 13 dece-tres o tredece
 14 dece-quatro o quattordece
 15 dece-cinque o quindecim
 16 dece-sex o sedece
 17 dece-septe o septendece
 18 dece-octo o octodece
 19 dece-novem o novendece
 20 vinti/viginti
 21 vinti-un
 22 vinti-duo
 30 trenta/triginta
 40 quaranta/quadragesima
 50 cinquanta/quinquagesima
 60 sexanta/sexagesima
 70 septanta/septuagesima
 80 octanta/octoginta
 90 novanta/nonagesima
 100 (dece al secunde potentia) cento
 1.000 (dece al tertie potentia) mille
 1.000.000 (dece al sexte potentia) million
 1.000.000.000 (dece al none potentia) milliardo
 1.000.000.000.000 (dece al dece/decimo-secunde/duodecime potentia)
 billion
 1.000.000.000.000.000 (dece al dece/decimo-quinte potentia) billiardo
 1.000.000.000.000.000.000 (dece al dece/decimo-octave potentia)
 trillion
 1.000.000.000.000.000.000.000 (dece al vintesimo-prime potentia)
 trilliardo
 1.000.000.000.000.000.000.000.000 (dece al vintesimo-quarte
 potentia) quadrillion
 1.000.000.000.000.000.000.000.000.000 (dece al vintesimo septe
 potentia) quadrilliardo
 1.000.000.000.000.000.000.000.000.000.000 (dece al trentesimo
 potentia) quintilliardo
 Fractiones:
 1/2 un medietate
 1/3 un tertie parte. un tertio
 1/4 un quarte parte. un quarto
 2/5 duo quinte partes. duo quintos
 13/20 tredece vintesimo partes. dece-tres vintimos.

Capitulo 13

NOTAS SUR LE HISTORIA DEL SECCULO XX Parte 4

Le Organisation del Pace

Le Doctrina del Presidente Wilson

Le 8 januaro de 1919 le presidente statunitense Woodrow Wilson presentava al mundo un programma idealiste que respondeva al generalisate desiro pro le pace inter omne le populos que habeva sufferite le disastro del guerra. Le parte central de su programma esseva 14 punctos que summarisava le situation international post le guerra e offereva un possibile reorganisation del systema international que evitarea le repetition de un guerra tan disastrose.

Wilson voleva le recognoscimento international del independentia del pais occupate per Germania, le admission del principio del autodetermination del nationalitates, e le establimento de un organismo international que regulara relationes international e que garantirea le independentia e equalitate de omne le nationes, eliminante omne relationes diplomatic secrete, que habeva essite le causa de multe conflictos international.

Ille anque voleva pro omnes un garantia del libre navigation per le mares del mundo (puncto secunde) e le suppression de omne barrieras economic in le intercambio commercial (puncto tertie).

Altere punctos tractava relationes international general, como le juste regulation de affaires colonial (puncto quinte) e le disposition del territorios occupate per Germania. Ille voleva que le germanos evacuava Romania, Serbia, Montenegro, e Belgio. Quanto a Austria e Turchia, ille voleva le independentia pro le populationes diverse que iste pais habeva annexate. E quanto a Polonia, ille voleva garantias de su independentia.

In su ultime puncto Wilson proponeva le establimento del Societate de Nationes. Ben que le mundo generalmente approbava le programma de Wilson, Francia, Britannia, e Italia habeva su proprie agendas.

Le presidente del Concilio francese, Clemenceau, voleva consolidar le victoria del alliatos sur le germanos, debilitante Germania permanentemente de maniera que illo nunquam poterea menaciar Francia.

Le prime ministro britannic, Lloyd George, voleva eliminar le competition de Germania contra Anglaterra como potentia naval e colonialiste e reestabli un equilibrio politic inter le pais europees pro assecurar que Francia nunquam poterea attaccar Anglaterra.

Le italiano Orlando voleva assecurar le dissolution del imperio austrohungare e assecurar que nulle pais poterea menaciar le frontieras al nord de Italia.

Le Tractatos de Paris

Durante januario, 1919—solmente alcun pauc dies post le publication mundial del programma de Wilson—comenciava in Paris un elaborate conferentia de pace que excludeva le paises vincite. Iste conferentia includeva Japon, ma Wilson, Clemenceau, Lloyd Geroge, e Orlando esseva le architectos de un serie de tractatos que establirea un nove structura politic inter le paises europeae.

Post longe negotiationes, le conferentia produceva cinque pactos differente. Clemenceau esseva le architecto principal del tractato de Versailles, que regulava le pace inter le alliatos e germania in 453 articulos, le quales le germanos nominava un *Diktat* pro le severitate exceptional del demandas del alliatos contra Germania. Il anque habeva quatro altere tractatos: (1) de Saint Germain con Austria, (2) Neuilly con Bulgaria, (3) Trianon, con Hungria, (4) e Sevres, con le Imperio Ottoman.

Forsan le cambio le plus spectacular esseva le dismembramento del Imperio Austrohungare, que le familia Hapsburg habeva unificate plus o minus precarimente sub le control austriac. On declarava que Austria esserea un republica; e Hungria, Checoslovachia, Polonia, e Yugoslavia emergeva como nationes independente. Austria anque debeva ceder a Italia le Tirol del Sud, Trieste, Istria, parte de Dalmatia, Carylthia, e Carniola.

Le alliatos anque dismembrava le Imperio Ottoman e etiam voleva facer disparer Turchia como un pais independente, convertiente lo in un specie de protectorate de un del grande potentias vincente. Ma, a causa de lor fortissime nationalismo, le turcos preservava lor independentia al grande sorpresa del altere paises de Europa.

Le tractato de Sevres obligava que Turchia perdeva le major parte del territorios que illo habeva controllate, ma le tractato de Lausanne, signate in 1923, permitteva que le turcos recuperava le Thracia oriental. Russia debeva abandonar Polonia, Lithuania, Estonia, Lettonia (Latvia), e Finlandia, que deveniva statos independente. Ma plus tarde in le tractato de Brest-Litovsk, Russia cedeva al germanos practicamente omne su territorios europeae.

Le tractato de Versailles restituera Alsace e Lorraine a Francia, Schleswig del nord a Danmark, le Prussia polonese a Polonia, e Eupen e Malmedy a Belgio.

Iste tractato anque obligava que le germanos cedeva al Societate de Nationes omne lor colonias e le administration del Saar, cuje minas esserea exploitate per Francia durante un periodo de 15 annos.

Le germanos anque debeva demilitarisar le litore dextre del Rheno, e postea le alliatos lo occupava. Germania anque debeva dar al alliatos

abundante material de Guerra: 25% de su flotta de pisca, quantitates diverse de lor carbon e bestial, locomotivas, wagones, e altere materiales diverse.

Le germanos anque debeva pagar al alliatos 269.000.000.000 marcos auro in quaranta-duo annos e reducer lor arma a 100.000 homines, suprimente le servicio militar obligatori.

In Europa appareva novem statos nove: Polonia, Finlandia, Estonia, Lithuania, Checoslovachia, Yugoslavia, le Republicas de Austria e Hungaria (secundo le principio de autodetermination del presidente Wilson). Iste principio haberea resonantia foras de Europa, stimulante movimientos de independentia in le colonias de altere potentias europeas.

Le Societate de Nationes (SDN)

Le SDN, un organisation cuje fin primordial esseva conservar le pace e le ordine international, esseva establite durante le conferentia de Versailles a causa del influencia del presidente Wilson. Su prime membros esseva le vincitores del Prime Guerra Mundial, le sol potentias que habeva un directo a participar in le conferentia, ma le Statos Unite non se faceva parte del SDN proque le senato statunitense non approbava le tractato que lo establiva.

Le paisas vincite durante le guerra non voleva formar parte del SDN proque illo esseva un organismo controllate per le vincitores, le quales voleva mantener le status quo establite per le diverse tractatos signate in Paris. Le SDN anque non habeva fortias armate pro imponer su decisiones in casos de conflicto inter su membros. Le SDN tamen habeva alcun victorias symbolic, pro exemplo post le congresso de Locarno (1925), que resultava in un dialogo incoragante inter paisas traditionalmente hostile, como Germania e Francia.

Le quatro annos sequente reduceva le differentias inter le alliatos e Germania, producente finalmente le Republica de Weimar, que se jungeva al SDN, signante un nove tractato de pace francogerman, que terminava le occupation del Rheno per le alliatos.

Ma le SDN non poteva impedir le invasion de China per Japon in 1931 e le invasion italian de Abyssinia (nunc Ethiopia). Post que Hitler sasiva le governmento de Germania in 1932, Germania e altere paisas abandonava le SDN, e in pauc tempore le SDN disintegrava completamente.

Le Organisation del Pace

Le Russia czariste e le movimento socialiste

Le revolution de octobre, 1917, habeva pro Russia etiam plus importantia que le Guerra Mundial mesme, e su effectos esserea enorme etiam pro le resto del mundo.

In le annos ante le guerra le governmento del pais occidental con forte economias industrial—como Anglaterra, Francia, e Germania—habeva observate con timor le evolution del socialismo, cuje crescente talentos pro organiser movimientos de protesta menaciava le traditional establimentos economic e politic del pais industrialisate. Le proletariato de iste pais constatemente augmentava e se jungeva al socialistas, qui deveniva un fortia politic de plus in plus menaciante.

Le conditiones del Russia czariste esseva quasi medieval in multe partes del pais, e su industrialisation esseva primitive comparate a pais como le Statos Unite e le pais industrialisate del Europa occidental. Le proletariato russe se concentrava in nucleos insulate circumferite per un grande massa de paisanos liberate del feudalismo solmente ante un seculo.

In lor guerra pro occupar Manchuria, Russia non poteva prevaler contra un Japon fortemente industrialisate, e il deveniva evidente que le governmento de Nicholas II non poteva ni defender le pais multo ben de menacias exterior ni provider multo facilmente le necessitates basic de su population. E durante le Prime Guerra Mundial, Germania e Austria anque voleva destabilisar le governmento de Russia e tacitementemente adjuvava le revolutionarios russe.

Lenin e le Ascension Bolchevic

Lenin, exiliate in Switza, retornava a Russia e lanceava un campania pro “pace, terra, e pan”. Ille habeva un capacitate extraordinari pro attraher le massas al programma bolcheviste, que constatemente attraheva nove adeptos a su causa.

In julio, le governmento russe, timente un complot, moveva aggressivemente contra le bolchevicos, imprisionante Leon Trotsky, qui habeva retornate de su exilio in le Statos Unite.

Lenin tunc se videva obligate a passar al clandestinitate. Le 9 de agosto le menchevico Kerenski esseva nominate le chef del governmento. Le menshevicos esseva socialistas qui preferiva reformas moderate e gradual al programma drastic e radical del bolchevicos.

Le octobre rubie

Post disputas aspere, Lenin convinceva le Committee Central de su partito del necessitate del insurrection armate. Leon Trotsky formava le strategia pro le lucta e lo dirigeva. Ille projectava occupar

Petrogrado e le Palatio de Hiberno, le sede del governmento provisional.

Le menchevicos habeva formate le Committee del Defensa del Revolution que debeva occupar se del securitate de un nove governmento socialiste contra intentos de un colpo reactionari post que le guarnition de Petrogrado habeva essite inviate al fronte de guerra, e le bolchevicos tosto poteva sasir iste committee e converter lo a lor proprie scopos.

Le 24 de octobere le governmento de Kerenski discoperiva le manovras del bolchevicos e declarava un stato de assedio, ma le fortias del menchevicos non esseva bastante grande pro frustrar le intentiones del bolchevicos, qui sasiva omne poter politic con un minime perdita de vita.

Post haber occupate le edificios principal del urbe, le Palatio de Hiberno cadeva le die sequente (7 de novembre in le calendario occidental).

Le bolchevicos immediatamente assembleva le Secunde Congresso del Soviets e formava un Consilio de Commissarios del Populo, presidite per Lenin, qui promulgava un declaration de armistio e del abolition del proprietate private del terra in omne le territorios russe.

Del Assemblée Constituyente al Guerra Civil

Un mense postea le bolchevicos organisava le Assemblée Constituyente, que includeva representantes de omne le Russias. Le bolchevicos obteneva solmente 24% del votos; ma conjunctemente con le votos de lor alliatos, Lenin e su compatriotas assembleva un majoritate absolute. Le resultato de iste maniovras esseva un guerra civil contra le cossacos e un arnea de voluntarios, que se formava con le adjuta generose de Francia e Anglaterra.

NOTAS STRUCTURAL

Le Pronunciation de Interlingua

Introduction

Le annos de travalio de IALA se dedicava principalmente al standardisation del vocabulario international. In questiones de grammatica, IALA proponeva varie systemas structural pro governar le uso de lor vocabulario.

Post multe consultation con gruppos de philologos qui habeva interesse in le interlinguistica, Alexander Gode e Hugh E Blair publicava in 1951 *Interlingua, A Grammar of the International Language*, que reflecteva le resultatos de iste recercas.

In le introduction de lor grammatica, Gode e Blair indicava que il habeva altere grammaticas possibile pro organiser lor vocabulario in un systema linguistic coerente. Illes anque developpava interlingua con le scopo de usar lo principalmente in su forma scribite, super tuto in publicationes scientific.

Le grammatica de Gode e Blair anque ha diverse lacunas grammatic, e le forma de multe parolas restava indecise (*sed o ma? ego o io? furar o robar? bello o guerra? capite o testa?*), que reflecteva un certe tension inter tendentias latinisante e romanisante del lingua.

Gode e Blair anque esseva bastante indecise sur le pronunciation de interlingua, probabilemente proque illes non sapeva si interlingua devinerea un medio de communication oral.

Nonobstante, interlingua ha devenite un lingua parlate, e al audir lo, multe personas lo comprende immediatamente. In terminos general, su pronunciation es multo simile al latino del ecclesia catholic roman. Ecce le regulas principal del pronunciation de interlingua que nunc deveni traditional:

Le Vocales de Interlingua

Le vocales *i*, *y*, *e*, *a*, *o*, e *u* de interlingua se pronuncia como in espaniol. In italiano le litteras *e* e *o* representa duo sonos (o phonemas) distincte (un forma aperite e un forma claudite representate per cata littera), ma il es possibile pronunciar le vocales de interlingua secundo le systema italian sin reducer su claritate oral.

In le orthographia del germano, on representa iste phonemas principalmente per *ie*, *ee*, *a*, *o*, e *u*.

In francese le representation le plus commun pro iste phonemas esserea *ie*, *é*, *a*, *au*, e *ou*.

In anglese iste vocales esserea simile al prime vocales del parolas *me*, *may*, *father*, *hope*, e *move*. Le prime vocal de *father* es quasi identic al valor international de iste littera. Ma in anglese le altere vocales generalmente es diphthongos cuje ultime elemento es un *i* o un *u* ben claudite. Personas anglese o american debe dedicar multe practica al elimination de iste tendentia verso le diphtongisation quando illes apprende altere linguas europeae.

Generalmente, on pronuncia omne le vocales de interlingua mesmo si illos non es separate per un consonante.

Exemplos: maestro, poema, toalia, suave, judee.

(Nota ben: vocales sublineate (i, e, a, o, u) indica syllabas accentuate.)

Il ha anque duo diphthongos in interlingua, *au* e *eu*, in le quales le *a* e le *e* se funde a in le *u*.

Exemplos: audir, pauc, neutre

Le *i* e le *u* non accentuate tende a esser un consonante.

Exemplos: medalia, senior, persuader, guardar

Le consonantes de interlingua:

(1) Ben que in interlingua il ha multe consonantes duple (como in italiano, cuje parlatores los prolonga in le pronunciation), in interlingua illos generalmente non es prolongate.

(2) Le litteras *b*, *d*, *f*, *k*, *l*, *m*, e *n* ha le valores que on incontra generalmente in le linguas europeas.

(3) Le *h* generalmente es pronunciate in interlingua como in anglese o germano o como le *j* se pronuncia in multe partes del America espaniol, ben que il anque es correcte lassar lo sin un valor phonemic como in francese, italiano, espaniol, e portugese.

(4) Le *r* se pronuncia preferibilemente como le *r* del espaniol o del italiano (in terminos linguistic como un trillo alveololingual); ma usante le *r* german, francese (e sovente portugese), on generalmente se face comprender bastante facilmente.

(5) Le *s* se pronuncia como in le linguas europeas quando illo comencia un parola. Ma inter vocales on sovente dice *z* como in le parola francese *portugaise*, le parola german *sie*, e le parola anglese *freeze*. Inter vocales on usa *ss* pro representar le forma invocalisate del *s*, como in le parolas *caso* [kaso] e *cassar* [kasar] de interlingua. Iste patrono orthographic anque occorre in italiano, portugese, e francese.

(6) Le *t* generalmente se pronuncia como in le linguas europeas, ma illo se pronuncia como *ts* in parolas como

action, *gratia*, *differential*, *martio*, *gratiose*, *etiam*, *garantia*,
(*actsion*, *gratsia*, *differensial*, *martsio*, *gratsiose*, *etsiam*,
garantsia.)

(7) Le *c* in *ca*, *co*, e *cu* se pronuncia como *k*, ma *ci*/*y* e *ce* se pronuncia *tsi* e *tse*.

Exemplos: parolas con le sequentia –ce–: *cec*, *pace*, *central*, *cera*,
cerato, *certe* (*tsek*, *patse*, *tsentral*, *tsera*, *tserato*, *tsrte*)

Exemplos: parolas con le sequentia (–ci–/–cy–): *citar*, *citate*, *citro*,
civil, *cynico*, *cystose*, (*tsitar*, *tsitate*, *tsitro*, *tsivil*, *tsystose*)

(8) Le sequentia orthographic *cce* representa quatro phonemas, *ktse*, como in accentu (*aktsento*). –

(9) Le *g* normalmente ha le mesme valor phonemic ante omne le vocales: *gi*, *ge*, *ga*, *go*, e *gu*. In italiano le representation de iste phonemas esserea *ghi*, *ghe*, *ga*, *go*, *gu*. In parolas accentuate in espaniol e portugese le representation orthographic de iste phonemas es *gui*, *gue*, *ga*, *go*, e *gu*. Le francese anque ha simile patronos orthographic: *gui*, *gué/gai*, *ga*, *go/gau*, e *gou*. In germano iste patronos se representa tyicamente per le patronos *gie*, *gee*, *ga*, *go* e *gu*.

(10) Parolas con le suffixo *-age* se pronuncia como in francese o como *-adzhe*:

Exemplos: *avantage*, *barrage*, *passage*, *viage*, [*avanta(d)zhe*, *barra(d)zhe*, *passa(d)zhe*, *via(d)zhe*]

(11) Il ha altere parolas que contine *gia*, *gie*, o *gio*, que se pronuncia [*(d)zhia*, *(d)zhie*, o *(d)zhio*],

Exemplos: *forgia*, *legiar*, *mangiar*, *garagista*, *orangeria*, *passagero*, *avantiage*, *rangiar*, *sagio* [*for(d)zhia*, *le(d)zhier*, *man(d)zhia*, *gera(d)zhista*, *oran(d)zheria*, *passa(d)zhero*, *avanta(d)zhiose*, *ran(d)zhia*, *sa(d)zhio*]

(12) Il ha un serie de duo litteras scribite conjunctemente (digraphos), que sovente representa un tradition de translitteration de parolas grec al orthographia latin. Le digrapho *ch* generalmente se pronuncia como *k*.

Exemplos: *chaos*, *chirurgo*, *Christo*, *psyche*, *schola*, *technica*, (*kaos*, *kirurgo*, *kristo*, *psyke*, *skola*, *teknika*)

Le sequentia orthographic *che* se usa pro indicar le phonema /k/ in qualque derivationes de parolas que termina in *-c*.

Exemplos: *banca/banchero*, *blanc/blanchir*, *slovac/Slovachia*, *tabaco/tabacheria*.

Le digrapho *ph* se pronuncia como *f*

Exemplos: *phase*, *philosophia*, *phrenesia*, *diphtheria*, (*faze*, *filosofia*, *frenezia*, *difteria*)

Le digrapho *th* se pronuncia como *t*.

Exemplos: *theatro*, *theocratia*, *teologo*, *teoretica*, *thermal*, (*teatro*, *teocratsia*, *teologo*, *teoretica*, *termal*)

Le digrapho *rh* se pronuncia como *r*.

Exemplos: *Rheno*, *rhetor*, *rhetoroman*, *rheumatisar*, *rhinal*,
(*Reno*, *retor*, *retoroman*, *reumatizar*, *rinal*)

Syllabas Accentuate in Interlingua:

Le regula principal es que le accentu tonic cade sur le vocal ante le ultime consonante o ante le ultime vocal de parolas que ha solmente duo vocales (le desinentia del plural [-s/-es] non cambia le position de iste accentu):

Exemplos *horror*, *soror/sorores*, *amical*, *fraternal*, *fratre/fratres*

Le accentu tonic cade sur le syllaba antipenultime de parolas que termina con un vocal e -le, -ne, e -re:

Exemplos: *flammabile*, *paralumine*, *anticorpore*

Le accentu tonic anque cade sur le syllaba antipenultime de parolas que termina con -ic, -ica, -ico, -ide, -ido, -ula, e -ulo[(e -ime- e imo) ett av flera undantag är amica) EE]

Exemplos: *electrotechnica*, *analgesico*, *calide*, *rapido*, *calendula*,
forticulo, *optime*

Le accentu tonic del tempore futur cade in le ultime *a*, e illo del tempore conditional in le ultime *e*:

Exemplos: *finira*, *finirea*

Il ha altere classificationes de parolas in le quales le accentu tonic pote cader sur syllabas exceptional, specialmente in syllabas antipenultime, principalmente secundo patronos del latino ecclesiastic, ma iste regulas suffice pro producer un pronunciation generalmente “correcte”. Le grammatica de interlingua de Karel Wilgenhof offere listas de iste parolas “exceptional”.

Capitulo 14

Nota: Capitulo 14 finiva le presentation structural de interlingua. Le proxime capitulos va continuar le presentation del historia del seculo XX de maniera que le studente pote fortificar su cognoscentia del interlingua scribite.

—Harleigh Kyson Jr.

NOTAS SUR LE HISTORIA DEL SECULO XX Parte 5

Le Periodo Inter le Prime e le Secunde Guerras Mundial

Durante le secunde decada del seculo XX, le populos del paises que habeva partecipate in le Prime Guerra Mundial voleva oblidar le violentia militar que habeva causate tante sufferentia a illes. Pro multe sectores del population, lor conditiones economic gradualmente meliorava usque le puncto que il esseva facile perder se sovente in celebrationes e soirees.

Ma sectores belliciste german e francese menaciava le apparente stabilitate de ille annos. Nonobstante, duo homines, Stressemann de Germania e Briande de Francia, travaliava conjunctemente con bon successo pro mitigar bastante iste hostilitate.

In februario, 1925, Germania inviava un memorandum a Anglaterra, Francia, e Italia proponente un pacto cuje provision principal esseva le renunciacion del violentia militar como medio de resolver problemas diplomatic inter le nationes. Ecce le resultatos producite per iste conferentia:

(1) Le recognoscimento del governmento german que Alsace e Lorraine esseva francese e que Eupen e Malmedy esseva belge.

(2) Un accordo francese pro studiar le prompte evacuation del area del Rheno de Germania, que Francia habeva occupate como un garantia que le germanos satisfacerea le obligationes imponite sur illes per le tractato de Versailles.

(3) Un maniera plus facile de pagar le reparaciones de guerra exigite a Germania secundo le Tractato de Versailles.

(4) Appoio a Germania pro affiliar se al Societate de Nationes.

Le negotiationes sur le frontieras oriental de Germania (con Polonia e Chechoslovachia) lassava iste problema sin solution, e le negotiantes postponeva le problema pro resolution final per un tribunal international de arbitrage (Pacto del Este). *Le Decada de*

Developpamento Economic

Al fin del Prime Guerra Mundial, le potentias principal passava trans un periodo critic durante le qual illos convertiva lor economias bellic al production civil. Iste conversion causava un depression in 1920, que nonobstante esseva bastante breve.

In le annos 1923 e 1924 un expansion sin precedentes transformava le industria e le commercio international. Su foco principal esseva le economia del Statos Unite, que finalmente esseva responsabile pro 42% del production industrial del mundo.

In Europa, le potentias traditional e Chechoslovachia habeva le taxa de crescimento economic le plus grande.

In Asia, Japon continuava con un successo general su planes de expansion economic.

Le Union Sovietic developpava su economia secundo planes centralisate independente, le quales insulava iste pais del economia international dominate per le Statos Unite.

Le expansion economic del pais occidental accelerava a un rhythmo unic in omne le historia mundial. Le demanda pro articulos industrial developpate in le seculo XX (radios, automobiles, refrigeratores) accelerava, deveniente accessibile al consumitor general a causa de nove systemas de credito pro vender los.

Ma con iste expansion industrial multe fabricas finalmente produceva un quantitate de productos que le mercato non poteva absorber, e un crise economic developpava quando multes de iste fabricas debeva suspender lor operationes, e le gente qui habeva travaliante in illos non habeva le moneta necesse pro comprar lo que illes habeva producite.

Le spirito de Locarno produceva un pacto planificate principalmente per duo diplomates, un francese e un statounitese, le Pacto Briand-Kellog, cuje provision le plus importante esseva le renunciation del guerra como un medio pro resolver difficultates inter le pais signatori del pacto, le qual esseva multo popular inter le nationes del mundo, e quasi omne illos lo signava.

Un altere passo importante esseva le pacto Young (illo porta le nomine del diplomatico american qui esseva le presidente del commission que lo redigeva in 1929), que reduceva e postponeva le reparaciones de guerra exigite a Germania. Iste pacto reimplaciava le plan Dawes, un altere iniciativa statounitese, que produceva resultatos impracticabile.

Le Decada de Developpamento Economic

Al fin del Prime Guerra Mundial, le potentias principal passava trans un periodo critic durante le qual illos convertiva lor economias

bellic al production civil. Iste conversion causava un depression in 1920, que nonobstante esseva bastante breve.

In le annos 1923 e 1924 un expansion sin precedentes transformava le industria e le commercio international. Su foco principal esseva le economia del Statos Unite, que finalmente esseva responsabile pro 42% del production industrial del mundo.

In Europa, le potentias traditional e Chechoslovachia habeva le taxa de crescimento economic le plus grande.

In Asia, Japon continuava con un successo general su planes de expansion economic.

Le Union Sovietic developpava su economia secundo planes centralisate independente, le quales insulava iste pais del economia international dominate per le Statos Unite.

Le expansion economic del pais occidental accelerava a un rhythmo unic in omne le historia mundial. Le demanda pro articulos industrial developpate in le seculo XX (radios, automobiles, refrigeratores) accelerava, deveniente accessibile al consumidor general a causa de nove systemas de credito pro vender los.

Ma con iste expansion industrial multe fabricas finalmente produceva un quantitate de productos que le mercato non poteva absorber, e un crise economic developpava quando multes de iste fabricas debeva suspender lor operationes, e le gente qui habeva travaliante in illos non habeva le moneta necesse pro comprar lo que illes habeva producite.

Le Crise de 1929

Le 24 de octobre de 1929, un die que passarea al historia como “jovedi nigre”, le mercado de valores de New York, post un ascension frenetic que habeva durate alcun annos, cadeva precipitadamente, Le panico sasiva le communitate financiari, e le incubo de un nove, forte, e durable crise economic levava su capite repulsive. Multe investitores cadeva in le ruina. Un numero bastante grande de illes se suicidava.

Alcun investitores, timente que le valor de lor acciones esseva plus alte que le valor productive del industria american, comenciava vender los. Iste timor sasiva un crescente numero de investitores, qui anque voleva vender lor acciones, e le precios de omne illos descendeva rapidissementemente como un bolla de plumbo, producente un forte depression que se prolongarea in le Statos Unite usque le eruption del Secunde Guerra Mundial.

Iste crise affectava altere pais de formas multo disequal. Generalmente pais como Germania e Anglaterra, que exportava multe productos al Statos Unite e cuje economias dependeva fortemente de creditos american, experienciava simile crises economic.

Quando le Statos Unite non poteva inviar dollars a iste pais, lor transactiones international se reduceva fortemente, e illos non habeva

altre fontes de moneta pro financiar lor proprie importationes. Illos tunc non poteva cambiar lor moneta imprimate contra auro, e le systema monetari international collabeva.

Con iste collapso general, multe paisas limitava lor importationes in un effortio pro proteger lor proprie industrias, limitante le commercio international, que se reduceva a un taxa de 33% inter 1929 e 1932.

Iste depression anque affectva paisas cuje economias dependeva del exportation de productos agricole proque illos habeva perditas lor mercatos in le paisas industrialisate, le quales non poteva comprar le cereales que illos necessitava, e grande sectores de lor population habeva problemas con le fame.

Iste reduction precipitate in le production affectava 30.000.000 individuos, le medietate de illos americanos, e 20% de illos germanos. Iste miseria generalisate causava le eruption de nove currentes politic socialistic e fascistic. In le Statos Unite, le governmento de Franklin Roosevelt evitava un disastre total pro le classe regente american per concessionas ben calibrate al classes medie. Ma in Germania, Hitler usava le crise economic multo habilemente pro ingenerar le collapso del republica Weimar e sasir le governmento german.

Developpamentos Sociopolitic in le Europa Occidental e le Statos Unite inter 1920 e le Secunde Guerra Mundial

In despecto del triumpho sur Germania al fin del Prime Guerra Mundial, le tradition democratic liberal del paisas europeas passava per un serie de crises.

Alcun paisas poteva recuperar lor traditiones liberal post haber concedite a lor ministros executive le autoritate quasi dictatorial del quales illos habeva besonio pro proseguer le guerra.

In altre paisas, le tensiones del guerra finalmente produceva crescente conflictos inter lor partitos politic que alterava fundamentalmente lor politica national, producente governamentos de coalition que inaugurava programmas sovente incoherente, le quales causava dubitos sur le viabilitate de lor systemas democratic traditional.

Iste crises incoragiava le emergentia de duo nove currentes politic, le comunismo e le fascismo. Pro neutralisar le crescente fortia de iste movimientos socialistic e communistic, le classes ric sovente appoiava movimientos fasciste que promitteva proteger lor interesses economic si illos les concedeva le derecho a establir governamentos totalitari.

Altre paisas que habeva ganiate lor independentia a causa del guerra habeva populationes sin traditiones democratic qui habeva impatientia con le inefficiencia e incertitude del politica democratic. Iste inexperientia e impatientia sovente produceva regimenas despotic in certe paisas del centro e del est de Europa.

Le Equilibrio Stabile de Anglaterra

Ben que le convulsiones economic e social affectava omne le paisas del Europa occidental, Anglaterra escappava le major parte de illos a causa de su equilibrio politic interne traditional, su position financiari forte, e su bon fortuna de non haber essite invadite durante le guerra.

Ma post le guerra le centro de gravitate financiari moveva de London a New York. Le Statos Unite (e etiam Japon in le oriente) ganiava un parte grande del del mercatos que antea le angleses controlava. Le debito que Anglaterra habeva contrahite con le Statos Unite durante le guerra habeva augmentate a alcun 32.000.000.000 francos de auro, e le governmento britannic habeva un altere debito public de 196.000.000.000 francos de auro contrahite durante le guerra.

Le carbon, que habeva essite primordial como fonte de energia durante le seculo XIX, jam non habeva su importantia anterior proque le petroleo nunc generava le electricitate usate in le fabricas del mundo. Omne iste factores assecurava que Britannia non recuperarea su hegemonia mundial industrial e financiari.

Le syndicatos del obreros britannic deveniva un factor de crescente importantia in le politica national britannic, e in 1926 le syndicatos anglese poteva causar le cessation de omne activitates laboral in un exopero general.

Le imperio britannic anque comenciava su disintegration durante iste periodo. Le angleses habeva perdite lor suprematia naval al Statos Unite; e post le Prime Guerra mundial, le colonias britannic anque voleva lor proprie independentia como le nove paisas europeas. In 1926 emergeva le *Commonwealth of Nations*, un confederation laxa del previe colonias britannic.

Le Equilibrio Inestabile de Francia

Multe battalias del Prime Guerra Mundial habeva loco in Francia, que habeva perdite multe de su infrastruttura physic e economic. Francia anque habeva debitos interior e exterior (le debito francese al Statos Unite e a Anglaterra habeva un total de \$5.000.000.000), e le indemnisation de Germania poteva pagar solmente un parte de iste onere financiari.

Le Tertie Republica Francese

Durante omne su historia, le Tertie Republica de Francia habeva partitos que advocava omne le partes del spectro politic del plus sinistre al plus dextre, ma immediatamente post le guerra nulle de iste partitos poteva stabilisar le governmento francese. In un periodo de 15 menses il habeva cinque cambios de governmento. Le depression

economic mundial que comenciava con le crise economic del Statos Unite anque impejorava le instabilitate politic francese.

Un coalition de socialistes, radicales, e communistas ganiava un victoria in le electiones de 1936, e Leon Blum, un homine de grande prestigio, habeva le opportunitate de governar Francia. Durante iste periodo le salarios del obreros francese augmentava per un taxa de 15%, e le horas de labor cadeva a 40 per septimana. Ma un devaluation inevitabile del franco e altere problemas economic causava un crise general in Francia e Blum debeva demitter se.

Ben que varie gruppos de fascistas francese proliferava, nulle de illos ganiava bastante potentia pro sasir le governmento, e le Tertie Republica durava usque le invasion de Francia per le Nazis durante le secunde Guerra mundial.

Le imperio britannic anque comenciava su disintegration durante iste periodo. Le angleses habeva perditte lor suprematia naval al Statos Unite; e post le Prime Guerra mundial, le colonias britannic anque voleva lor proprie independentia como le nove pais europees. In 1926 emergeva le *Commonwealth of Nations*, un confederation laxa del previe colonias britannic.

Le Equilibrio Inestabile de Francia

Multe battalias del Prime Guerra Mundial habeva loco in Francia, que habeva perditte multe de su infrastruttura physic e economic. Francia anque habeva debitos interior e exterior (le debito francese al Statos Unite e a Anglaterra habeva un total de \$5.000.000.000), e le indemnisation de Germania poteva pagar solmente un parte de iste onere financiari.

Le Tertie Republica Francese

Durante omne su historia, le Tertie Republica de Francia habeva partitos que advocava omne le partes del spectro politic del plus sinistre al plus dextre, ma immediatamente post le guerra nulle de iste partitos poteva stabilisar le governmento francese. In un periodo de 15 menses il habeva cinque cambios de governmento. Le depression economic mundial que comenciava con le crise economic del Statos Unite anque impejorava le instabilitate politic francese.

Un coalition de socialistes, radicales, e communistas ganiava un victoria in le electiones de 1936, e Leon Blum, un homine de grande prestigio, habeva le opportunitate de governar Francia. Durante iste periodo le salarios del obreros francese augmentava per un taxa de 15%, e le horas de labor cadeva a 40 per septimana. Ma un devaluation inevitabile del franco e altere problemas economic causava un crise general in Francia e Blum debeva demitter se.

Ben que varie gruppos de fascistas francese proliferava, nulle de illos ganiava bastante potentia pro sasir le governmento, e le Terte Republica durava usque le invasion de Francia per le Nazis durante le secunde Guerra mundial.

Capitulo 15

NOTAS SUR LE HISTORIA DEL SECULO XX

Parte 6

Le Statos Unite: Racismo, Xenophobia, e le Emergentia del Mafia

Al fin del Prime Guerra Mundial, le paises europees habeva accumulate un debito de \$18.000.000.000 de francos auro al Statos Unite, que habeva comenciate su paraticipation > participation in le ultime parte del guerra solmente post que Francia, Anglaterra, e Russia habeva debilitate le fortias militar del germanos e del austriacos.

Cognoscente ben iste position de privilegio, le congresso del Statos Unite, controlate per le conservativos del Partito Republican, inaugurava un politica de forte developpamento economic domestic, de isolationismo international, e de un profunde nationalismo combinate con xenophobia, cognoscite orgoliosamente in le Statos Unite como americanismo.

In 1919, le senato statounitese lassava sin ratification le Tractato de Versailles e le incorporation del Statos Unite in le Societate de Naciones. Vidente le forte rejection de su politica international, Woodrow Wilson non se presentava como candidato in le electiones de 1920, e le Republicanos controlava le pais usque 1932.

Le isolationismo statounitese se minifestava > manifestava economicamente con le protection del industria american per le elevation de su tarifas doanal e le restriction del immigration ab paises con grande numeros de disoccupatos—specialmente de paises noneuropee.

Le nationalismo e xenophobia american promoveva un forte intolerantia racial e religiose que se manifestava specialmente in organisationes como le American Legion e le Ku-Klux-Klan, le quales, de un maniera remiscente >reminiscente del Nazis hitlerian, seminava le terror inter stranieri, americanos de origine african, catholicos, e judeos.

Le christianismo protestante american habeva bastante potentia politic pro illegalisar le consumption de bibitas alcoholic in le Statos Unite, creante un mercato illegal pro illos e establente le mafia italian como un forte factor politic e economic in le societate american.

Le annos inter 1921 e 1929 marcava un epocha de prosperitate economic in le economia american proque:

(1) Un systema de pagamentos mensual permitteva que un grande numero de americanos poteva comprar un varietate de productos, specialmente automobiles e apparatus electrodomestic.

(2) Le grande corporationes american apprendeva le uso de technicos sophisticate de publicitate pro stimular le demanda pro lor automobiles (Ford, General Motors, Chrysler), radios (Radio Corporation of

America), e apparatus electrodomestic (General Electric, Westinghouse).

(3) Nove technicas de construction reduceva le precio del allogiamento>habitation? in centros urban como New York, Chicago, e Los Angeles.

Durante iste epocha de prosperitate, le Statos Unite possedeva 40% del reservas mundial de auro, e su ricchezza national esseva multo superior a illo de ulle pais europeae, producente un optimismo e mesmo un euphoria national generalisate. Le americanismo pareva haber assecurate le prosperitate economic perpetue pro le major parte del population statounitese, ma iste optimismo terminava abruptemente le 24 de octobre 1929 con le collasso del mercato de valores de New York.

In 1933 le populo american, disincantate con le fiasco financiari identificate con le administration del pais per le Partito Republican, eligeva un Democrata, Franklin Roosevelt, al presidentia del Statos Unite. Ille comenciava un nove programma aggressive de reformas economic collectivemente identificate in anglese como le New Deal.

Le provisiones del New Deal, planificate per un gruppo de economicos e sociologos american de grande prestigio academic, affectava omne partes del systema productive del economia american e representava le prime effortio de planification economic per le governmento federal american, que antea habeva adherite plus rigorosamente al principios de laissez faire, describe per Adam Smith in *The Wealth of Nations* (Le ricchezza del nationes).

Pro le Statos Unite iste theorias capitalistic, cognoscite a americanos como “The Free enterprise System” (Le systema de interpresa libere) es un del ingredientes principal del mythologia secular american, simile al marxismo, leninismo, e stalinismo del Union Sovietic.

Le governmento de Roosevelt interveniva in omne le facetas del economia (investimentos, creditos, regulation del mercato financiari, regulation del production in le fabricas american, planification del production agricultural, includente le protection de precios e subsidios pro productos exportate).

Le New Deal habeva successos importante, como le augmento de salarios e le reduction del septimana de labor a 40 horas. Ma desde 1936, le New Deal incontrava problemas quando le Corte Supreme del Statos Unite declarava unconstitutional alcun ex su programmas.

Le isolationismo american continuava con minime cambios usque 1937, quando Roosevelt comenciava preoccupar se per le securitate statounitese a causa del expansionismo japonese e german.

In un discurso presentate in Chicago, ille usava le metaphora de un quarantena pro describer iste nove developpamentos in le balantia>balancia de potentia mundial quando ille diceva “Le pace, le libertate, e le securitate del noventa per cento del mundo se trova in periculo proque le dece per cento restante menacia le ruptura del ordine e del directo> menacia rupturar le ordine e le directo. Quando un epidemia comencia extender se, le communitate approba que on

pone le malades in quarantena.” Iste discurso annunciava que le Statos Unite devenirea active de novo in le politica international.

Le Emergentia del Fascismo in Germania

Le evolution del fascismo in Germania comenciava con le vincimento decisive del germanos al fin del Prime Guerra Mundial, con le crise economic imponite sur le pais per le Tractato de Versailles, e con le perdita complete de Germania de su prestigio international.

Post le abdication de Wilhelm II in November, 1918, Friedrich Ebert deveniva le cancellero de Germania. Ebert esseva un membro del Partito Socialdemocrate, marxiste in theoria ma moderatemente reformiste in le practica. Ille debeva confrontar problemas de manifestationes contra le governmento e respondeva con un repression dur, le “Septimana sanguinari”, que resultava in le massacre de obreros revolutionari, inter illos Rosa Luxemburg e Karl Liebknecht.

In februario le governmento convocava electiones general pro formar un assamblea constituyente. Durante iste electiones 46% del populo votava pro le Partito del Centro e le Socialdemocratas, le quales formava un coalition proclamante le Republica de Weimar e elaborante un constitution confuse e contradictori.

On seligeva Ebert como presidente e Scheidmann como cancellero del republica. Desde su prime momentos le nove republica german debeva confrontar grave problemas interne, includente le consequentias del repression del sectores del population opprimate durante le prime administration de Ebert, assassinationes politic, e insurrectiones per le Partitos Communiste e Nationalsocialiste.

In iste periodo de confusion social, Hitler essayava sasir le governmento in 1923 per medio de un colpo in Munich, que faceva fiasco e le portava al carcere.

Le Republica de Weimar anque debeva confrontar problemas interne. A causa de su incapacitate pro pagar su debitos a Francia secundo le Tractato de Versailles, su governmento debeva acceptar le occupation del Ruhr per truppas francobelge. Iste occupation provocava un forte nationalismo inter le germanos, qui montava forte demonstrationes patriotic.

Intertanto, le economia se debilitava fortemente con le hyperinflation del marco. Post 1923 le taxa de cambio inter le marco e le dollar cambiava rapidamente de un dollar pro 84 marcos a un dollar pro 4.200.000.000 marcos.

In 1924 le marco se stabilisava con le normalisation del pagamentos pro reparaciones de guerra, le evacuation del truppas francobelge del Ruhr, e le admission de Germania a in le Societate del Naciones.

Ben que le production industrial german finalmente se habeva stabilisate, illo falleva post le crise economic american que comenciava in 1929 proque multe del production industrial german dependeva del fortia del economia american.

Omne iste tumulto fortificava le position del Partito Nationalsocialiste de Hitler, qui usava omne opportunitates presentate per iste crises economic e social pro su avantage politic.

Le Nazis combinava le violentia in le stratas con le propaganda politic e le lucto parlamentari. In 1932 illes habeva devenite le partito politic le plus potente de Germania, ben que le partisanos de Hitler non habeva un majoritate que le permetterea governar le pais.

Intertanto tamen le Nazis fortificava le partes de su partito quasimilitar, le SS (Schutzstaffel, o esquadra de protection) e le SA (Sturmabteilung, o section de assalto), que in 1932 habeva bastante personal pro devenir un ver fortia militar.

Le capitalistas german decideva que Hitler esseva le persona le plus capace de controlar le disordine social del pais e agglutinar le germanos pro superar su defaite al fin del Prime Guerra Mundial e reganiar de novo le hegemonia de Carlomagno e de Bismarck sur le altere pais de Europa.

Le vision politic de Hitler esseva le establimento de un dritte Reich o tertie imperio (le prime esseva illo de Carlomagno, le secunde illo de Bismarck), que superarea le corruption e le barbarie, que, secundo ille, characterisava le democracias liberal e le stato socialistic sovietic.

Addite a iste philosophia politic esseva le exaltation del racia german, que, secundo ille, incarnava le virtutes aryan del tribos germanic que conqueriva le Imperio Roman, e un odio verso le judeos, qui, secundo le Nazis, habeva saisite >sasite le cultura e le poter economic de Germania e robate le arianos de omne lor ricchessas.

In le electiones de julio, 1932, 37% del electorate votava pro le Nazis, e le 30 de januario, 1933, le presidente Hindenburg, un militar del directo politic, passava le direction del governmento german a Hitler, qui immediatamente comenciava un plan pro implantar un dictatura ferree.

Le 20 de februario, le Reichstag (parlamento) esseva comburite in un incendio provocate per le Nazis, qui blasmava le communistas pro planificar lo. Con iste pretexto Hitler suspendeva le autonomia del statos, le function legislative del parlamento, e le garantias politic del constitution german, imponente un governmento centralisate que ille controlava directemente con commissarios politic in cata region del pais.

In martio, 1933, per medio de electiones manipulate per le Ministerio del Interior german, le Nazis reoperiva >recuperava le Reichstag con un majoritate absolute del Partito Nazi, que dava a Hitler le controlo personal e absolute de Germania.

Pro consolidar su controlo del pais, Hitler inaugurava un Ministerio de Propaganda, dirigite per Josef Göbbels, e tunc comenciava un programma sophisticate pro manipular le opinion public.

Ante le dissidentia del gruppo SA, que resisteva qualque partes de su programmas revolutionari radical, Hitler commandava que le SS e le Gestapo liquidava le SA e establiva le campos de concentration de Buchenwald e Dachau, cuje prime prisioneros esseva le SA e altere dissidentes del nationalsocialismo.

Le aparato policiari e propagandistic del Führer (commandante) expandeva a proportiones gigantic. Su scopo principal esseva facer conformar le populo german al philosophia del Nazis, que includeva le pan-germanismo, le superioritate racial del racia blanc aryan, e le inferioritate racial de judeos, cuje extermination Hitler comenciava con un aparato de campos de concentration con camaras de gas e crematorios.

Le programma economic del Nazis preservava le proprietate private del medios de production, ma le planification del production esseva sub le controlo autocratic ferree del stato. Pro rearmer su pais, Hitler reactivava le fabricas de armamento e material bellic german, seligente le production de canones in vice de butyro.

Pro controlar luctos inter le classes social, le Nazis anque obligava que le obreros e le capitalistas conduceva su activitates secundo normas establite per le governmento central. Hitler anque stimulava le production agricole e le construction de allogiamento> habitation e obras public, specialmente un systema de autopistas de alte velocitate.

Pro financiar le nove systema economic, le Nazis debeva congelar salarios, rationar numerose alimentos, diminuir le beneficios economic al interpresas industrial e commercial, e imponer nove impostos, le quales non sufficeva pro pagar le debitos del germanos a Francia.

Le politica exterior de Hitler esseva le annulation del tractato de Versailles e le uso de aggression militar pro annexar altere pais e acquirer nove territorios pro le germanos.

Capitolo 16

NOTAS SUR LE HISTORIA DEL SEculo XX

Parte 7

Le Fascismo in Italia

Post le guerra le italianos se sentiva decipite a causa del paucio abundante compensation offerite a illes per le tractatos de Paris post le defaite del germanos. Per altere parte, le forte depreciation monetari, con su consequente augmento de precios, provocava un varietate de disordines public, inter illos exoperos laboral, que sovente interrompeva le production agricultural de Italia.

Iste situation promoveva un movimento fascistic in Italia. Como le fascismo german, illo de Italia habeva un forte base nationalistic (le italianos voleva reviver le annos de splendor e gloria del Imperio Roman), e le classe de proprietarios italian ric videva in le fascismo le salvation de su interesses economic menaciate per movimientos socialiste.

Italia anque non habeva un tradition democratic—le suffragio universal se habeva establite solmente un anno ante le guerra—e le classe regente italian non habeva le patientia requirite pro defender lor interesses exigite per le processos politic democratic del angleses, franceses, e americanos.

Le Revolution Russe esseva multo recente (1917), e le Partito Socialiste Italian, que lo invocaba con frequentia, cresceva con un rhythmo preoccupante. Le fascistas usava multo habilemente le sentimento de timor al revolution socialistic pro ganiar le appoio del classes potente. Le sector plus prospere del classe medie non habeva sympathia pro le movimento laboral e credeva que le fascistas les darea opportunitates substantial pro meliorar lor position economic e social.

Le fascistas anque trovava un fonte de recrutamento inter personas del classe medie basse, qui ascoltava lor rhetorica nationaliste sur le grandessa de Italia e le gloria del Imperio Roman, que illes promitteva reviver in un nove forma que convenirea al seculo XX.

Le militares blasmava le socialistas pro lor fiascos militar durante le Prime Guerra Mundial. Secundo illes, le doctrina socialiste que manteneva que le capitalismo causava le guerra habeva influentiate le comportamento del soldatos italian durante le guerra. Le fascistas appoiava iste puncto de vista e facilmente recrutava >recrutava a su causa le fortias militar italian, que les adjuvava in lor programmas de terrorismo.

In 1922 le fascistas organisava un marcha a Roma. Alcun 26.000 homines armate participava in iste evento, e le rege italian, Vittore Manuele III, dava le presidentia del governmento italian a Mussolini, ben que le guarnitiones roman forsan poterea haber prevalite contra le “camisas nigre” fascistic.

Durante su regime, Mussolini supprimeva le derechos human garantite per le constituion italian, includente le libertate de pressa, le libertate de viver in ulle parte del pais, e le libertate de association. Le parlamento in le practica deveniva un choro de approbation pro le programmas fasciste, e le judices del systema legal perdeva lor independentia. Quasi 5.000 personas esseva condemnate per le tribunales politic de subversion contra le governmento, 10.000 esseva deportate, e 300.000 eligeva le exilio.

In le prime phase de su dictatura Mussolini fingeva preservar alcun institutiones democratic. Ille anque convocava (e manipulava) le electiones de 1924. Post illos, 406 fascistas ganiava positiones in le parlamento italian contra 129 membros del opposition.

In 1925 Mussolini supprimeva omne le partitos que opponeva le fascistas. Postea, Mussolini e su ministros non habeva le besonio de justificar lor actiones ante le parlamento. Le fascistas debeva responder ante le rege italian, ma ille non voleva asserer su derechos soveran.

In 1926 Mussolini poteva governar Italia per decretos sin le necessitate de consultar con le parlamento e, como Julio Cesar, se proclamava le Duce de Italia (dux, ducis, duce, ducem . . . in Latino). Ille promulgava un nove lege prohibente le critica del governmento per le pressa, establiva un aparato policiari pro assecurar que omne le population de Italia applaudeva le politicas fascistic, e in 1927 establiva un sindicato laboral fasciste que prohibeva exoperos laboral.

Con le scopo de perpetuar su systema, Mussolini creava in 1928 le Grande Consilio Fasciste, e in 1929 ille convocava electiones que presentava ante le electorato solmente candidatos fascistic.

Le economia italian durante iste epocha functionava sub un systema autarchic e protectioniste, que se intensificava post le depression de 1929. Le stato italian controlava practicamente omne le sectores del production per medio de companias strictemente controlate e monopolios statal administrate per le Instituto de Reconstruction Industrial.

Le politica exterior de Mussolini habeva le scopo de recuperar le zonas que pertineva al Imperio Roman, e in 1935 ille invadeva Abyssinia (nunc Ethiopia). Le Societate de Naciones non poteva intervenir effectivemente contra iste invasion.

Le fascistas italian e le nationalsocialistas german, habente quasi le mesme philosophia politic e economic, se univa in le Axe Roma-Berlin (ben que durante ille mesme anno Mussolini anque habeva signate con Anglaterra e Francia un pacto contra le politica de Hitler, repetente le vacillation politic italian durante le Prime Guerra Mundial).

Le Consolidation del Revolution Sovietic

Le communistas sovietic, post sasir le governmento de Russia, habeva le problema immense de poner in practica le principios revolutionari socialiste in un pais de tan enorme extension como Russia, un congerie de numerose nationalitates, racias, e religiones. Le governmento sovietic debeva luctar contra le resistentia de milles de paisanos, qui non voleva collectivisar lor terras agricole, e contra possibile rebelliones de su populationes urban, qui sovente non habeva bastante alimentos pro superviver.

Le Armea Blanc, commandate per generales czariste, manteneva su resistentia (specialmente in Ucraina, Siberia, e Murmansk). Illes anque habeva le appoio del franceses, angleses, e statouniteses, qui timeva le triumpho del communismo. Iste paisas anque esseva discontente proque le nove governmento sovietic non recognosceva le debitos de guerra del governmento czariste. Le Corpore Expeditionari chechoslovac anque participava in iste movimento de resistentia militar con le franceses, angleses, e americanos.

In le autumnno de 1919 le Armea Rubie, dirigit per Leon Trotski, infligeva un colpo decisive contra iste contrarevolutionarios, ben que illes continuava lor resistentia usque 1921.

Simultaneamente con le guerra civil, le governmento sovietic debeva luctar contra le poloneses pro establir un frontiera stabile inter Russia e Polonia. Iste conflicto terminava in 1921 quando Polonia cedeva Ucraina e le Russia Blanc al sovieticos. Altere statos russe anque luctava pro le recognoscimento de lor independentia, e Ucraina, Finlandia, e le Paisas Baltic habeva successo in iste effortio.

Nonobstante, le menacia le plus grande pro le governmento sovietic non veniva del campos de battalia ma del resistentia de grande sectores de su population. Secundo le principios del marxismo, Lenin habeva dividite le terras agricole del Union Sovietic de un maniera theoreticamente equalitari inter omne le obreros agricole qui laborava sur illos. Ma pro satisfacer le necessitates del population militar, urban, e industrial, le governmento obligava que le campesinos dava al stato omne lor productos agricole, permittente que illes reteneva solmente lo que illes besoniava pro superviver.

In lor tentativas de eliminar problemas de insurrection inter multe partes de su population, le governmento de Lenin deportava e incarcerava un grandissime numero de personas, ma su effortios non impediava le generalisation del fame in le centros urban de su pais.

Le annos inter 1917 e 1921 esseva un periodo de confusion characterisate per le nationalisation del commercio e del industria pesante, per le militarisation del travalio, e per le chaos economic generalisate. Multe sectores del systema de transporte e del industria pesante non poteva funcionar a causa del carentia de materias prime, de pecias de recambio pro le machineria industrial, e de personal con le cognoscimentos necesse pro administrar effectivamente le diverse industrias del pais.

Lenin deveni plus flexibile

Le fame in le citates provocava movimientos forte de resistentia contra le stato sovietic inter le obreros de Leningrado e le marineros de Kronstadt. Lenin tunc comprehendeva que le Revolution esseva in periculo e inaugurava su Nove Politica Economic, que permitteva que le agricultores del Union Sovietic vendeva un parte de lor frumento in mercatos libere, permettente le establimento de qualque interprisas private, e stimulante le investimento estranie. Lenin explicava iste politica de “tregua” como “facere un passo a retro pro poter facer duo in avante”.

Durante iste periodo de liberalisation economic, le resistentia del poteres occidental europees contra le Union Sovietic diminueva. Russia signava le tractato de Rapallo con Germania e recipeva le recognoscimento de Britannia, Francia, e Italia.

Lenin anque poteva institutionalisar le Revolution Bolchevic per le Constitution de Julio de 1923, que dava al Union Sovietic un structura federal e concedeva a su republicas componente le derecho de separar se del Union. Iste constitution anque garantiva un serie de derechos al citatanos sovietic a condition que illes non opponeva le objectives revolutionari “supreme”. In 1934 Russia anque se univa al Societate de Nationes.

Capitulo 17

NOTAS SUR LE HISTORIA DEL SECULO XX

Parte 8

Le Prime Phase del Secunde Guerra Mundial

Le altere pais europees concludeva que le reactivation del industria bellic de Germania indicava que Hitler iva iniciar acciones aggressive contra illos. Su prime acciones expansioniste esseva contra le nationes le plus debile de Europa. Le grande potentias timeva un repetition del destruction del Prime Guerra Mundial e sperava que le ambitiones de Hitler se limitarea a iste parve pais, e le acciones de Francia e Anglaterra contra ille se limitava a protestas diplomatic.

Le prime operation german esseva le annexion (Anschluss) de Austria per medio de un invasion militar le 13 de martio de 1938. Le proxime mense le population austriac ratificava le invasion german in un plebiscito.

Le secunde operation esseva le invasion de Checoslovachia con le pretexto de recuperar le territorio del Sudetes, ubi existeva un minoritate de origine german de alcun 3.200.000 personas. Ma Germania voleva plus Lebensraum (spatio pro viver) e divideva Checoslovachia de west in le protectoratos de Bohemia e Moravia. Slovachia remaneva un alliato independente del Tertie Reich (imperio).

Checoslovachia sperava inutilmente le adjuta de Francia e Britannia, ma lor indecision e le manovras diplomatic de Hitler lassava iste populo slave sub le control del Nazis.

Durante le conferentia de München inter Hitler, Mussolini, Chamberlain (Anglaterra), e Daladier (Francia), iste pais signava un tracto que recognosceva como definitive le frontieras inter Francia e Germania, e in illo le germanos promitteva que ultra Checoslovachia Germania non habeva altere ambitiones de expansion territorial.

Post le annexion de Austria e Checoslovachia, Hitler invadeva Polonia. In le norte >nord de Polonia, le corridor de Danzig separava le Prussia oriental ab le resto de Germania. Le citate libere de Danzig (in le bordo del corridor) esseva german per cultura, lingua, e tradition. Le strategia de Hitler pro ocupar iste area comenciava in martio con le occupation german del porto lithuan de Memel.

Le guerra comencia

Contra iste menacia, Britannia signava un pacto de assistentia con Polonia in april, e le Ministro de Affaires Exterior britannic, Lord Halifax, preveniva Hitler in un telegramma del consequentias catastrophic que poterea resultar ex su desiros expansioniste. Ma Hitler

invadeva Polonia le 1 de septembro, 1939, e duo dies postea, le angleses e le franceses declarava le guerra contra Germania.

In tres septimanas le armea german annihilava le resistentia polonese e arrivava a Varsovia. Le 27 de septembro, 1939, post un bombardamento devastante, le capital polonese cadeva in le manos del *Panzerdivisionen* (divisiones de tanks) german. Iste victoria fulmine causava un grande impression in le paisas del Europa occidental, specialmente in Britannia e Francia.

Timente un irruption immediate in su territorio per le armea german, Francia reafortiava su linea Maginot, ma Hitler habeva altere prioritates immediate. Ille invadeva Danmark e Norvegia in april, 1940. Danmark capitulava sin resistentia, ma Norvegia resisteva le invasion del Nazis ma esseva fortiare render se..

Le armea francese e le corpo expeditionari anglese essayava impedir le occupation de Belgio, ma le *Wehrmacht* (armea terrestre german) esseva troppo poterosa. Le 27 maio Belgio capitulava ante le germanos. Le germanos tunc circumfereva le truppas anglofrancese in Calais, e illes debeva retirar se.

Le sol porto que le germanos non poteva ocupar esseva Dunkerque, Adjuvate per le fortia aeree britannic, le marina de guerra, le marina mercante, e mesmo per voluntarios qui offereva lor imbarcationes modeste, 225.000 soldados anglese e 112.000 franceses escappava al costas de Anglaterra inter le 28 de maio e le 2 de junio. Le historia nunc cognosce iste operation como le retraite de Dunquerque.

Germania Occupa Paris

Le 15 de junio de 1940, le armea german penetrava Paris, e le 22 del mense, Pétain, le heroe de Verdun in le Prime Guerra Mundial, signava pro le franceses le armistitio francogerman.

Francia tunc se divideva in duo zonas, un de illos occupate e administrate directemente per Germania; e le altere, per un governmento “libere” in Vichy del marechal Pétain e de Pierre Laval, qui debeva cooperar con le Nazis. Francia anque signava un armistitio con Italia, que fortemente voleva participar in le guerra post le victorias german.

Post le occupation de Francia per Hitler, le general De Gaulle exhortava ex London que Francia continuava le lucta. De Gaulle non habeva multe ressources bellic ultra le soldados francese qui habeva arrivate in Francia per Dunkerque, ma su prestigio personal habeva un forte effecto symbolic e fortificava le resistentia contra le Nazis in le interior de Francia.

Le Batallia de Anglaterra

Con le occupation del pais del occidente europe, le prime phase del guerra habeva finite. Nonobstante, le angleses non voleva firmar un tractato de pace con Germania ma insisteva que illes luctarea usque le defaite total de Germania.

Quando le guerra comenciava, le angleses eligeva Winston Churchill como lor prime ministro e le prime *lord* del admiralitate. Le attacco german comenciava immediatamente. Ben que Hitler voleva invader Anglaterra, le resistentia resolute del angleses frustrava iste plan, e ille acceptava le plan de Göring de bombardear systematicamente le portas e industrias britannic.

In septembre, 1940, le incursiones aeree de Germania comenciava. Le *Luftwaffe* (fortia aeree) de Germania esseva multo superior al Fortia Aeree Regal de Britannia. Durante le hiberno de 1940-1941 le operationes punitive contra le objetivos militar e civil de Anglaterra habeva multe successo. London esseva fortemente damnificate; e Coventry, destruite.

Ma iste defaite solmente fortificava le resistentia anglese. Post un breve periodo de recuperation, le industria de guerra de Britannia interprende un programma extensive de developpamento technic, cuje resultatos esseva le construction de bombatores e aviones de chassa con un grande radio de action.

Al fin de 1941, le guerra aeree inter le angleses e le germanos arrivava a un condition de equilibrio, e in 1942 le fortias aeree anglese e american jam esseva ben superior al capacitate del *Luftwaffe* German.

Le offensive del Mediterraneo

Italia, post un periodo de neutralitate, formava un alliantia con Germania. Le italianos voleva annexar alcun territorios mediterraneos como Corsica e altere zonas controlate per Francia.

Le 10 de junio, 1940, Italia declarava le guerra contra Francia e Britannia. Su participation in le guerra comenciava le operationes militar in le Mediterraneo. Ma le italianos habeva perdit le talentos militar del romanos classic, e le fortias militar del angleses les vinceva decisivamente.

Germania tunc inviava a Libya un ardea elite commandate per le habilissime marechal Rommel, qui desde le prime momentos de su campania in Africa demonstrava un enorme talento strategic. Multo rapidamente ille e su truppas se adaptava perfectemente al exigentias de battalia in le desertos de Africa e conqueriva omne Libya.

In januario, 1942, ille obligava que Tobruk capitulava ante le fortias del Axe germanoitalian, que tunc avantiava usque El Alamein in territorio egyptian, ubi ille debeva detener se a causa del manco de reinfortios.

Iste paralyse del fortias german dava al general Montgomery le opportunitate de montar un contraoffensiva britannic. In octobre, 1942, le truppas italogerman debeva ceder Libya e retornar a su positiones initial in Tunisia, e le fortias britannic tunc poteva dominar omne le frontes de Africa.

Le Campania Russe

Le 22 de junio, 1941, Germania invadeva le Union Sovietic per numerose punctos sin declarar le guerra, initiante lo que Hitler nominava Operation Barba Rubie. Durante le prime phases del invasion de Russia, le *Wehrmacht* habeva multe successo. Su tres corpores avantiava simultaneemente per le nord, le centro, e le sud de Russia. Lettonia (Latvia), Lithuania, e Estonia esseva occupate in solmente duo septimanas. Le battalia de Uman, del 10 al 12 de agosto, consolidava le occupation de Ucraina, e le battalia de Kiev aperiva le cammino a Moscova.

Le 15 de octobre, 1941, post le battalia de Briansk, le arnea german esseva solmente alcun cento kilometros de Moscova. Durante le hiberno, le germanos postponeva le assedia de Moscova pro recuperar se del viage desde Kiev. Ma le truppas sovietic, accustomed al tempore hibernal de lor proprie pais, obligava le *Wehrmacht* a ceder parte del terreno conquerite inter Moscova e Leningrado.

Durante le estate de 1942, le arnea german, reinfortiate con altere divisiones, comenciava un altere offensiva verso Stalingrado, le centro del industria militar sovietic, e lo occupava temporaneamente post un battalia multo sanguinari. Ma Stalingrado deveniva un trappo pro le germanos. Circumferite per truppas sovietic, le germanos debeva capitular in decembre, 1943.

Le Intervention de Japon

Le japoneses habeva ambitiones de controlar le ressources material del “Grande Asia Oriental” pro developpar lor economia e lor industria militar. Con iste scopo, le japoneses manteneva un guerra con lor pais vicin—specialmente, desde 1937, con China. Iste movimientos pro exploitar le pais oriental preoccupava le Statos Unite e le potentias europees in le zona—Francia, Hollanda, e Anglaterra—le quales voleva augmentar al maximo possibile lor proprie depredationes in iste area.

Como represalia al politica expansioniste de Japon, le Statos Unite, Anglaterra, e Hollanda refusava inviar a Japon su ferralia e petroleo con le scopo de asphyxiar le economia japonese. Ma iste acciones solmente provocava le expansion del effortios militar del japoneses.

Le potente flotta naval del Statos Unite se manteneva in Hawaii, e le japoneses decideva paralyzar lo. Le 7 de septembre, 1941, aviones japonese in un attacco fulmine destrueva le major parte del flotta american e le naves de battalia anglese *Repulse* e le *Prince of Wales*.

Le japoneses sapeva que le Statos Unite e Anglaterra declararea le guerra contra illes a causa de iste actiones, ma illes esseva confidente que le Statos Unite requirerea multe tempore pro reconstruer su flotta e que le angleses esserea multo occupate con le germanos in Europa e non poterea retaliar multo tosto. Intertanto, le japoneses usava lor superioritate naval pro occupar Hong Kong, Singapore, Burma, Indonesia, Malaysia, Thailand, e numerose insulas del Oceano pacific central.

Le Responsa del Statos Unite

Como in le Prime Guerra Mundial, le Statos Unite conservava un attitude favorable verso Francia e Britannia, inviante a illos mercantias e material de guerra protegite pro fortias naval american.

Ben que le opinion public statounitese generalmente esseva contra le participation del Statos Unite in le guerra, le attacco japonese contra le marina de Guerra american in Hawaii incholerisava quasi omne le population american, e le Congresso del Statos Unite rapidamente dava a Roosevelt le declaration de guerra contra le axe german/japonese/italian que ille voleva.

Germania beneficiava bastante del participation del japoneses in le guerra proque le russos debeva divider un parte significative de lor fortias militar pro defender se contra le japoneses. Hitler haveva promittite que si le Statos Unite declarava le guerra contra Japon, ille declararea le guerra contra le Statos Unite, e quatro dies post le attacco japonese in Hawaii, ille lo faceva.

Le Guerra Contra Japon

Immediatemente post iste declarationes de guerra, le Statos Unite non poteva participar multo activemente proque le americanos non haveva ni le personal militar ni le material de guerra pro lutar multo fortemente. Ma in 1943, a causa del tremende capacitate industrial e demographic del Statos Unite, le americanos jam haveva un fortia militar potentissime.

Sex menses post le attacco japonese contra Pearl Harbor in Hawaii, le Statos Unite comenciava su guerra contra Japon ma reservava le major parte de su ressources militar pro le guerra contra Germania. Nonobstante le battalias contra le japoneses esseva multo dur desde le prime momento pro e le japoneses e le americanos, e le Statos Unite necessitava sex menses (de agosto, 1942, a februario, 1943) pro conquerir le insula Guadalcanal. In februario, 1945, le americanos occupava Iwo Jima e in april, Okinawa.

Post le defaite de Germania, le Statos Unite fortificava su campania contra Japon. Pro evitar le necessitate de un invasion que costarea multe vitas american, le Statos Unite lassava cader sur Hiroshima le prime bomba atomic usate in un guerra. Tres dies postea, le americanos destrueva Nagasaki con un altere bomba atomic,

destruente quasi completamente ambe citates. Le 2 de septembre, Japon capitulava al Status Unite sin conditiones.

Le Guerra Contra Germania

Le 8 e 9 de novembre, 1942, le Status Unite comenciava con le angleses su prime operation contra Germania in le nord de Africa sub le direction del general american Eisenhower. Le general Montgomery commandava le fortias de Anglaterra. Le 13 de maio, 1943, le armeas german e italian de Africa capitulava ante le fortias angloamerican.

In julio, 1943, Eisenhower e Montgomery comenciava le invasion de Italia con le invasion de Sicilia. Illes conqueriva le sud de Italia sin grande difficultates ma incontrava un resistentia potente german in Montecassino e in le Appeninos. Le 28 de april, 1945, le americanos e le angleses controlava omne Italia, ma le effectos de iste victoria non esseva multo significante proque le germanos non habeva dedicate multe ressources militar al defensa de Italia.

Le 25 de agosto, 1945, le rege italian dimitteva Mussolini. Ma con le adjuta del SS nazi, ille escappava a Salo, un parve village in le nord de Italia, e declarava un nove republica italian. Post le defaite decisive del Germanos in Italia, Mussolini faceva un tentativa desperate pro escappar a Suissa, ma le resistentia antifascista italian le capturava e le fusilava.

Le Invasion de Normandie

Ante invader Normandie, le angleses e le franceses se preparava multo intensivemente. In un tentativa de diminuer le resistentia del germanos, illes habeva propagate information false al germanos indicante que lor intention esseva de invader Francia per Calais, sperante que le germanos concentrarea lor fortias militar circum Calais ante le invasion del alliatos per Normandie.

Finalmente, le 6 de junio, 1944, post un periodo longe de preparation attentivissime le angleses e americanos, sub le commando del general Eisenhower, comenciava lor invasion de Normandie. Pro iste invasion illes habeva assemble un machina militar potentissime—includente tanks amphibie armate designate specialmente pro iste operation militar, pontes artificial, 3,5 milliones de homines, 1.200 naves de guerra, 13.000 aviones, 4.000 lanchas de assalto, e 1.600 naves de mercantia.

In iste operation, le angleses e americanos perdeva solmente 2.500 soldados, un cifra multo basse pro un operation tan grande. Le defaite proxime e final del germanos esseva assecurate per le successo del invasion de Normandie, per un secunde invasion in le sud de Francia comenciate pauc tempore postea, e specialmente per un assalte forte e continue per le russos in le est.

In agosto, le truppas alliate, inter le quales il habeva alcun unitates francese, liberava Paris. Le general De Gaulle, in multe aspectos le symbolo del resistentia francese contra Hitler, deveniva le prime capite de stato francese post le guerra.

Le grande offensiva sovietic (que habeva comenciate le 12 de januario, 1945) habeva occupate le est de Germania durante le invasion de Francia per le angleses, americanos, e franceses, e le 2 de maio, duo dies post le suicidio de Hitler, le russion occupava Berlin. Le 7 de maio le germanos capitulava incondicionalmente in Francia a Rheims.

Le Conferentia de Yalta

Durante le guerra, le angleses, americanos, e russion habeva conferite diverse vices pro organisar un strategia commun pro continuar le guerra e organisar le pace. Alcu pauc menses ante le fin del guerra (in februario, 1945) le presidente american, Franklin Roosevelt; le chef del stato sovietic, Josef Stalin; e le prime ministro britannic, Winston Churchill, se reuniva in Yalta (in le peninsula del Crimea in le Mar Nigre). Iste conferentia produceva un manifesto recognoscente que, post le guerra, le duo potentias principal esserea le Status Unite e le Union Sovietic, e que Britannia esserea un pais de secunde rango.

Durante le conferentia de Yalta tamen differentias emergeva inter le conferentes. Omnes esseva de accordo que Germania esserea disarmate e dividite in zonas administrate per un del potentias alliate. Roosevelt e Churchill voleva dar al franceses un zona administrative. Stalin insisteva que le franceses non habeva contribuite bastante al guerra pro justificar un tal zona pro le franceses. Ille voleva divider omne Germania inter le russion, le americanos, e le angleses, augmentante lor influentia (specialmente le influentia russe) sur le futuro de Germania.

Le puncto le plus conflictive del conferentia esseva le futuro de Polonia. Le problema politic veniva del existentia del duo governamentos polonese, un in London, que habeva representate su pais symbolicamente durante le guerra, e un governmento *de facto* establite per le russion quando illes habeva expellite le germanos ex Polonia.

Al fin del conferentia, Stalin poteva preservar le governmento que ille habeva formate in Polonia ma con representation del governmento in exilio de London. Secundo le accordo final, iste governmento mixte deciderea le forma final de un governmento democratic pro Polonia, le qual cederea alcun territorios oriental al Union Sovietic contra le compensation de territorios occidental cedite per **Germania**.

Le Conferentia de Potsdam

In maio, 1945, post le defaite de Germania, le dirigentes politic del Statos Unite, Britannia, e Russia habeva un secunde reunion in Potsdam, presso Berlin. Como Franklin Roosevelt habeva morite, le presidente Harry S. Truman representava le Statos Unite. Clement Atlee, cuje partito laboriste habeva formate un nove governmento in Anglaterra, representava le angleses. E Stalin representava Russia.

Le conferentia de Potsdam creava un commission de ministros de affaires international del paisas que habeva vincite Germania. Iste commission determinarea le conditiones de pace con le paisas que appoiava Hitler. (On non considerava que Austria esseva un de iste paisas proque durante le guerra Austria formava un sol pais con Germania). Atlee, Truman, e Stalin generalmente esseva de accordo sur conditiones de pace pro Italia, Hungaria, Romania, Finlandia, e Bulgaria, ma illes decideva lassar que lor diplomates negociava le detalios—un processo que resultava in le Tractatos de Paris de 1947.

Multo plus difficile esseva le problema de Germania. Nonobstante, Attlee, Truman, e Stalin esseva de accordo sur le necessitate de su demilitarisation, sur le inauguration de un programma intense de denazification e de democratisation, sur un juicio formal del criminales de guerra (pro le qual on formava un tribunal special in Nuremberg), e sur le regulation del population german, inter altere cosas.

Illes establiva le quatro zonas dividente Germania sub le administrationes del Union Sovietic, del Statos Unite, de Anglaterra, e de Francia. Berlin, que esseva in le zona sovietic, esserea governate sub le direction conjuncte del russos, angleses, franceses, e americanos. Assi le alliatos initiava le processo de formar duo Germanias, le republica popular del est e le republica federal del west.

Le problema del frontieras oriental german con Polonia e Russia creava problemas plus difficile, e Stalin, Truman, e Atlee non poteva arrivar a un solution definite. Ma illes arrivava a un accordo providente que le territorios german al est del fluvios Oder e Niese>Neisse esserea administrate provisionalmente per Polonia. Le alliatos promitteva a Stalin que ille reciperea Königsberg (postea Kalingrado) in le costa baltic e un parte del Prussia oriental.

Le alliatos protestava que in Polonia Russia habeva establite un governmento communiste, provocante un responsa del Russos que Anglaterra non habeva le directo de intervenir contra le communistas in le guerra civil que habeva comenciate in Grecia (1944-1949).

Finalmente, le Union Sovietic promitteva declarar le guerra contra Japon, ben que Truman habeva conquerite Japon post lassar cader bombas atomic sur Hiroshima e Nagasaki. Ma le actiones militar del russos in le oriente permitteva que illes recuperava lor territorios perdite a Japon in le guerra russo-japonese de 1905. Le russos anque poteva plantar lor fortias militar in qualque insulas japonese.

Le Tractatos de Paris

In februario, 1947, quasi duo annos post le conclusion del guerra, le victores del Secunde Guerra Mundial signava un serie de tractatos. Ecce lor effectos principal: Finlandia perdeva Carelia. Italia esseva obligate a pagar reparationes de guerra e perdeva Trieste, que deveniva un entitate politic independente. Hungaria retornava a su frontieras de 1937. Romania debeva ceder al Union Sovietic Besarabia e Bukovina.

Yugoslavia acceptava le existentia de Trieste como un stato libere. Japon esseva demilitarisate e obligate a acceptar un governmento militar administrate per le general american Douglas MacArthur, e le imperator japonese deveniva un monarcha constitutional.

In 1955 Austria signava un tractato con le americanos, le russionos, le angleses, e le franceses que terminava le occupation del alliatos contra firme garantias austriac de neutralitate.

Capitulo 18

NOTAS SUR LE HISTORIA DEL SECULO XX

Parte 9

Le Nove Era Post 1945

Le Secunde Guerra Mundial habeva producite profunde transformationes technic, social, e politic trans omne le mundo. Le competition inter le adversarios del guerra habeva accelerate le developpamento del technologia in cerca de armas plus destructive.

Le necessitate de usar aviones pro projectar destruction militar per bombas accelerava le developpamento de aviones plus grande, veloce, e efficiente, includente aviones a jecto, que stimulava le inauguration de systemas de transporte aeree extensive e efficiente.

Le guerra anque stimulava le developpamento de computatores pro rapidamente facer calculationes ballistic, pro exemplo, e pro punctar canones e simile armas automaticamente. Iste necessitates militar fortemente stimulava recercas in le cybernetica e le final construction de robots pro uso in processos industrial.

Quando le horrores del campos de concentration del Nazis se revelava completamente al mundo, le humanitate anque perdeva su confidentia in su superioritate moral. Le destruction de Hiroshima e Nagasaki in Japon establiva que le developpamento del technologia—que usque le Prime Guerra Mundial symbolisava le progresso del civilisation e del perfectibilitate rational del humanitate—revelava que le specie human esseva animales facilmente capabile de destruction diabolic qui, con su nove technologia, mesmo poterea destruer omne su civilisationes e un grande parte del vita sur nostre planeta.

Le politica international anque habeva cambiate drasticamente. Si le Prime e Secunde Guerras Mundial esseva causate per interesses e ambitiones nationaliste, post 1945 le unitate politic le plus importante deveniva blocos de diverse tipos.

Corporationes transnational emergeva que poteva construer lor fabricas in paisas ubi le impostos e le expensas de labor esseva le plus basse, e in le prosecution de lor interesses illos tosto poteva construer lor proprie systemas de alliantias e mesmo defiar le soberanitate del diverse paisas in le quales illes conduceva lor activitates.

Al fin del seculo XX emergeva un coherente systema de communication electronic international instantanee que comenciava le erosion de culturas local e national, e le humanitate totevia non sape si on potera controlar le evolution accelerante del nove technologia o si illo habera su proprie momento que controlara le futur evolution del humanitate.

Le Annos Immediate Post le Secunde Guerra Mundial

Como le russion e le americanos emergeva como le victores principal del Secunde Guerra Mundial, illes comenciava un processo de competition mutue post le guerra pro controlar lor accesso al ressources natural del planeta.

Iste competition includeva le captura e controlo de statos cliente, e ambe pais habeva lor proprie ideologias que illes usava pro mantener lor proprie populationes in ignorantia del ver scopos de lor politicas, que, directemente exponite, involucree le justification del furto e del tortura.

Ma mesmo iste pais non voleva vider un repetition del destruction del Prime e Secunde Guerras Mundial, e con un pauco de difficultate illos cooperava in le formation de un altere Societate de Naciones. In 1945 in un conferentia in San Francisco, California, le major parte del pais independente del mundo signava le Charta que establiva le Organisation del Naciones Unite (ONU), que esserea basate sur iste principios:

- (1) Equalitate soveran de omne le membros del organisation;
- (2) Le solution de conflictos international per medios pacific;
- (3) Le prohibition de intervention in le affaires interior de cata stato;
- (4) Le pression sur le statos que non se habeva affiliate al ONU con le fin de preservar le pace e le securitate international;
- (5) Le refusa de appoio de pais formalmente sanctionate per le membros del ONU;
- (6) Le obligation de preservar le principios del charta per le membros del ONU.

Le Onu sperava que illo poterea evitar le fiascos del Societate de Naciones per

- (1) Fomentar inter omne le naciones relationes de amicitate;
- (2) Complir le cooperation international in problemas supernatural de character economic, social, cultural, o humanitari;
- (3) Establir le respecto al directos e libertates fundamental de tote le population human;
- (4) Servir como un centro que harmonisarea omne effortios pro complir le anterior scopos commun.

Ben que su gestion pacificante ha prendite multiple formas, generalmente le ONU non ha potite resolver le grande conflictos international del secunde medietate del seculo XX pro le manco de su proprie fortias militar que poterea supprimer le fortias national de su membros, e su programmas de pacification ha debite limitar se principalmente a scopos informative e persuasive.

Le prohibition de intervention in le affaires interior de su membros anque ha habite un effecto paralyzante sur multe decisiones importante del ONU. Le superpotentias anque pote poner lor veto a resolutiones del ONU que va contra lor interesses national, e iste mecanismo permette que illos pote supprimer le interesses del plus parve e minus potente membros del ONU.

Le ONU non poteva prevenir que le Statos Unite e le Union Sovietic comenciava un guerra frigide characterisate per tension crescente que poteva resultar facilmente in un nove guerra atomic. Le duo paises comenciava un programma de construction de arsenales de bombatores e bombas de fission atomic que plus tarde devenirea missiles e bombas de fusion con capacitates explosive que poterea annihilare le major parte del vita sur le terra. Iste duo arsenales esseva quasi equal in lor capacitates de destruction e produceva un equilibrio de terror inter ambe potentias.

Le Statos Unite e le Union Sovietic con lor alliatos produceva un mundo dividite in duo blocos. Le bloco occidental consisteva del Statos Unite e le paises circumferente le oceano Atlantic (le America del Nord e le Europa occidental). Le bloco oriental, geographicamente plus unificate, consisteva del Europa oriental e del Union Sovietic.

Ambe blocos esseva similar in extension e in population, ma le bloco oriental habeva un population un pauco plus grande. Le Statos Unite e le Union Sovietic anque deveniva le potentias economic le plus grande. Usque 1950, le taxa de production del Statos Unite esseva 75% del production mundial.

In 1947 le presidente statounitese, Harry S. Truman, inaugurava le Doctrina Truman, que consisteva de appoio in forma de creditos monetari e militar al governamentos que combatteva le comunismo.

Le Secretario de Stato american, George C. Marshall, elaborava un programma de “adjuta fraternal” in le Conferentia de Paris de 1947. Secundo iste programma, le Statos Unite fornirea le capital necesse pro reconstruer le infrastruttura economic que le paises del Europa occidental habeva perdite durante le Secunde Guerra Mundial.

Al fin de iste programa, le Statos Unite habeva pagate alcun 13.000.000.000 dollars al principal beneficiarios del programma: Anglaterra, Francia, Italia, e Germania. Le scopo del Plan Marshall esseva fortificar iste paises de maniera que illos non caderea in le orbita sovietic.

Le Union Sovietic respondeva creante le Kominform (Bureau de Information Communiste), que integrava le paises sub su influencia. Le division inter le duo grande blocos deveniva plus radical, e un “Cortina de Ferro”, secundo le expression de Winston Churchill, impediva le sperantia de un accordo pacific inter le duo blocos.

Le Statos Unite tunc establiva le Tractato del Atlantico Norte (OTAN), un alliantia militar que integrava omne le paises del occidente europe. Le russos respondeva con le Pacto de Varsovia, que organisava de un maniera simile le paises que illes controlava.

Verso 1956 iste crise entrava a in un periodo de relaxation initiate per le dirigente russe Nikita Khrushchev (1953-1964), qui recognosceva que un certe compromisso esseva necesse con le bloco occidental pro reducer le possibilitate recognoscite per omnes como un ver menacia al vita de omne le humanitate.

Le politica de coexistentia pacific inaugurate per Khrushchev non eliminava omne conflictos inter le duo blocos. Le Union Sovietic erigeva in Berlin un muro in 1961 pro separar physicamente le germanias oriental e occidental. Le Statos Unite reimplaciava Francia in le guerra contra Vietnam.

In Cuba le sovieticos installava bases de missiles, que quasi provocava un guerra atomic con le Statos Unite. Khrushchev cedeva ante le demandas del presidente american, John F. Kennedy. Le prestigio in le Union Sovietic de Khrushchev tunc diminueva e le potentia de su rivales politic cresceva, causante finalmente su dimission.

Durante iste annos, le Statos Unite e le Union Sovietic vigilava mutuamente lor capacitates bellic, evitante que nulle del duo colossos ganiava un advantage militar sur le altere. In 1952 le Statos Unite construeva le prime bomba de fusion nuclear (de hydrogeno a helio), e un anno postea le russos construeva lor proprie bomba H.

Le Statos Unite e le Union Sovietic tunc inaugurava programas pro construir satellites, submarinos atomic, e missiles con multiple capites nuclear in un effortio continue pro assecurar mesmo plus fortemente su mutue capabilitate de annihilation total in caso de guerra.

Le angleses, le franceses, e le chinesis anque construeva un arsenal de armas nuclear, ma iste pais non disponeva del ressources economic pro equalar le arsenales american e sovietic.

Multe gente in le Statos Unite e le Union Sovietic comprendeva que un guerra inter illos resultarea in un cambio ecologic gigantesc sur le planeta que probabilemente significarea le extinction del racia human. Illes comenciava un campania pro limitar lor arsenales nuclear que finalmente produceva resultados modeste post le Tractato de Moscovia de 1963 e alteres in Geneva, Helsinki, e Vienna. Le modestia de iste resultados se debeva al carentia de confidentia mutue inter le duo pais e lor violation frequente de accordos anterior.

Inter 1950 e 1970 le blocos dirigit per le Statos Unite e le Union Sovietic comenciava perder lor homogeneitate. Le processo esseva lente, e illo non esseva multo obvie ante le secunde parte del decada inter 1960 e 1970.

In le mundo occidental, Francia incoragiava un Europa unite e firmava un tractato con Germania, su traditional adversario in le guerra, pro comenciar iste processo de integration. Le General De Gaulle, le promotor principal de iste nove politica, ordinava que le Statos Unite retirava su bases militar del territorio francese, accusava Britannia de esser un vassallo del Statos Unite, e establiva relationes diplomatic con le China communiste.

In 1956 Polonia e Hungria intentava rebelliones contra le Union Sovietic, ma le arma de Russia esseva bastante forte pro supprimer los. Le politicas del governamentos communiste de Albania e China deveniva fundamentalmente differente de illos del Union Sovietic. In 1968 Chechoslovachia anque fomentava un rebellion contra le Union Sovietic. Pro impedir lo, le arma sovietic debeva invader Praga con tanks.

In 1990 occurreva un profunde transformation politic in le est de Europa. Le fortia del comunismo del major pais del Europa oriental collabeva bastante rapidamente, e iste pais inaugurava governamentos democratic de plure partitos. Germania se reunificava.

Mikhail Gorbachev, recognoscente que le economia del Union Sovietic non poteva continuar le competition de armas con le Statos Unite, lo abandonava. Ille anque essayava restructurar le systema politic del Union Sovietic e inaugurava un politica de libertate de expression (*glasnost*), que resultava in le disintegration del imperio Sovietic e le inauguration de un confederation inter le previe republics sovietic, comenciante un nove epocha in le historia del mundo.

FIN